Миколаївський національний університет
імені В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Мороз Л.І.
Мороз І.В.
Литвиненко І.С.
Прасол Д.В.
Чугуєва І.Є.

Науково-дослідна робота студентів у вищих навчальних закладах

навчально-методичний посібник

Миколаїв – 2017

УДК – 159. 9

Мороз Л.І., Мороз І.В., Литвиненко І.С., Прасол Д.В., Чугуєва І.Є.
Науково-дослідна робота студентів у вищих навчальних закладах: Навчально-методичний посібник. – Миколаїв: Вид-во «Арнекс», 2017. – 162 с. Тираж 100 примірників.

Навчально-методичний посібник рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського (протокол № 20 від 16.05.2017 р.)

Рецензенти:

Семиченко В.А. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології і педагогіки Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань» (м. Київ)

Томчук М.І. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Комунального вищого навчального закладу «Вінницька академія безперервної освіти» (м. Вінниця)

Петровська Т.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології і педагогіки Національного університету фізичного розвитку і спорту України

Основна мета навчально-методичного посібника – допомогти тим, хто робить перші кроки у науковій роботі і вперше знайомиться з основами наукової творчості. У посібнику розглянуто процес підготовки курсових, дипломних та магістерських робіт до захисту, а також їх захист на кафедрах і Державній екзаменаційній комісії. Авторський колектив посібника на підставі багаторічного досвіду і науково-методологічного аналізу літературних джерел в галузі теорії та методики наукових досліджень характеризують елементи понятійного апарату наукової роботи, розкривають її етапи. У посібнику подано практичні рекомендації з підготовки, структури, літературного оформлення та захисту курсових, дипломних та магістерських робіт студентами педагогічних навчальних закладів. Усі рекомендації та методичні вказівки викладено у відповідності з нормативними актами багатоступеневої вищої освіти України, а також з врахуванням стандартів та інструкцій, що визначають правила оформлення наукових робіт. Авторами окреслені особливості здійснення студентами наукової роботи із застосуванням WEB-ресурсів, а також за умов дистанційної форми навчання у ВНЗ. Навчально-методичний посібник призначений як для студентів вищих навчальних закладів, так і їх наукових керівників, викладачів вищої школи, а також буде корисним тим, хто бажає підвищити культуру власної наукової роботи.

Передрук усього видання і окремих розділів заборонено. Будь-яке комерційне використання даного видання можливе лише з дозволу авторів.

© Мороз Л.І., Мороз І.В., Литвиненко І.С., Прасол Д.В., Чугуєва І.Є., 2017

© Видавництво «Арнекс», 2017

ЗМІСТ

ВСТУП 5

РОЗДІЛ І Науково-дослідна робота студентів

1.1. Наукова робота студентів в системі професійної підготовки 8

1.2. Вимоги до педагогічних досліджень 11

1.3. Загальні вимоги до написання та оформлення студентських наукових робіт 14

РОЗДІЛ ІІ Види наукових студентських робіт

2.1. Реферат 16

2.2. Курсова робота 18

2.2.1. Класифікація курсових робіт 21

2.2.2. Структура і оформлення курсових робіт 22

2.2.3. Керівництво виконанням та критерії оцінки курсових робіт 27

2.3. Дипломна робота 29

2.4. Магістерська робота 34

2.5. Наукова стаття, доповідь 41

РОЗДІЛ ІІІ Мова науки: понятійний апарат наукового дослідження

3.1. Актуальність теми дослідження 44

3.2. Наукова проблема і мета дослідження 47

3.3. Об’єкт і предмет дослідження 49

3.4. Гіпотеза і завдання дослідження 51

3.5. Методика дослідження 57

3.6. Наукова новизна і практичне значення 59

РОЗДІЛ IV Методи наукового дослідження

4.1. Вивчення літературних джерел 65

4.2. Вивчення та узагальнення педагогічного досвіду 76

4.3. Теоретичні методи дослідження 79

4.4. Емпіричні методи дослідження 83

4.5. Методи обробки дослідницьких результатів 99

РОЗДІЛ V Специфіка курсових робіт з психолого-педагогічних дисциплін

5.1. Загальна характеристика курсової роботи та її місце в системі вивчення циклу психолого-педагогічних дисциплін 104
5.2. Специфіка психолого-педагогічних досліджень 105
5.3. Застосування WEB-ресурсів у науковій роботі студентів 107
РОЗДІЛ VI Правила оформлення дипломних та магістерських робіт
6.1. Вимоги до оформлення наукової роботи 111
6.2. Подавання табличного матеріалу 112
6.3. Подавання окремих видів ілюстративного матеріалу, формул та додатків 114
6.4. Загальні правила подавання формул, додатків 115
6.5. Посилання в тексті 117
6.6. Оформлення бібліографічного матеріалу 117
6.7. Правила передруковування рукопису 126
РОЗДІЛ VII Підготовка до захисту та захист дипломних та магістерських робіт
7.1. Документи, що подаються до Державної екзаменаційної комісії 127
7.2. Підготовка студента до захисту 131
7.3. Процедура захисту наукової роботи 133
7.4. Критерії та норми оцінки дипломних та магістерських робіт 135
РОЗДІЛ VIII Особливості навчання у вищому навчальному закладі в умовах дистанційної та змішаної форм навчання
8.1 Сутність дистанційного навчання 137
8.2 Специфіка навчання в умовах дистанційної освіти 140
8.2 Робота студентів на сайті навчального предмету та особливості виконання завдань 143
ТИПОВІ ПОМИЛКИ В НАПИСАННІ ТА ОФОРМЛЕННІ СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ 148
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 149
ДОДАТКИ 152

ВСТУП

Система навчання у вищий школі повинна дати ґрунтовні знання, закласти основи самовдосконалення майбутнього спеціаліста, виховати його, але вона не може дати студентам запасу знань на всю трудову діяльність. Специфіка навчання у вищий школі полягає перш за все в тому, що воно вимагає продуманої організації самостійної роботи студентів, яка б забезпечувала успішне володіння не тільки програмовим матеріалом, але й навичками дослідження, творчої діяльності. За час навчання у ВНЗ майбутній спеціаліст повинен набути таких знань та навичок, щоб на практичній роботі міг самостійно, творчо ставити завдання наукового дослідження і знаходити раціональні засоби вирішення складних професійних проблем.

У світлі цього положення виключно важливе значення має такий вид наукової діяльності студентів, як виконання курсових, дипломних та магістерських робіт (проектів) у вищих навчальних закладах. Ця робота відіграє суттєву роль у системі професійної підготовки майбутнього фахівця, оскільки в концентрованому вигляді відображає результативність багаторічного процесу спільної праці викладача і студента, спрямованого на виконання соціального замовлення – забезпечення країни висококваліфікованими спеціалістами. Як важливий етап перевірки та оцінки ступеня підготовки у вузі молодого фахівця дипломна та магістерська роботи становлять особливу комплексну форму контролю, що у найбільш повному і чіткому вигляді характеризує досягнутий освітньо-кваліфікаційний рівень студента.

Завдання даного навчально-методичного посібника – надати студентам вищих навчальних закладів допомогу у виконанні наукових досліджень, написанні, оформленні та захисті курсових, дипломних та магістерських робіт. Посібник складається зі вступу, восьми розділів, висновків та бібліографії.

РОЗДІЛ І – «Науково-дослідна робота студентів» – ознайомить з роллю наукової праці студентів у професійній підготовці майбутнього спеціаліста та із

загальними вимогами до написання наукових робіт.

РОЗДІЛ ІІ – «Види наукових студентських робіт» складається з п'яти підрозділів. У першому підрозділі подано загальні вимоги, зразок плану реферату та критерії оцінки готової роботи. У другому підрозділі ґрунтовно висвітлено класифікацію курсових робіт, структуру і їх оформлення, роль наукового керівника, приведені критерії виставлення оцінок за виконану роботу. У третьому підрозділі звертається увага на мету, вимоги до дипломних робіт, структуру їх та зразок оформлення змісту роботи. У четвертому підрозділі конкретно подано основну мету магістерської роботи, структуру, зразок оформлення наукової роботи. У п'ятому підрозділі даються поради студентам до написання наукових статей та конкретна методика підготовки доповіді на наукових конференціях.

РОЗДІЛ ІІІ – «Мова науки: понятійний апарат наукового дослідження» – в ньому ґрунтовно на конкретних прикладах розглядаються актуальність, наукова проблема, мета, об'єкт, предмет, гіпотеза, завдання, методи та наукова новизна і практичне значення дослідження.

РОЗДІЛ IV – «Методи наукового дослідження». Основна увага в цьому розділі звернена на розгляд методів наукового дослідження, а саме:

- вивчення літературних джерел з проблеми дослідження;
- аналіз педагогічного досвіду;
- теоретичні методи (індукція, дедукція, порівняння, вимірювання, абстрагування, аналіз і синтез);
- емпіричні методи (спостереження, експеримент, педагогічний експеримент, тести, анкетне опитування тощо);
- математичні методи.

У даному посібнику не подаються методи дослідження зі спеціальних галузей наук. Студенти, які виконують роботу зі спеціальних предметів, відомості про них зможуть отримати у своїх наукових керівників.

РОЗДІЛ V – «Специфіка курсових робіт з психолого-педагогічних дисциплін» – присвячений особливостям виконання курсових робіт студентами, що навчаються на педагогічних спеціальностях і виконують наукові роботи з пси-

хології, коротко описані особливості роботи студентів з WEB-ресурсами.

РОЗДІЛ VI – «Оформлення наукової роботи». Подаються конкретні рекомендації щодо подавання табличного та ілюстративного матеріалу, формул, додатків, приклади оформлення бібліографічних джерел, правила передрукування рукопису.

РОЗДІЛ VII – «Підготовка до захисту та захист дипломної та магістерської робіт» – вказує порядок підготовки виконаних робіт до захисту, схему відгуку наукового керівника та рецензента, підготовку студента до захисту, описує процедуру захисту у Державних екзаменаційних комісіях, а також даються конкретні вимоги щодо критеріїв оцінювання.

РОЗДІЛ VIII – «Особливості навчання у вищому навчальному закладі в умовах дистанційної та змішаної форм навчання» – включає три підрозділи, в яких розкриваються особливості роботи студентів у вищих навчальних закладах, які навчаються за дистанційною або змішаною формами: особливості взаємодії з викладачами в рамках навчального процесу, специфіка навчальної діяльності, специфічні форми роботи в умовах дистанційної та змішаної форм навчання тощо.

Таким чином, представлений навчально-методичний посібник буде корисним як для студентів вищих навчальних закладів, так і для їх наукових керівників, інших викладачів вищої школи, а також буде корисним тим, хто бажає підвищити культуру власної наукової роботи, ефективність виконання науково-дослідної роботи.

РОЗДІЛ І НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

1.1. Наукова робота студентів у системі професійної підготовки

Однією з провідних вимог до професійного становлення майбутнього спеціаліста є всебічний розвиток його творчих здібностей, вміння вирішувати складні завдання. Мистецтво аналізувати найрізноманітніші педагогічні ситуації, визначати шляхи і засоби навчання та виховання учнів в умовах постійного оновлення розвитку суспільства повинні стати невід'ємною частиною професіоналізму спеціаліста.

Суттєву роль у формуванні творчого обличчя майбутніх педагогів відіграє участь студентів у організованій і систематичній науково-дослідній роботі. З перших кроків перебування в університеті кожен студент повинен брати участь у наукових пошуках, у планових дослідженнях своїх викладачів та впровадженні практичних досягнень науки.

Завдання науково-дослідницької роботи студентів педвузів полягає перш за все у розвиткові нахилів до пошукової, дослідницької діяльності у майбутніх педагогів, творчого вирішення ними навчально-пошукових завдань у школі, одночасно з формуванням вмінь і навичок застосування дослідницьких методів для розв'язання практичних питань навчання і виховання учнів. Набуття первісного досвіду дослідницької праці з профілюючих дисциплін і з психолого-педагогічних може стати початком серйозних наукових пошуків та перетворення у справу життя педагога. Завдяки участі у науковій роботі, студент оволодіває навичками роботи з різноманітними інформаційними джерелами з метою розширення науково-педагогічного та методичного світогляду.

Організація підготовки творчої особистості майбутнього вчителя передбачає залучення студентів до наукової роботи протягом усього періоду навчання в університеті. Звичайно, зміст дослідницької роботи студентів поступово ускладнюється, стає більш глибоким від курсу до курсу.

На І-ІІ курсах студенти виконують дослідження навчального характеру від-

повідно до програмних завдань із суспільних, психолого-педагогічних та профілюючих предметів під науковим керівництвом викладачів кафедр. Попередньо на консультаціях, практикумах, навчальних заняттях вони допомагають студентам осягнути сутність науково-дослідницької праці, шляхи та способи організації досліджень, техніку його проведення, якісний та кількісний аналіз даних дослідження, а також вимоги до особистості дослідника, до оформлення літератури, записів та результатів дослідження, літературного оформлення результатів наукової роботи.

Другий етап формування дослідницьких якостей студента відноситься до періоду навчання на III-IV курсах. На цьому етапі студенти самостійно виконують різної складності дослідження у лабораторіях, інститутах, школах, під час навчальних та наукових експедицій, педагогічної практики. Будучи активними членами студентських наукових гуртків, проблемних груп, майбутні вчителі беруть участь у колективних дослідженнях, проводять наукові роботи, пов’язані з написанням курсових, дипломних та магістерських робіт.

Результатом виконаних студентських досліджень мають бути написані роботи, у яких студент показує своє вміння вибрати тему, скласти методику дослідження, організувати і провести його, здійснити якісний і кількісний аналіз, аргументувати свої висновки, літературно оформити роботу до огляду студентських наукових робіт, захисту курсових, дипломних та магістерських робіт.

Провідне місце у тематиці науково-дослідницької роботи студентів займають питання, пов’язані з вивчення курсів педагогіки, психології, методики викладання шкільних предметів та профілюючих дисциплін. Спрямованість наукових тем відображає питання спецкурсів, спецсемінарів, практикумів. Особливе місце в загальному спектрі тем наукового пошуку студентів відводиться проблемам, які витікають з потреб педагогічної практики.

На кафедрах, як правило, накопичується резерв тем, які можуть бути основою досліджень, спеціально розрахованих на підготовку курсових, дипломних та магістерських робіт. Успіхи наукової творчості студентів залежить від їх ініціативи, таланту наукового керівника, а також від загальної постановки цієї ро-

боти на кафедрах та в інститутах.

Результати науково-дослідницької роботи оформляються згідно вимог до наукових праць і подаються в одній з наступних форм:

1. Наукова стаття в журналі, збірнику.
2. Науковий звіт.
3. Наукова доповідь, тези.
4. Методична розробка з навчальної, виховної роботи.
5. Курсова, дипломна, магістерська роботи.
6. Алгоритми вирішення конкретних навчально-виховних завдань.
7. Навчальні посібники з окремого розділу шкільного предмету.
8. Конструкції оригінального дидактичного засобу.
9. Методичні рекомендації школярам з різних видів діяльності.
10. Проект обладнання шкільних кабінетів, дільниць, музеїв.
11. Програми шкільних гуртків, клубів, об’єднань тощо.

Для оцінки якості наукових студентських робіт існують загальні та специфічні з окремих наук критерії. Так, показники цінності дослідження з педагогіки та методики можуть бути такими: актуальність теми; її теоретична та практична значимість; зв’язок роботи з проблемами навчання та виховання школярів; самостійність дослідницької експериментальної роботи; новизна підходу та одержаних результатів; поінформованість автора про стан питання в теорії та практиці досліджуваної проблеми; методологічна обґрунтованість, адекватність методики дослідження предмету, що вивчається і явищу педагогічної дійсності; наявність достатньо розробленого дослідницького апарату; чітке оформлення тексту, висновків, рекомендацій, володіння науковою мовою.

Залежно від наукового профілю кафедри, викладачів та інтересів студентів предметом дослідження можуть бути історико-педагогічні явища, система народної освіти, якість навчання і виховання, трудова підготовка школярів та їх професійна орієнтація, моральний, правовий, екологічний та інші напрямки виховання. Доцільно брати теми, що замовляють школи, органи освіти. У цьому випадку результати студентської наукової творчості можуть бути рекомен-

довані для використання безпосередньо в шкільній практиці.

1.2. Вимоги до педагогічних досліджень

Загальні вимоги до педагогічних досліджень базуються на вихідних положеннях методології педагогічних досліджень. Основна мета педагогічного дослідження полягає у відкритті об'єктивних закономірностей навчання, виховання і розвитку особистості, в свідомому й цілеспрямованому використанні вже відомих законів в практиці навчально-виховної роботи. Педагогічні дослідження спрямовані насамперед на вивчення предметної діяльності особистості, що розвивається, як головного джерела її формування ї виховування. Не можна обмежуватись пізнанням лише зовнішньої сторони певних педагогічних явищ емпіричними спостереженнями, а необхідно глибоко і всебічно вивчати педагогічні факти, явища, процеси, розкривати їх сутність, закономірності, використовувати різноманітні прийоми мислення – індукцію і дедукцію, аналіз і синтез, метод сходження від абстрактного до конкретного та інші.

Необхідно розкривати внутрішні суперечності педагогічних явищ, що вивчаються: причини змін, розвитку того чи іншого педагогічного явища чи процесу; наслідки застосованих методів впливу і організованої виховуючої діяльності учнів; умови досягнення прогнозованих результатів виховного та дивактичного процесу.

Будь-яке педагогічне дослідження має відображати предмет у його власній внутрішній логіці, інакше неможливе істинно наукове пізнання педагогічних явищ, закономірностей їх розвитку і функціонування. Тому в кожному дослідженні обов'язкове використання такого методу чи системи методів, які б цілком відповідали внутрішній логіці певного явища, процесу. Метод невіддільний від змісту дослідження.

Вдосконалення методів та організаційних форм педагогічних досліджень – одне з найсуттєвіших завдань методології педагогіки. Дуже важливими умовами забезпечення ефективності педагогічних досліджень є:

1. Вибір найбільш актуальної проблематики досліджень (фактори підвищення якості навчання і виховання, рівня морального, трудового, економічного, естетичного, правового та інших напрямів виховання тощо).
2. Спрямованість методики і організація досліджень на відкриття нових наукових фактів, закономірностей, явищ у педагогічній практиці; пошук шляхів вдосконалення організації навчально-виховного процесу, способів взаємодії і співробітництва педагогів і школярів тощо.
3. Послідовне використання нових підходів до вирішення теоретичних і практичних завдань педагогічної дійсності. Наприклад, використання системно-структурного підходу, який особливо важливий у педагогічних дослідженнях, тому що явища навчання та виховання мають складний характер, визначаються неоднозначністю, великою динамічністю, значною варіативністю результатів, що пов’язано багатоманітністю факторів, які взаємодіють у педагогічному процесі.
4. Використання комплексних методик, адекватних системі чинників становлення особистості, її соціальної сутності.

Конкретною вимогою до педагогічного дослідження є логічна відповідність проблеми, найменування теми дослідження, його об’єкта, предмета, мети, задач – його структурі. Структура педагогічного дослідження містить такі основні компоненти: визначення проблеми, теми дослідження; постановка мети і завдань дослідження; вибір об’єкту і предмета дослідження; попередній аналіз інформації, умов й методів розв’язання даного типу та рівня дослідницьких завдань; формулювання початкових гіпотез; теоретична та експериментальна їх перевірка; аналіз та узагальнення одержаних результатів, наукових фактів, їх наукова інтерпретація; побудова теоретичних висновків, де це можливо й необхідно, розробка науково-методичних рекомендацій щодо вдосконалення практики навчально-виховної роботи.

Усі компоненти педагогічного дослідження мають бути тісно пов’язані і взаємозумовлені: проблема дослідження повинна бути актуальною; об’єкт розгляду – те, що вимагає наукової уваги; мета роботи повинна суворо відповідати

проблемі дослідження, відбивати його предмет, взаємозв'язки й відношення; сукупність висунутих завдань покликана у комплексі розкрити мету дослідження; мета й завдання дослідження зумовлюють формулювання його гіпотези, яку можна підтвердити або спростувати методами дослідження, що найбільш підходять для вирішення проблеми на певних його етапах. Порушення логіки та взаємозв'язку компонентів дослідження робить його хаотичним, таким, що не дозволяє бачити повноту вирішення поставлених завдань та аргументованість одержаних висновків.

Логічна послідовність завдань педагогічного дослідження повинна бути представлена наступним чином:

а) вирішення певних теоретичних питань, які входять до загальної проблеми дослідження;

б) експериментальне вивчення практики вирішення даної проблеми, виявлення її типового стану, типових недоліків й труднощів, причин, типових рис передового досвіду (констатувальний експеримент);

в) прийняття і обґрунтування необхідних заходів для вирішення поставлених завдань, які вважає за потрібне запропонувати дослідник;

г) експериментальна перевірка запропонованої системи заходів з точки зору відповідності її критеріям оптимальності, тобто досягнення максимально можливих результатів у вирішенні завдань у відповідних умовах (формувальний експеримент);

д) розробка методичних рекомендацій для можливого використання результатів дослідження на практиці.

Навчальний план передбачає виконання студентами курсових та дипломних робіт з педагогіки, психології, методики викладання соціальних та фахових дисциплін. Курсові роботи, як правило, завершують вивчення окремих дисциплін та їх циклів. Вони сприяють закріпленню, узагальненню та поглибленню знань, здобутих в процесі вивчення, а також – застосування їх до вирішення актуальних завдань.

Дипломна та магістерська роботи є завершальним етапом всього навчання

студентів у вузі. Їх метою є узагальнення, закріплення, розширення теоретичних та практичних знань, умінь, навичок із спеціальності. Дипломна та магістерська роботи мають відображати рівень опанування студентом методами дослідження та методикою експериментування, ступінь самостійності у вирішенні теоретичних, методичних і спеціальних напрямів дослідження, елементи новизни і практичної значущості.

1.3. Загальні вимоги до написання студентських наукових робіт

Перед виконанням наукової роботи студент повинен ознайомитися з основними вимогами до її написання та оформлення. Будь-яка студентська наукова робота повинна мати ознаки самостійного дослідження. Важливо, щоб науковому дослідженню та його опису були притаманні: чіткість і логічна послідовність викладення матеріалу; переконливість аргументації; стислість і точність формулювань, які виключають можливість неточного тлумачення; висвітлення експериментальних методик; конкретність викладення результатів дослідження; обґрунтованість рекомендацій та пропозицій.

Після обрання теми наукової роботи студент повинен визначити мету та основні завдання, які він прагне виконати для того, щоб ґрунтовно дослідити окреслену проблему. Написання курсової, дипломної чи магістерської роботи починається з визначення та висвітлення основного питання кожного розділу. Матеріал роботи може бути вичерпним, а зміст правильно розкритим, якщо студент попередньо вивчив наукові праці українських та зарубіжних вчених з досліджуваної ним проблеми. При написанні роботи студент повинен обов’язково посилатися на авторів і джерела, з яких він бере цитати, матеріали або окремі результати. Необхідно дотримуватись правил цитування, оформлення зносок, списку використаної літератури.

У науковій роботі повинні бути відображені:

- актуальність тематики та відповідність сучасному стану науки;
- обґрунтування вибраного напрямку дослідження та методів, якими ці

дослідження здійснюються; аналіз та узагальнення наявних наукових результатів;

- наукова та практична цінність виконаної роботи.

Студентські роботи повинні містити елементи дослідження:

- вивчення достатньої кількості опублікованих джерел (книг, журнальних статей та інших розробок) вітчизняних та зарубіжних авторів;
- систематизацію та аналіз різних думок і підходів, формування власної точки зору на проблему, яка вивчається;
- порівняння теоретичних поглядів вчених і практичної діяльності вітчизняних і зарубіжних шкіл з наукової проблеми; розробка методик і проведення експериментів; оформлення висновків та рекомендацій.

Вміння обґрунтовано висвітлити матеріал свідчить про сформованість знань і переконань студента, про їх системність та свідоме засвоєння. Курсова, дипломна та магістерська роботи повинні бути написані унормованою літературною мовою, з використанням наукової термінології, без зловживання цитатами, запозиченими із статей, підручників та з електронних джерел. У роботі не повинно бути граматичних та стилістичних помилок.

РОЗДІЛ ІІ ВИДИ НАУКОВИХ СТУДЕНТСЬКИХ РОБІТ

Під час навчання у вищому навчальному закладі студенти виконують різні за своїм характером, рівнем складності та змістом наукові роботи. Студенти, що навчаються за відповідними педагогічними спеціальностями, підтверджують рівень своєї професійної підготовки, засвідчують готовність до самостійної дослідницької роботи у процесі підготовки та написання наукових робіт, що є визначальним свідченням кваліфікаційної відповідності певному освітньо-кваліфікаційному рівню.

На другому, третьому курсах студенти виконують і захищають курсові роботи, на четвертому – бакалаврську (ідентична магістреській) на п’ятому – дипломну (для підтвердження рівня спеціаліста) або магістерську (для підтверджен-

ня рівня магістра) роботи.

Залучення студентів до дослідницької діяльності, як правило, починається з написання реферату, тому з нього автори почнуть розгляд наукових робіт.

2.1. Реферат

Реферат (від лат. *referre*, що означає повідомляти, доповідаю) – це короткий виклад у письмовій чи усній формі основного змісту наукової праці чи ряду праць, що вивчалися студентом, з аналізом запропонованих шляхів вирішення певної проблеми, а також висловленням власних міркувань автора щодо цієї проблеми. Якщо реферат цих ознак не має, то він є лише конспектом опрацьованих публікацій.

Робота над рефератом зорієнтована на:

- розвиток мислення студентів (вміння аналізувати, зіставляти та узагалінювати точки зору, вміння характеризувати конкретний матеріал, формулювати висновки);
- розширення світоглядної парадигми у студентів та поглиблення їх фахових знань з навчальної дисципліни;
- формування вмінь реферування;
- розвиток базисних умінь наукової роботи (вміння самостійно знаходити необхідний науковий матеріал, користуватися довідковою літературою, складати список використаної літератури, формулювати висновки);
- оволодіння основами наукового писемного мовлення;
- формування гностичних умінь, необхідних для оволодіння певною дисципліною;
- розвиток умінь установлювати зв’язки даної науки з іншими науками та визначати характер цих зв’язків;
- розвиток умінь самостійно знаходити й вивчати наукову літературу, використовуючи цей матеріал для підготовки огляду наукової літератури, пов’язаної з історією вивчення певних теоретичних питань.

Перед початком роботи над рефератом необхідно намітити план і підібрати літературу. Перш за все слід використати літературу рекомендовану навчальною програмою, а потім розширити список джерел за рахунок наукової інформації з реферативних та спеціальних журналів.

Заголовок реферату можна визначити наступними параметрами:

- заданою темою реферату;
- назвою реферативного документа, якщо реферується повністю лише одне джерело;
- назвою частини реферованого документа, якщо реферат пишеться з однієї частини джерела.

Структура та оформлення реферату:

1. Титульна сторінка (див. стор. 19).
2. План (див. стор. 20).
3. Вступ (обґрунтовується актуальність обраної теми, характеризується її практичне значення, формулюється мета реферування матеріалу з обраної проблеми, визначаються конкретні завдання роботи).
4. Основна частина (складається з декількох розділів, кожний розділ нумерується і має свою назву; подається виклад існуючих точок зору з обраної теми, представлених у сучасній науковій літературі, а також самостійний аналіз опрацьованого матеріалу; пропонується авторський варіант вирішення даної проблеми).
5. Висновки (стисло характеризуються основні результати виконаної роботи, формулюються узагальнюючі тези відповідно до завдань, визначених у вступі).
6. Список використаних джерел або бібліографія (включаються всі літературні джерела, подані в алфавітному порядку і оформлені з урахуванням всіх сучасних вимог до бібліографічного опису).

Основні вимоги до написання реферату: обсяг реферату – від 10 до 25 сторінок набраного на комп’ютері тексту; реферат має бути виконаний за відповідною структурою із виділенням абзаців, нумерацією сторінок, правильним

оформленням посилань, внесок, цитат, висновків, списку використаної літератури (не менше 10 джерел); оформлення реферату має відповідати естетичним і орфографічним нормам.

Підготовлений реферат може бути використаний для виголошення доповіді, підготовки наукового звіту, написання статті, подальшої дослідницької роботи.

Критерії оцінки реферату

Під час оцінювання написаного реферату викладач має звернути увагу на:

- відповідність змісту вибраної теми;
- глибину опрацювання матеріалу;
- правильність і повноту використання інформаційних джерел;
- оформлення реферату.

2.2. Курсова робота

Курсова робота – це перша науково-дослідна робота, яка виконується студентом самостійно на основі здобутих ним у процесі навчання знань і навичок. Курсова робота є обов'язковою частиною навчального плану.

Метою курсової роботи є:

- поглиблення знань студентів з актуальних проблем відповідної дисципліни;
- подальший розвиток умінь самостійного критичного опрацювання наукових джерел;
- формування дослідницьких умінь та навичок студентів;
- стимулювання студентів до самостійного наукового пошуку;
- формування вмінь самостійної обробки навчально-методичних матеріалів та їх практичної реалізації.

Тема курсової роботи обирається студентом самостійно, в рамках навчального плану на II, III і IV курсах, уточнюється та узгоджується студентом зі своїм науковим керівником.

Зразок оформлення титульної сторінки реферату

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
Факультет дошкільної та початкової освіти
Кафедра педагогіки та загальної психології

Реферат на тему:

Проблеми підвищення оцінювання навчальних досягнень учнів

Студентки 2 курсу
денної форми навчання
спеціальність «Початкова освіта»
Петренко Юлії Іванівни
Науковий керівник:
кандидат пс. наук,
доцент Іванченко К.Д.

Миколаїв – 2017

Зразок плану реферату

План

стор.

Вступ 3

1. Діагностика навчальних досягнень учнів ……..….. 4

2. Педагогічні вимоги до перевірки знань, умінь та навичок …..……..…… 6

3. Види, форми та методи контролю знань, умінь та навичок …….. 8

4. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів ……..….. 10

5. Причини неуспішності учнів та шляхи їх подолання …….……. 14

Висновки ……..……... 18

Список використаних джерел ……..……... 19

2.2.1. Класифікація курсових робіт

Курсові роботи можуть бути: **експериментальні**, **реферативні** і **навчально-дослідні**. Зміст різних типів курсових робіт відрізняється переважно метою, що ставиться перед студентами. Зокрема, це творчі завдання, виконання є можливим лише на основі самостійних спостережень і висновків, або це завдання, які сприяють поглибленому розгляду вже відомих фактів. Курсові роботи виявляють уміння студентів користуватися навчальною і спеціальною літературою, робити вибір, аналіз та узагальнення експериментальних даних, чітко формулювати свої наукові міркування.

Особливе значення мають курсові роботи, виконання яких пов'язане з експериментальними дослідженнями. Такі роботи сприяють не лише поглибленню знань студентів, а і сприяють удосконаленню практичних навичок із техніки експерименту, які знадобляться надалі під час підготовки дипломних чи магістерських робіт.

Курсові роботи **експериментального характеру** виконуються, як правило, на експериментальній базі наукових лабораторій або проблемних груп кафедри з використанням сучасного обладнання, комп’ютерної техніки. Підібрана тематика курсових робіт підвищує професійну підготовку і озброює майбутніх учителів життєво необхідними навичками творчого підходу до вирішення багатьох інших проблем.

Значного поширення набули курсові роботи **реферативного характеру**. Як показує аналіз, у студентських реферативних роботах часто зустрічається надмірне «захоплення» книжковим матеріалом порівняно з матеріалом, зібраним як результат самостійної роботи з науковою літературою, із власними думками і висновками. На основі наукового пошуку студенти набувають досвіду і виробляють уміння систематизувати результати відомих спостережень і дослідів, робити на їх основі наукові висновки, що також є дуже потрібним в майбутній роботі вчителя. Під час виконання курсових робіт реферативного характеру студенти вчаться самостійно мислити, зіставляти й аналізувати теорії, погляди

окремих учених тощо.

Значну зацікавленість серед студентів викликають курсові роботи **навчально-дослідного характеру**. Такі роботи частково можуть проводитися на-віть під час виконання лабораторних робіт, при цьому студенти ознайомлюються з експериментальною установкою, оцінюють похибки вимірювань, часто пропонують оригінальні способи вдосконалення методики досліджень, а інколи і методу. Такий підхід ефективний із двох причин: по-перше, стимулюється самостійна творча навчальна діяльність студента при вивченні матеріалу, по-друге, виконання таких лабораторних робіт сприяє глибокій попередній підготовці до самостійної наукової роботи студентів.

2.2.2. Структура і оформлення курсових робіт

Структура курсової роботи наступна:

1. **Титульна сторінка**.
2. **Зміст.**
3. **Вступ** (обґрунтовується актуальність теми, мета, завдання, об’єкт, предмет та методи дослідження).
4. **Основна частина** – поділяється на теоретичний та практичний розділи:

- **теоретичний розділ** включає аналіз опрацьованої наукової літератури відповідно до завдань дослідження; певні авторські висновки із визначенням перспектив подальших дослідницьких пошуків;
- **практичний розділ** містить опис виконаного дослідницького завдання та розробку навчально-методичних матеріалів.

5. **Висновки.**
6. **Список використаних джерел.**
7. **Додатки** (за необхідності).

Вступ – це дуже відповідальна частина наукової роботи, оскільки він не тільки орієнтує читача в подальшому розкритті теми, але й містить всі необхідні кваліфікаційні характеристики самої роботи. Тому основні частини вступу до

наукової роботи розглянемо більш конкретно.

Актуальність – обов'язкова вимога до будь-якої наукової роботи. Адже від того, як її автор вміє вибрати тему і наскільки правильно її розуміє та оцінює з точки зору сучасності, характеризує його наукову зрілість і професійну підготовленість.

Висвітлення актуальності має бути небагатослівним. Досить у межах однієї сторінки машинописного тексту показати головні фактори актуальності теми.

Далі логічно перейти до формулювання **мети дослідження**, а також вказати на **конкретні завдання** (2-3 завдання), які слід розв'язати у відповідності з цією метою. Це звичайно робиться у формі перерахування (вивчити…, описати…, встановити …, виявити…, розробити методику … і т.д.). Формулювання завдань необхідно робити якмога більш ретельно, оскільки описання їх вирішення має скласти зміст розділів наукової роботи. Мета визначає головний напрям розв'язування поставленої проблеми, а в завданнях ця мета конкретизується.

Обов'язковим елементом вступу є формулювання **об'єкта** і **предмета** дослідження. **Об'єкт** – це процес або явище, які породжують проблемну ситуацію і вибрані для вивчення. **Предмет** – це те, що знаходиться в межах об'єкта (частковий аспект процесу або явища, результат пізнання суб'єктом об'єкта).

Також обов'язковим елементом наукової роботи є **методи дослідження**, які слугують інструментом у добуванні фактичного матеріалу, являючись необхідною умовою досягнення поставленої в роботі мети.

Об'єм вступу в курсовій роботі має бути не більше однієї сторінки друкованого тексту.

Основна частина курсової роботи може складатися з 2-3 розділів, які можна в свою чергу, поділити на параграфи. Назви розділів і параграфів не мають дублювати назву теми курсової роботи. Об'єм параграфів не повинен перебільшувати об'єму будь-якого розділу роботи. Заголовки розділів і параграфів мають бути лаконічними та відповідати їх змісту.

В основній частині курсової роботи узагальнюються відомості з різних лі-

тературних джерел даної теми, викладається аргументований авторський підхід до розглянутих концепцій, точок зору.

Оскільки робота присвячується порівняно вузькій темі, то **огляд робіт попередників** слід робити тільки з питань вибраної теми, а не з усієї проблеми в цілому. Вивчення літератури з вибраної теми дозволить прослідкувати характер постановки і вирішення певної проблеми різними авторами, аргументацію їх висновків та узагальнень, провести аналіз і систематизувати отриманий матеріал на основі особистого усвідомлення з метою вияснення сучасного стану питання.

Для ознайомлення і вивчення літературних джерел складається бібліографія з теми курсової роботи. Бібліографію теми можна складати у вигляді картотеки або з використанням комп'ютера.

Для складання бібліографії з теми курсової роботи, крім запропонованої викладачем, студент використовує літературу з каталогів бібліотеки, зокрема, систематичного, в якому назви творів розташовані за галузями знань; алфавітного, в якому картки на книжки розташовані в алфавітному порядку; предметного, що містить назви творів з конкретних проблем і галузей, а також різноманітні бібліографічні довідкові видання, списки літератури в підручниках, монографіях тощо.

Для підбору періодичної літератури, опублікованої протягом календарного року, найкраще звертатися до покажчиків статей, розміщених у кінці останнього номера журналу за кожний рік.

Після попереднього ознайомлення з літературними джерелами і складання власної невеличкої бібліографічної картотеки з теми студент приступає до глибшого їх вивчення у самостійно вибраній послідовності або в послідовності, запропонованій науковим керівником.

Вивчаючи літературу з теми курсової роботи, потрібно уважно стежити за ходом думки автора, не залишати незрозумілим жодного положення. Слід добре орієнтуватись у спеціальній літературі, але для цього недостатньо покладатися на пам'ять. Треба вести лаконічні записи, обов'язково дотримуючись

певної системи, що полегшить їх використання. Виписки найкраще роботи на окремих картках.

В огляді не слід прагнути до викладу всього і всякого матеріалу, перераховуючи одну за одною прочитані книжки і статті. Необхідно спробувати розкрити сутність питання, виділити головні положення і ведучі ідеї у відповідності з поставленими завданнями плану курсової роботи. Таким чином, огляд має носити проблемний, а не хронологічний характер, він має розкривати стан питання в різних літературних джерелах.

Курсова робота має містити в собі глибокий і чіткий виклад поставлених питань простою літературою мовою із загальнодоступним для розуміння уживаних термінів. Зміст курсової роботи полягає у відображенні свого особистого розуміння і усвідомлення питань на основі вивчення літератури, оцінки тих чи інших аспектів їх авторів. Науковий зміст роботи повинен бути чітким, не містити нічого зайвого, а розділ роботи мають бути логічно взаємопов'язані між собою.

Висновки містять короткий виклад підсумкових результатів. Ця частина виконує роль закінчення, зумовлене логікою проведеного дослідження, яке носить форму синтезу накопиченої інформації в основній частині роботи. Цей синтез – послідовний, логічно злагоджений виклад отриманих підсумків та їх співвідношення із загальної метою і конкретними завданнями, поставленими та сформульованими у вступі.

Завершується оформлення курсової роботи студентом складанням **списку використаних літературних джерел** у порядку згадування їх у тексті за наскрізною нумерацією або за алфавітом авторів. Літературні джерела оформлюються відповідно до сучасних вимог і зразків, наведених у цьому посібнику. Кількість використаних літературних джерел студентом у курсовій роботі, як правило, має бути не менше 20-25, з обов'язковим посиланням на них у тексті роботи.

Допоміжні та додаткові матеріали, які загромаджують текст основної частини роботи, розміщуються в додатках.

Обсяг курсової роботи – близько 25-30 сторінок.

Нумерація сторінок є наскрізною і починається з обкладинки. На титульній сторінці номер не ставиться. Подальші номери проставляються в правому кутку стандартного аркуша формату А4 (210х297м.м). На кожній сторінці залишаються вільні поля: ліворуч – 30 мм, праворуч – 10 мм, зверху – 20 мм, знизу – 20 мм.

Заголовки формулюються коротко. Вони повинні розкривати зміст розділу (глави) і параграфа; їх пишуть або друкують великими літерами. У заголовках не можна робити переноси слів. Якщо заголовок займає 2-3 рядки, то наступні рядки пишуть коротшими і симетрично, без скорочень. Кожний новий розділ починають з нової сторінки, навіть якщо попередній розділ закінчився на початку сторінки. На новій сторінці розділ починають, відступивши зверху 4-5 рядків. У кінці заголовків і підрозділів крапок не ставлять.

У тексті роботи можуть використовуватися цитати, але з обов′язковим посиланням на джерела, з яких вони взяті. Літературне джерело вказується в дужках «[ ]» після цитати. Текст цитати повинен наводитися в лапках без будь-яких змін.

При формулюванні своїх думок студент може роботи посилання на думки інших авторів, викладені в їхніх працях. Номер у дужках «[ ]» відповідає номеру даної праці у списку літератури і вказується після посилання на неї.

Текст курсової роботи супроводжується різними формулами і рівняннями, які бажано нумерувати в межах розділу (наприклад: (2.1)). У тексті допускаються також загальноприйняті скорочення і позначення. Однак велика кількість скорочень слів ускладнює розуміння тексту. Недопустимо вводити довільні скорочення. Самостійно, без обов’язкового сполучення з іншими словами вживаються лише деякі скорочення: і т.д., і т.п., див. Такі скорочення недопустимі всередині речення, якщо далі йде узгоджене з ними слово.

Результати досліджень оформлюються в роботі у вигляді таблиць або графіків. Таблиця (див. розділ 2) має тематичний заголовок – назву, яка визначає її зміст і нумераційний заголовок (слово «таблиця» з порядковим номером).

Розміщується таблиця одразу після посилання на неї. Текст після таблиці повинен містити висновки з неї, аналіз її даних, а не переказувати її зміст. Оригінальні дані, які не увійшли до таблиць, подаються у вигляді діаграм, графіків, схем, планів, фотографій та ін. Посилання на них робляться у формі скороченого слова «малюнок» і порядкового номера арабською цифрою (наприклад, мал. 1). Кожна така ілюстрація повинна мати підтекстовку, складену з умовної скороченої назви, порядкового номера і власне назви.

Графіки будують із використанням значень абсолютних похибок вимірювання величин, функціональна залежність між якими встановлюється.

Після написання роботи в повному обсязі вона подається на перевірку керівнику, потім, відповідно до його вказівок, доопрацьовується. Після усунення недоліків і помилок робота переписується або передруковується, вичитується, звіряються цитати, посилання на літературу тощо. Зовнішнє оформлення повинно бути охайним.

Завершується оформлення курсової роботи складанням **списку використаних літературних джерел** в порядку згадування джерел у тексті за наскрізною нумерацією або за алфавітом авторів. Літературні джерела оформлюються відповідно до сучасних вимог і зразків, наведених у цьому посібнику. Дотримання студентом усіх вимог до оформлення курсової роботи сприяє вихованню в нього належного стилю наукової роботи, виховує вимогливість до себе, прищеплює певні навички до ведення наукового дослідження, що буде йому корисне у роботі над дипломною або магістерською роботою.

2.2.3. Керівництво виконанням, захист та критерії оцінки курсових робіт

Науковий керівник курсової роботи затверджується на засіданні кафедри, на якій виконується робота. Він проводить зі студентами індивідуальні консультації протягом усього періоду виконання роботи.

Науковий керівник:

1) розробляє зі студентами етапи виконання роботи;

2) допомагає в розробці плану роботи та виборі методики проведення дослідження;
3) допомагає студентові орієнтуватися в бібліографічних виданнях відповідних джерел і літератури;
4) дає кваліфікаційні консультації з питань, що виникають у процесі написання роботи;
5) здійснює контроль за ходом виконання роботи згідно розробленого плану;
6) інформує кафедру про стан роботи.

В обов'язки керівника входить перевірка цілком оформленої курсової роботи, складання мотивованого письмового відгуку і підготовка студента до захисту курсової роботи. У відгуку на курсову роботу викладач обґрунтовує актуальність теми, теоретичний зміст роботи, творчий підхід, аргументованість практичної частини, самостійність виконання, вміння зробити необхідні висновки, якість оформлення.

Захист курсової роботи проводиться на відкритому засіданні спеціальної комісії. Студенту надається слово для виступу (7-10 хв.), в якому коротко обґрунтовується вибір теми, мета роботи, її основний зміст і висновки. Після ознайомлення з роботою студенту ставляться запитання і оголошується дискусія, в якій можуть узяти участь всі бажаючі. Кращі наукові роботи можуть бути винесені на наукову студентську конференцію.

Після захисту курсова робота оцінюється за стобальною системою.

Оцінка «відмінно» ставиться за курсову роботу, в якій повно і логічно розкрита тема, правильно оформлений науковий апарат дослідження, відрізняється самостійністю, знанням теоретичного матеріалу, опорою на практичний досвід студента. Оформлення курсової роботи повністю відповідає всім вимогам щодо технічного і естетичного оформлення роботи і орфографічного стандарту та вдалої презентації роботи при захисті.

Оцінка «добре» ставиться за курсову роботу, в якій послідовно викладено основні питання теми, розуміння теоретичного і практичного матеріалу, але

наявні незначні недоліки у виконанні теоретичних й практичних завдань роботи в її оформленні.

Оцінка «задовільно» ставиться за курсову роботу, в якій в основному розкрито зміст теми, але вирізняється схематичністю, порушенням послідовності, окремими неточностями у викладі теоретичних й практичних частин роботи та недоліки в її оформленні. Робота недостатньо грамотна.

Оцінка «незадовільно» виставляється при повній невідповідності вимогам щодо обсягу, оформлення та викладу змісту роботи.

Захищена курсова робота зберігається на кафедрі протягом трьох років. Роботи, відзначені першими преміями на республіканських студентських конкурсах, зберігаються безтерміново.

2.3. Дипломна робота

Виконання дипломної роботи є заключним етапом навчання студентів у вузі, а також однією з важливих форм професійно-педагогічної підготовки студентів і має своєю метою:

- розширення й поглиблення теоретичних знань студентів з обраної проблеми, систематизація і аналіз сучасних наукових підходів до розв’язання теоретичних та практичних завдань;
- поглиблення знань студентів із суміжних наук;
- удосконалення вмінь та навичок студентів самостійно вести наукові дослідження, користуватися сучасною методикою їх проведення;
- набуття навичок організаційної роботи в процесі постановки і проведення експерименту;
- розвиток умінь студентів застосовувати одержані знання при вирішенні конкретних наукових завдань;
- удосконалення навичок самостійної роботи студентів із науковою літературою;
- формування готовності і здатності студентів до самоосвіти, саморозвитку, самостійної дослідницької роботи в майбутній діяльності.

Зразок оформлення титульної сторінки курсової роботи

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського
Факультет дошкільної та початкової освіти
Кафедра педагогіки та загальної психології

Курсова робота на тему:

Психолого-педагогічні умови розвитку критичного мислення молодшого школяра

Студентки III курсу
денної форми навчання
спеціальність «Дошкільна освіта»
Галкіної Оксани Петрівни
Науковий керівник:
кандидат пс. наук,
доцент Петренко П.І.

Миколаїв – 2017

Зразок оформлення змісту курсової роботи

Зміст

стор.

Вступ …….....…… 3

Розділ 1 Психолого-педагогічні засади гри як засобу

активізації пізнавального інтересу учнів ……..... 4

1.1. Історія виникнення та розвитку навчальних ігор ……..…….…... 4

1.2. Функції навчальних ігор ……..…. 7

1.3. Класифікація дидактичних ігор ……..…… 10

Розділ 2 Психолого-педагогічні умови ефективності використання гри

як засобу розвитку пізнавальної активності учнів основної школи на

уроках біології …….…..... 14

2.1. Дослідження доцільності проведення дидактичних ігор під

час закріплення матеріалу з біології ……..…… 22

2.1. Методичні вимоги до організації проведення

дидактичних ігор …….……..... 28

Висновки ……..…… 29

Список використаних джерел ……..……... 30

Додатки ……..……... 31

Дипломна робота – це перша творча дослідницька робота майбутнього вчителя або психолога, яка виконується самостійно і базується на знаннях, вміннях і навичках, здобутих під час вивчення у вузі циклу природничих та суміжних дисциплін. Робота студента над дипломною темою пов'язана із поглибленим вивченням теорії, приведенням у систему раніше набутих знань і поповненням їх у процесі практичного вирішення поставленої проблеми, формуванням та розвитком навичок дослідження, експериментування та самостійної роботи.

Підготовка дипломної роботи зі спеціального предмета сприяє підвищенню наукової ерудиції студента, розширенню пізнавальних інтересів, поліпшенню теоретичної підготовки майбутніх вчителів та психологів.

Дипломна робота є більш ефективною тоді, коли логічно продовжує проблеми курсової роботи або діяльність студента у науково-студентському гуртку. Адже дипломна робота повинна бути результатом глибокого вивчення теорії та історії питання, його творчого осмислення та експериментальної перевірки. Робота над дипломною темою вимагає систематизації загально педагогічних, психологічних, спеціальних, методичних знань, їх поповнення у процесі розв'язання визначеної проблеми, набуття вмінь проведення експериментального пошуку, активізації творчої самостійності та ініціативи студента.

До дипломних робіт висувається низка вимог. Основні з них наступні:

- актуальність тематики, відповідність її сучасному стану певної галузі науки та перспективам її розвитку, практичним завданням сучасного загальноосвітнього закладу;
- вивчення та критичний аналіз монографічної та періодичної літератури з обраної теми;
- вивчення та характеристика історії досліджуваної проблеми та її практичного стану, а також передового педагогічного (а при наявності – і власного) досвіду;
- чітка характеристика об'єкта, предмета, мети і методів дослідження, опис та аналіз проведених автором експериментів;
- узагальнення результатів, обґрунтування їх, висновки та практичні реко-

мендації.

Студент-дипломник не може обмежуватись реферуванням літературних джерел або простим описуванням досвіду діяльності в галузі тієї чи іншої проблеми; він виконує творчу роботу на основі глибокого вивчення теорії та історії питання, практики, передового і особистого досвіду, виходячи із результатів проведених ним спостережень, педагогічних, лабораторних або виробничих експериментів.

Структура дипломної роботи:

- титульна сторінка;
- зміст;
- вступ;
- основна частина (складається з двох-трьох розділів);
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки.

Вступ містить чітке і коротке обґрунтування вибору теми дипломної роботи, визначення її актуальності, об’єкта, предмета, гіпотези, мети, завдань та методів дослідження. У вступі підкреслюється також значення виконання поставлених завдань для вирішення проблеми в цілому. Орієнтовний об’єм вступу 2-3 сторінки.

В основній частині дипломної роботи подаються теоретичні основи і коротка історія поставленої проблеми, описуються проведені студентом-дипломником спостереження і експерименти, отримані результати, дається всебічний і об’єктивний аналіз зібраного фактичного матеріалу, робляться узагальнення. У тексті слід розміщати тільки необхідний графічний та ілюстративний матеріал, щоб не перевантажувати ним основну частину.

Кількість розділів основної частини залежить від складності теми та специфіки змісту дослідження. Найбільш вживаною є структура, що складається з двох розділів, кожен з яких включає два чи три підрозділи. В окремих випадках може застосовуватись простий структурний поділ на 3-5 розділів.

Заключна частина містить висновки, до яких дійшов автор на основі проведеного дослідження. Висновки мають відповідати визначеним завданням. Заключні висновки повинні бути конкретними і короткими. Загальна їх кількість від 4 до 6.

До списку використаної літератури відносяться всі джерела, які були використані при написанні дипломної роботи, описані у відповідності з державним стандартом (підрозділ 5.6).

У додатки виносяться таблиці, схеми, плани-конспекти уроків, які не внесені до основної частини.

Обсяг дипломної роботи – 60-70 сторінок тексту, набраного на комп'ютері.

2.4. Магістерська робота

На випускному курсі студент пише **магістерську роботу**, яка має передбачати самостійне проведення наукових досліджень (творчих розробок) з проблем відповідної галузі. Її науковий рівень повинен відповідати освітньо-професійній програмі. Виконання такої роботи не тільки вирішує наукові проблеми, але й свідчить про те, що її автор навчився самостійно вести науковий пошук, бачити професійні проблеми та знати найбільш загальні методи і прийоми їх вирішення.

Магістерська робота зорієнтована на:

- розширення теоретичних знань студентів з фахової підготовки;
- систематизацію та самостійний аналіз сучасних підходів до розв'язання складних питань, пов'язаних із новітньою інтерпретацією певних наукових проблем, що є об'єктом даного магістерського дослідження;
- поглиблення знань студентів із суміжних наук;
- подальшого удосконалення умінь та навичок самостійної роботи студентів із науковою літературою, виявлення тенденцій і закономірностей досліджуваних процесів;
- формування умінь самостійно визначати об'єкти та етапи магістерського

дослідження, обґрунтувати систему заходів, необхідних для розв'язання теоретичних та прикладних завдань;

- розвиток самостійно формулювати найбільш вагомі узагальнення основних результатів, розробляти науково-практичні рекомендації щодо удосконалення навчально-виховної роботи в сучасній школі.

Магістерська робота – це випускна кваліфікаційна робота наукового змісту, яка має внутрішню єдність та відображає хід і результати розробки обраної теми.

Магістерська робота як наукова праця досить специфічна. Перш за все, її відрізняє від інших наукових робіт те, що вона виконує кваліфікаційну функцію. У зв'язку з цим основне завдання її автора – продемонструвати вміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

Зміст магістерської роботи в найбільш систематизованому вигляді фіксує вихідні передумови наукового дослідження і весь його хід, а також отримані при цьому результати. Причому тут не просто описуються наукові факти, а й проводиться їх всебічний аналіз, розглядаються типові ситуації, в яких вони виявляються.

Специфічним є не лише зміст магістерської роботи, а й форма його викладу, яка характеризується певним ступенем абстрагування, активним застосуванням математичного апарату, засобів логічного мислення, комп'ютерних методик та математичної статистики.

Виходячи з того, що магістерська підготовка – це по суті лише перший ступінь до науково-дослідницької та науково-педагогічної діяльності, магістерська робота все ж не може вважатися науковим твором у повному розумінні цього слова, оскільки магістр – це не науковий ступінь, а освітньо-кваліфікаційний рівень, який відображає перш за все освітянський рівень випускника вищої школи і свідчить про наявність у нього умінь та навичок, які притаманні науково-педагогічному працівникові, що розпочинає свою діяльність.

Структура магістерської роботи:

- титульний сторінка (див. додаток А);

- реферат (анотація);
- зміст (див. стор. 40);
- вступ;
- основна частина (складається переважно з трьох розділів, в одному з яких представлені результати експерименту, а також висновків після кожного розділу);
- висновки (загальні);
- список використаних джерел (бібліографія);
- додатки.

Першою сторінкою магістерської роботи є **титульний аркуш,** але на ньому номер сторінки не ставиться. На наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці. На **титульному аркуші** (магістерської роботи) вказується: міністерство, назва навчального закладу, інституту (факультету), кафедри, де виконана робота; повна назва теми наукової роботи; форма навчання, напрямок і назва спеціальності, прізвище, ім'я та по батькові автора; науковий ступень, вчене звання, прізвище та ініціали наукового керівника; місто і рік захисту роботи.

На другій сторінці пишуть **реферат** (анотацію) об'ємом до 0,5 сторінки, який містить:

- відомості про об'єм роботи, кількість та характер ілюстрацій, таблиць;
- перелік ключових слів (ключовим словом називається слово (іменник) або словосполучення (з іменником), що відображає окреме поняття, найсуттєвіше для розкриття змісту; ключові слова у сукупності поза контекстом повинні давати повне уявлення про зміст магістерської роботи; перелік може містити від 5 до 15 ключових слів (словосполучень), надрукованих у рядок (через коми) у називному відмінку;
- текс реферату, що відбиває основний зміст кваліфікаційної роботи:
- відомості про актуальність обраного напряму дослідження, зміст і методику вирішення основних питань, використання сучасних методів наукового експерименту та обробки результатів дослідження, а також їх порів-

няльний аналіз з відомими результатами.

На третій сторінці подають **зміст** магістерської роботи. Він містить вступ, найменування та номери початкових сторінок усіх розділів та підрозділів, а також загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Зміст друкується після завершення оформлення всіх інших елементів магістерської роботи, оскільки необхідно вказувати точне розміщення глав, розділів у тексті роботи.

Заголовки змісту повинні точно повторювати заголовки у тексті.

Далі подамо більш детально **структуру** магістерської роботи.

Вступ розкриває сутність і стан досліджуваної проблеми і теми магістерської роботи, з яких міркувань було обрано її для дослідження та обґрунтування необхідності проведення дослідження.

У вступі подають загальну характеристику наукової роботи в рекомендованій нижче послідовності.

Актуальність теми. Аргументовано обґрунтовують актуальність та доцільність роботи над темою, а також наскільки її результати будуть сприяти вирішенню конкретних практичних завдань в освіті, розвитку відповідної галузі науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами вищого навчального закладу (кафедри), де виконувалась робота, а також роль автора у виконанні цих тем.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обрано для вивчення.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта.

Мета і завдання дослідження.

Формулюють мету роботи і завдання, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети. Не слід формулювати мету як «Дослідження…», «Вивчення…», тому що ці слова вказують на засіб досягнення мети, а не на саму мету.

Методи дослідження. Подають перелік використаних методів дослідження

для досягнення поставленої мети. Перераховувати їх треба не відірвано від змісту роботи, а коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом. Це дасть змогу пересвідчитись в логічності та прийнятності вибору саме цих методів.

Після методів дослідження подається **наукова новизна отриманих результатів**, яка полягає у тому, що на їх основі можуть бути встановлені нові закономірності (наприклад, педагогічні, психологічні, історичні, фізичні та багато інших), визначені шляхи їх застосування. Необхідно показати відмінність отриманих результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (удосконалено, дістало подальший розвиток, уперше отримано).

Практичне значення отриманих результатів. У магістерській роботі подають відомості про практичне застосування отриманих результатів або рекомендації щодо їх впровадження із зазначенням назв закладів освіти.

Апробація результатів магістерської роботи. Вказується на яких наукових з'їздах, конференціях, нарадах оприлюднено результати досліджень, що включені до роботи.

Орієнтовний обсяг вступу – це 3-5 сторінок.

Більш конкретно про обґрунтування теми, вибір об'єкта, предмета, мети та завдань дослідження читачі дізнаютюся із розділу III.

Далі пишеться **основна частина** наукової роботи, яка складається з розділів, підрозділів та пунктів. Кожний розділ слід починати з нової сторінки.

У розділах основної частини подають:

1. Огляд літератури за своєю темою, де окреслюються основні етапи розвитку наукової думки. Бажано закінчити цей розділ коротким резюме стосовно необхідності проведення досліджень у даній галузі. Літературний огляд редагується в цілому лише після написання всіх розділів магістерської роботи і повинен складати (орієнтовно) не більше третини обсягу роботи.
2. Виклад методів дослідження, які використовувались під час проведення експерименту.

3. Експериментальне дослідження та аналіз отриманих студентом власних результатів.

Зміст розділів основної частини повинен точно відповідати темі наукової роботи та повністю її розкривати. У розділах основної частини пишуться висновки до кожного розділу.

Загальні висновки. Наводяться основні висновки з результатів дослідження та рекомендації щодо практичного використання здобутих результатів. Доцільна кількість висновків не повинна бути занадто великою – не більше 6-8.

Список використаних джерел. Слід подавати тільки ті, про які згадувалось у науковому дослідженні.

Для повного сприйняття магістерської роботи слід включати **додатки**: діаграми, схеми, графіки, таблиці, конспекти уроків, методичні розробки, ілюстрації тощо. Обсяг магістерської роботи – 80-100 сторінок тексту, набраного на комп'ютері.

Фахівець освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» повинен бути широко ерудований, володіти методологією наукової творчості, сучасними інформаційними технологіями, методами отримання, обробки та фіксації наукової інформації. Цей ступінь є не науковим, а академічним, оскільки він відображає перш за все освітній рівень випускника вищої школи і свідчить про наявність у нього вмінь та навичок, які притаманні науковому працівнику-початківцю.

Така робота має бути самостійним науковим дослідженням, що має внутрішню єдність і висвітлює хід та результати розробки обраної теми. Магістерська робота студента має всі ознаки, які властиві дисертаційним дослідженням науковців.

Сукупність отриманих у такій роботі результатів має свідчити про наявність у її автора навичок наукової роботи в обраній галузі професійної діяльності. Виконання такої роботи повинно вирішувати не стільки наукові проблеми, скільки бути свідченням того, що її автор навчився самостійно вести науковий пошук, бачити професійні проблеми і знати найбільш загальні методи та прийоми їх вирішення.

ЗМІСТ

Реферат ……...…… 2

Основні терміни і поняття …….……..……. 3

Вступ …….. 4

Розділ І Теоретичні основи використання ігрових форм ……..... 7

1.1. Аналіз методичної та психолого-педагогічної літератури …...…... 7

1.2. Дидактичне призначення використання ігрових форм навчання на уроках географії у старшій школі ……..…….. 12

Висновки до розділу ……..…..... 26

Розділ ІІ Методичні особливості розробки та запровадження ігрових форм навчання в шкільних курсах економічної і соціальної географії …..... 27

2.1. Організація та проведення дидактичних ігор …….……..... 28

2.2. Приклади методичних розробок застосування ігрових форм навчання на різних етапах навчального пізнання ……..…….. 34

2.3. Можливості розвитку творчих здібностей учнів під час створення ігрових засобів навчання географії ……..…….. 59

Висновки до розділу ……..…..……... 67

Розділ ІІІ Педагогічне дослідження ефективності використання ігрових форм навчання географії у 10-му класі ……..…… 68

3.1. Сучасний стан застосування ігрових форм у навчально-виховному процесі з географії ……...…..…… 68

3.2. Аналіз результатів проведеного педагогічного експерименту …... 74

Висновки до розділу ……..……. 84

Загальні висновки …….……... 85

Список використаних джерел …….…..……... 87

Додатки …….…..…….. 90

2.5. Наукова стаття, доповідь

Для майбутнього фахівця або ученого важливо оволодіти технікою написання статей і підготовки доповідей на конференції, семінари тощо з тим, щоб дотримуватися вимог щодо оформлення результатів, та забезпечити сприйняття отриманих результатів читачами і слухачами. Це зобов'язує до певної логіки побудови статі або доповіді, високої вимогливості до її форми, стилю і мови. Пошлемося на деякі рекомендації.

Опублікувати статтю – це означає зробити той чи інший матеріал надбанням фахівців для використання в їхній роботі. Отже, треба писати просто і зрозуміло. У статті викладають результати, здобуті з конкретного питання, що має певне наукове і практичне значення. Бажано уникати як передчасних публікацій, коли результати дослідження ще не закінчені, так і зволікання з публікаціями. У М.Фарадея був девіз: працюй, закінчуй, оприлюднюй, бо це надає пріоритет в авторстві і практично необмежену аудиторію. Передусім треба розробити план. Для наукової статті план має виглядати так:

- вступ – постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор і в яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невирішених частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання); цей розділ дуже важливий, бо з нього читач визначає корисність для себе даної статті; мета статті випливає з постановки загальної проблеми і огляду раніше виконаних досліджень, тобто стаття має на меті ліквідувати якісь «білі плями» в загальній проблемі;
- виклад власне основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Порівняно невеликий (5-6 сторінок) обсяг вимагає виділення головного в матеріалах дослідження; іноді можна обмежитися лише формулювання мети досліджень, коротким згадуван-

ням про метод вирішення задачі та викладом отриманих результатів; якщо на обсяг статті немає суворих обмежень, то доцільно описати методику дослідження повніше;

- у закінченні наводяться висновки з дослідження і коротко подаються перспективи подальших робіт у цьому напрямі. Як правило, журнали публікують для авторів вимоги до структури статей.

Методика підготовки доповіді на науковій конференції чи науковому симпозіумі є дещо іншою. План доповіді – аналогічний до плану статті. Проте специфіка усного мовлення викликає суттєві зміни у формі та змісті доповіді. Людина здатна сприймати величезну кількість візуальної інформації за короткий інтервал часу. Іншими словами, візуальні образи перероблюються в 60 000 разів швидше, ніж текст. Тому ефективність роботи під час виступу з доповіддю великою мірою залежить від того, в якому вигляді подана інформація. Засоби наочного зображення підвищують ефективність виступу, полегшують розуміння, роблять виступ пам'ятним, скорочують час виступу. Нові технології проведення конференції з використанням мультимедійних проекторів дають змогу демонструвати комп'ютерне або відео зображення на екран. Така форма має низку переваг: неперервність подачі інформації, інтерактивність, гнучкість, можливість інтеграції в одному виступі високоякісної комп'ютерної графіки, анімації, відео- і звукових матеріалів.

Ефективність доповіді підвищується при виконанні таких вимог:

- слід використовувати для одного слайда не більше однієї ідеї: вона запам'ятається краще, якщо буде розміщена окремо, ніж у групі з іншими;
- резюмуйте інформацію кількома фразами, потім – докладніше;
- використовуйте не більше як 6 слів у рядку і 6 рядків на одному слайді;
- графіка підсилює ефект, тому доповнюйте слайди фотографіями, графіками, дотримуючись при цьому єдиного формату слайдів;
- намагайтеся розміщувати інформацію в горизонтальному форматі;
- використовуйте товстий шрифт – різноманітність шрифтів призведе до труднощів під час читання вашого тексту. Використовуйте один тип

шрифту на одному слайді і не більше двох для всієї доповіді;

- привертайте увагу гамою кольорів: підбирайте поєднувані кольори;
- не використовуйте більше чотирьох різних кольорів.

При написанні слід враховувати, що значна частина матеріалу викладена на плакатах чи слайдах. На плакатах звичайно подають: математичні постановки, метод вирішення, алгоритми, структуру системи, схему експерименту, виявлені залежності у табличній або графічній формі тощо. Тому в доповіді викладають коментарі (але не повторення!) до ілюстративного матеріалу. Це дає змогу на 20-30% скоротити її тривалість.

Слід також мати на увазі, що протягом 10 хв. людина може прочитати матеріал, розміщений на чотирьох сторінках машинописного тексту (через два інтервали), тому обсяг доповіді має бути меншим від обсягу статті. Крім того доповідач повинен реагувати на попередні виступи за темою його доповіді. Доповідь не рекомендується читати перед аудиторією, її використовують лише для довідок, зчитування цитат. Емоційність, переконливість доповідача, його вміння полемізувати забезпечує контакт з аудиторією, увагу слухачів. Головним у науковій доповіді є зміст і наукова аргументація.

Виразність і дохідливість мови під час доповіді великою мірою залежить від темпу, гучності та інтонації. Спокійна, неквапліва манера викладу завжди імпонує слухачам. Доповідач повинен стежити за правильністю літературної вимови, вживати слова відповідно до їх змісту. Відповідати на запитання слід коротко, по суті, проявляти скромність в оцінці своїх наукових результатів, витримку і тактовність навіть у випадку різних виступів опонентів. Самокритичність і поважне ставлення до ділової товариської критики – важлива умова усунення недоліків у дослідженні. Часто доповіді передують **тези**, в яких коротко (1-2 сторінки) викладають головну ідею, основу доповіді та необхідну аргументацію. Науковий працівник повинен уміти виступати з короткою і чіткою доповіддю, вести дискусію, переконливо аргументувати свої наукові положення. Це вміння виробляється систематичною наполегливою роботою над рефератами, доповідями і виступами перед науковими колективами.

РОЗДІЛ III МОВА НАУКИ: ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

За останні декілька століть мова науки не зазнала істотних змін. Це свідчить про відомий консерватизм форми наукового твору. Форма наукового твору не залежить від його виду. Це значить, що курсова, дипломна, магістерська, дисертаційна роботи мають єдину мову і різняться лише об'ємом виконаної наукової роботи.

Понятійний апарат наукового дослідження має актуальність дослідження, його мету, проблему, об'єкт, предмет, гіпотезу, завдання, методику, новизну, практичне значення.

3.1. Актуальність теми дослідження

Актуальність теми дослідження – це ступінь її важливості в даний момент і даній ситуації для вирішення даної проблеми, питання або задачі. Актуальність теми дослідження обов'язкова вимога до будь-якої наукової роботи.

Те, як її автор вміє вибрати тему і наскільки правильно він цю тему розуміє та оцінює з точки зору сучасності і соціального значення, характеризує його наукову зрілість і професійну підготовку. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Починати її характеристику здалеку немає необхідності. Для курсової роботи досить однієї сторінки, для дипломної та магістерської робіт – трьох сторінок машинопис-ного тексту щоб показати головні фактори актуальності теми.

З чого слід виходити під час розкриття актуальності теми дослідження? Можна назвати два основних напрями її характеристики. Перший пов'язаний з невивченням вибраної теми. В цьому випадку дослідження актуальне тому, що відповідні аспекти теми вивчені недостатньо і проведене дослідження спрямоване на подолання цих прогалин. Другий напрям характеристики ак-туальності пов'язаний з можливістю вирішення певної практичної задачі на основі отрима-

них у дослідженні даних.

Обґрунтування актуальності досліджуваної теми (проблеми) педагогічного дослідження передбачає:

- посилання на державні документи, в яких зобумовлюється важливість розв'язання даної теми (проблеми) навчання і виховання;
- визначення практичних проблем удосконалення певних складових педагогічного процесу в навчальних закладах;
- характеристику недостатності наукових знань, на забезпечення і доповнення яких спрямоване дане дослідження.

Практика свідчить, що в курсових, дипломних та магістерських роботах часто допускається розмитість у формулюванні теми, її актуальності, в яких не зазначено, що треба досліджувати. Це призводить до того, що об'єкт і предмет дослідження не узгоджується з темою, а тема не конкретизується методами дослідження. Тим часом визначення цих складових наукового апарату є конче важливим, від них значною мірою залежить ефективність наукового дослідження.

Наводимо фрагмент вступу (актуальність) дипломної роботи «Формування в учнів умінь розв'язувати задачі на практичний вихід речовини».

«**Актуальність теми дослідження.** Загальна середня освіта в державі спрямована на всебічний розвиток особистості учня, її завданням є формування освіченої, вихованої людини, здатної осмислювати різноманітну інформацію, вміло використовувати набуті знання для творчого розв'язання життєвих проблем.

Державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів з хімії одним із завдань передбачено формування в учнів умінь здійснювати розрахунки за рівнями реакцій, розуміння значення природничо-наукових знань у житті людини та їх ролі у суспільному розвитку [24, 7].

Одним із способів досягнення поставлених перед середньою хімічною освітою завдань є використання у навчанні розрахункових задач. Як свідчить аналіз літературних джерел з теорії та методики навчання хімії, розрахункові задачі

посідають особливе місце у вивченні хімії. Систематичне розв'язування задач сприяє свідомому засвоєнню хімічних знань, формуванню логічного мислення, розвитку розумової діяльності, навчає практичному використанню набутих теоретичних знань.

Викладання хімії в школі має якнайтісніше пов'язуватися з життям, з виробництвом. У цьому велику роль відіграє розв'язування задач на виробничу тематику, зокрема, розрахункових задач на практичний вихід речовин. Ці задачі мають політехнічне значення у вихованні учнів, є одним із способів зв'язку навчального матеріалу хімії з практичним їх використанням. Вони допомагають формувати в учнів уявлення про роль хімії в промисловому і сільськогосподарському виробництві. Зміст цих задач становить процес виробництва, під час якого деяка частина сировини втрачається. Цей тип задач найчастіше зустрічається у збірниках задач таких авторів: Аранська О.С. [3], Березан О.В. [7], Барко В.І. [6], Буринська Н.М. [3], Гольдфарб Я.Л. [22], Шевцов В.Я. [71], Ярошенко О.Г. [74].

Розв'язуючи задачі виробничого змісту, учні підвищують дієвість знань, їх зв'язок з життям. Застосування в навчанні задач виробничого змісту сприяє формуванню пізнавального інтересу до хімії, усвідомленню її ролі в житті суспільства. Учні набувають знань про сировину, продукт хімічного виробництва, хімічні процеси, технологічні апарати тощо. Уміння застосовувати знання для розв'язання практичних завдань, виконувати розрахунки із застосуванням хімічних формул і рівнянь, аналізувати і порівнювати, узагальнювати і робити висновки, складати раціональний план дій, користуватися підручниками, довідниками, таблицями є основою професійних навичок спеціалістів хімічного профілю. Ці задачі можуть показати дані про роботу підприємств хімічної, металургійної, нафтохімічної, залізорудної, кам'яновугільної та інших галузей промисловості.

Вивчення шкільної практики показало загалом не високий рівень сформованості в учнів умінь розв'язувати задачі на практичний вихід речовин. Також недостатньою є кількість посібників з розрахунковими задачами на виробничу

тематику.

Аналіз навчальних програм свідчить про недостатню кількість годин, виділених на цю тему у програмах на стандартному та академічному рівнях навчання старшокласників.

Значення задач на практичний вихід речовин та недостатнє їх використання як методу і засобу навчання хімії учнів загальноосвітніх навчальних закладів зумовило вибір теми дипломної роботи **«Формування в учнів умінь розв'язувати задачі на практичний вихід речовини»**.

3.2. Наукова проблема і мета дослідження

Наукова проблема формується на основі аналізу протиріч між розвитком науки і станом практики. Інакше кажучи, наукова проблема виникає тоді, коли практика, використовуючи відомі їй методи та засоби, наштовхується на неможливість здійснення поставленої мети. Отже, наукова проблема виникає в процесі розвитку пізнання там, де знання наштовхується на непізнання.

Іншою і не менш важливою особливістю наукової проблеми є необхідність пошуку та розробки нових теоретичних чи емпіричних засобів її вирішення. Тому можна стверджувати, що наукова проблема вирішується тільки шляхом проведення наукового дослідження. Кожна наукова проблема знаходить своє відображення в конкретних темах наукових досліджень, які є її складовою частиною.

Для правильної постановки і формулювання проблеми досліджень в конкретній науковій роботі перш за все необхідно чітко визначити її рівень вивчення і встановити, чи не була раніше вирішена дана проблема, отже, переконатися в її науковій новизні.

Потім проводиться ретельний системний аналіз запитів практики і потреб розвитку самої педагогічної науки, на основі чого встановлюється актуальність розробки наукової проблеми.

І, нарешті, виходячи із з'ясування типових протиріч між існуючою теорією

і реальною практикою, формується наукова проблема в конкретних темах наукових досліджень.

Тема – це більш вузьке у порівнянні із проблемою питання, однак необхідне для вирішення проблем у цілому. При виборі теми дослідження необхідно враховувати мінімум умов, до яких належать: новизна і актуальність самої теми; значимість і ефективність її виконання; можливість здійснення у відповідний час; наявність необхідних умов та матеріальної бази для проведення дослідження.

На цьому етапі важливо чітко визначити і сформулювати саму тему і мету, оскільки від цього залежить весь подальший хід роботи. Розпливчастість, неконкретність їх формулювання може стати джерелом багатьох непорозумінь та серйозних недоліків наукової роботи. Вірно визначена мета на 70 відсотків забезпечує успіх наукової розробки.

Мета дослідження – це авторська стратегія в одержанні нових знань про об'єкт та предмет дослідження.

Формулювання мети дослідження спрямоване на кінцевий результат, який має одержати дослідник у науково-дослідній діяльності. Мета завжди відображає спрямованість наукового пошуку на одержання нових знань та їх експериментальну апробацію. Тобто, якщо в темі дослідження розкривається те, що і для чого досліджується, то в меті – не тільки що досліджується, але й яким чином буде відбуватися дослідження.

Найбільш високий рівень цілей науково-педагогічних досліджень пов'язаний з наступними моментами:

- обґрунтуванням нової системи заходів, спрямованих на вирішення певних педагогічних завдань;
- визначення нових педагогічних закономірностей загального чи часткового характеру;
- виявленням комплексу необхідних дидактичних, матеріально-технічних, психологічних, естетичних та інших умов успішного вирішення педагогічних завдань;

- відбором оптимального обсягу, складності, логіки розкриття змісту навчання і виховання;
- обґрунтуванням нових методів, форм і засобів навчання та виховання;
- розробленням нових елементів систем діагностики навчання та виховання.

Мета виступає у формі ідеального передбачення результату дослідження і є основою здійснення всіх етапів наукової роботи. Тому для правильної постановки мети необхідно чітко уявити:

- сутність проблеми, що вивчається, та її основні протиріччя, а також основні проблемні питання майбутнього дослідження, які підлягають розв'язанню шляхом експериментального дослідження;
- існуючі теоретичні знання, які можуть бути використані для забезпечення функціонування об'єкта, який вивчається;
- основні шляхи та обсяг необхідної розробки об'єкта дослідження;
- існуючі в науці методи та засоби для обґрунтування об'єкта.

Такими є логічні зв'язки між об'єктом, предметом, темою та метою дослідження, які необхідно враховувати в практиці дослідницької роботи.

3.3. Об'єкт і предмет дослідження

Обов'язковим елементом вступу є формулювання об'єкта і предмета дослідження.

Об'єкт дослідження – це частина об'єктивної реальності, яка на даному етапі стає предметом практичного чи теоретичного дослідження.

Предмет дослідження – це елемент об'єкта, який досліджується з певною метою в конкретних умовах. Таким чином, предмет дослідження є більш вузьким поняттям ніж об'єкт, він – частина, сторона, елемент об'єкта. Якщо об'єктом виступає процес навчання, то предметом дослідження можуть бути методи, форми, зміст, умови тощо.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідно-

сяться між собою як загальне і часткове. В об’єкті виділяється та частина, яка служить предметом дослідження. Саме на нього і спрямована основна увага дослідника, саме предмет дослідження визначає тему наукової роботи, яка позначається на титульному аркуші як її заголовок.

Часто студенти об’єктом або предметом свого дослідження називають учасників педагогічного процесу: студентів, учнів, батьків, дидактичні або технічні засоби навчання, навчальне обладнання тощо, що не є вірним.

Наводимо зразки визначення об’єкта та предмета дослідження у наукових роботах студентів.

Тема курсової роботи: «Екологічне виховання учнів у середній школі».

Об’єкт дослідження – процес екологічного виховання учнів.

Предмет дослідження – педагогічні умови ефективності екологічного виховання учнів.

Тема дипломної роботи: «Формування в учнів умінь розв’язувати задачі на практичний вихід речовин».

Об’єкт дослідження – навчання хімії старшокласників.

Предмет дослідження – методика навчання старшокласників розв’язуванню задач на практичний вихід речовин.

Тема магістерської роботи: «Дидактичні ігри та їх місце в системі навчальних занять з географії старшокласників».

Об’єкт дослідження – процес організації пізнавальної діяльності учнів на уроках географії у старших класах.

Предмет дослідження – ігрові форми і засоби навчання, їх вплив на рівень засвоєння географічних знань старшокласників.

Тема магістерської роботи: «Нетрадиційні форми навчання та їх вплив на якість навчального процесу в школі».

Об’єкт дослідження – форми навчання в школі.

Предмет дослідження – технології застосування нетрадиційних форм навчання при різних способах організації навчальної діяльності школярів.

Правильне, науково обґрунтоване визначення об’єкта дослідження – це не

формальна, а суттєва, змістова наукова акція, яка покликана зорієнтувати самого дослідника на виявлення місця і значення предмета дослідження в більш цілісному і широкому понятті, яким є об'єкт дослідження.

3.4. Гіпотеза і завдання дослідження

У педагогічному дослідженні важливим є створення можливих варіантів ходу і результатів здійснення наукової роботи, тобто формулювання гіпотез.

Гіпотеза – це обґрунтоване припущення про можливі способи розв'язування визначеної проблеми.

Від звичайного передбачення гіпотеза відрізняється рядом ознак:

- відповідність фактам, на основі яких вона створена для пояснення;
- можливість бути перевіреною;
- можливість бути застосованою до якомога більшого кола явищ;
- найбільш можлива простота.

Розрізняють:

- **робочі гіпотези** – це тимчасові припущення для систематизації вже існуючого фактичного матеріалу;
- **наукові або реальні гіпотези**, які розробляються дослідниками тоді, коли накопичено великий обсяг фактичного матеріалу і з'явилась можливість зробити певні логічні висновки.

Слід зазначити, що гіпотеза включає в себе положення, з яких випливає певний проект розв'язання даної наукової проблеми. У процесі дослідження вона може бути підтверджена або спростована.

Необхідність наявності гіпотези у науковому дослідженні визначається трьома суттєвими причинами:

- гіпотеза являє собою неначе компас, який визначає напрямок діяльності дослідника;
- вдало сформульована гіпотеза попереджає деяку невизначеність майбутніх результатів дослідження;

- гіпотеза спрямовує думки дослідника і часто визначає ті матеріали, які повинні бути зібрані у процесі дослідження.

Гіпотеза є одним із методів розвитку наукового знання, а також структурним елементом педагогічної теорії. Вона має формуватись як таке припущення, при якому при ряді факторів можна зробити висновок про існування об'єкта, про зв'язок між явищами або про причини явища, причому цей висновок не можна вважати повністю доведеним.

Для правильної побудови будь-якої гіпотези перш за все необхідно пам'ятати, що вона повинна бути конкретною. Під конкретністю розуміється її глибина, відповідність меті і завданням дослідження. Іншими словами, гіпотеза повинна відповідати конкретній меті та описувати конкретний об'єкт дослідження.

Звичайно, перш ніж формулювати гіпотезу дослідження, автору наукової роботи необхідно всебічно осмислити проблему, ознайомитися з основними літературними джерелами, вивчити навчально-виховний процес у школі. При цьому слід пам'ятати, що гіпотеза будь-якого педагогічного дослідження має формулюватися так, щоб її можна було експериментально перевірити. Перебіг того чи іншого педагогічного явища або процесу залежить від багатьох чинників, і треба вміти встановити, вплив яких факторів є визначальним, і на які можна не зважати.

Не можна досліджувати перебіг певного педагогічного явища залежно від одночасної дії багатьох чинників. Наприклад, не можна досліджувати залежність ефективності формування системи понять, певних якостей особистості учня тощо, одночасно змінюючи зміст навчання чи виховання, організаційні форми занять, методи й прийоми навчання та виховання, склад учнів експериментальних і контрольних груп чи класів. Адже при цьому не можна з'ясувати, що ж саме вплинуло на ефективність навчально-виховного процесу.

Для правильної побудови гіпотези необхідно:

- чітко визначитися в уяві про явище, яке вивчається, як про об'єкт дослідження; чітко осмислити його структуру, функції, зв'язки; доповнити

відсутні елементи і зв'язки відповідними припущеннями про їхнє призначення та функціонування;

- дати критичний аналіз взаємодії окремих елементів в обсязі об'єкта і синтезувати одержані окремі знання в гіпотезу;
- ясно і логічно обґрунтувати основні моменти теоретичної та емпіричної перевірки гіпотези в цілому та окремих передбачень і припущень.

Побудова гіпотези можлива лише на основі старанного вивчення педагогічних явищ. Лише після вивчення характерних рис явища, обставин, умов тощо можна висловити припущення про можливу причину даного явища (або класу явищ), почати побудову гіпотези. Хід думки при цьому оформляється як своєрідний умовивід.

При побудові гіпотези слід пам'ятати, що умовивід іде від наслідку (того чи іншого факту, явища) або від схожості наслідків (чи ознак) до схожості основ. Подальше дослідження полягає у перевірці гіпотези. Необхідність її випливає з самої суті гіпотези як припущення, за яким на основі низки теоретикних положень можна зробити висновок про існування тих зв'язків між педагогічними явищами, що потребують доведення.

Серед основних функцій, які виконує гіпотеза в дипломних та магістерських роботах, є такі:

- окреслення кола завдань, що мають бути взаємопов'язані і взаємодоповнюючі;
- систематизація складових наукового апарату дослідження (проблема, об'єкт, предмет, мета і завдання) та етапів його проведення педагогічного експерименту, обробка одержаних результатів, формулювання висновків);
- прогнозування результатів наукового пошуку;
- поєднання теорії та практики педагогічної діяльності;
- встановлення зв'язку між уже відомими та новими фактами, отриманими в процесі експерименту;
- пояснення явищ об'єктивної реальності;

- цілеспрямування перебігу дослідної роботи;
- розширення та збагачення сфери педагогічних знань.

На основі проведеного літературного огляду стану проблеми, яка вивчається під кутом зору його мети, визначають завдання дослідження.

Завдання дослідження – це ті дії дослідження, які необхідно виконати для досягнення поставленої в роботі мети, вирішення проблеми або перевірки сформульованої гіпотези дослідження.

Завдання дослідження можуть включати в себе наступні елементи:

- вирішення певних теоретичних питань, які входять у загальну проблему дослідження (наприклад, виявлення сутності біологічного поняття, явища, процесу, подальше удосконалення його визначення; розробка ознак, рівнів функціонування, критеріїв ефективності, принципів та умов застосування тощо);
- всебічне (при потребі й експериментальне) вивчення практики вирішення даної проблеми, виявлення її типового стану, типових недоліків і труднощів, їх причин, типових рис передового досвіду. (Таке вивчення дозволяє уточнити, перевірити ті дані, які опубліковані в спеціальній літературі, періодичних виданнях, підняти їх з рівня думок окремих авторів на рівень наукових фактів, обґрунтованих у процесі спеціального дослідження навчально-виховного процесу у даному напрямку);
- обґрунтування необхідної системи заходів для вирішення даної проблеми (це обґрунтування, з одного боку, спирається на теоретичні дані, отримані автором у процесі вирішення першого завдання свого дослідження, а з іншого – на матеріали аналізу навчально-виховного процесу, тобто на дані вирішення другого завдання дослідження.
- експериментальна перевірка запропонованої системи засобів з точки зору відповідності її критеріям оптимальності, тобто досягнення максимально можливих у відповідних умовах результатів вирішення цієї проблеми при певних затратах часу і зусиль (це завдання може ставитись автором лише за умови її фактичної необхідності, а також наявності

усіх необхідних умов її реалізації);

- розробка методичних рекомендацій та пропозицій щодо використання результатів дослідження в навчально-виховному процесі загальноосвітніх та нових типів шкіл.

Наводимо зразки визначення мети, гіпотези та завдань дослідження у наукових роботах студентів.

«**Тема курсової роботи**: «Екологічне виховання учнів у сучасній середній школі».

Мета дослідження – висвітлення особливостей екологічного виховання школярів на сучасному етапі розвитку загальноосвітньої школи.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- розкрити концептуальні засади основних завдань екологічного виховання учнівської молоді в сучасних умовах розвитку суспільства;
- з'ясувати сутність, цілі, методи та форми екологічного виховання школярів;
- вивчити передовий досвід роботи вчителів з екологічного виховання учнів;
- проаналізувати ефективність форм виховання екологічної культури школярів у позакласний час;
- дослідити методи і засоби екологічного виховання учнів на уроках біології.

Тема дипломної роботи: «Формування в учнів умінь розв'язувати задачі на практичний вихід речовин».

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні методики формування умінь учнів розв'язувати задачі на практичний вихід речовин, виявлення її ефективності в експериментальному навчанні.

Гіпотеза дослідження. Дослідження базується на припущенні, що формування в учнів умінь розв'язувати задачі на практичний вихід речовин буде ефективним, якщо його здійснювати з використанням різнорівневих задач та алгоритмічних приписів щодо їхнього розв'язування і оптимально використо-

вувати цей тип задач в урочній та самостійній діяльності старшокласників упродовж навчального року.

Відповідно до мети визначено основні завдання дослідження:

- на основі аналізу літературних джерел з'ясувати стан досліджуваної проблеми в теорії навчання хімії та практиці загальноосвітніх навчальних закладів;
- розробити методику формування в учнів умінь розв'язувати розрахункові задачі на практичний вихід речовин з використанням різнорівневих задач та алгоритмічних приписів з їх розв'язанням;
- створити комплекс різнорівневих задач на практичний вихід речовин;
- експериментально перевірити ефективність розробленої методики формування в учнів умінь розв'язувати задачі на практичний вихід речовин з використанням різнорівневих задач.

Тема магістерської роботи: «Дидактичні ігри та їх місце в системі навчальних занять з географії старшокласників».

Мета полягає у дослідженні ефективності використання ігрових форм навчання в шкільному курсі економічної та соціальної географії.

Гіпотеза роботи полягає в припущенні, що систематичне використання ігрових форм і засобів навчання сприятиме підвищенню ефективності засвоєння навчального матеріалу з географії учнями старших класів якщо: зміст ігор відповідатиме меті даного заняття; будуть враховуватись вікові особливості школярів; використання здійснюватиметься системно і систематично.

У відповідністю з метою було визначено основні **завдання дослідження:**

- на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури обґрунтувати необхідність використання дидактичних ігор у навчальному процесі економічної та соціальної географії;
- вивчити передовий педагогічний досвід творчо працюючих вчителів географії з проблеми дослідження;
- експериментально довести вплив ігрових форм і засобів навчання на рівень навчальних досягнень старшокласників з географії;

- розробити методичні рекомендації для вчителів-географів щодо застосування ігрових форм навчання в курсах економічної та соціальної географії.

Тема магістерської роботи: «Нетрадиційні форми навчання та їх вплив на якість навчального процесу в середній школі».

Мета дослідження – виявити взаємозв'язок між організацією навчальної діяльності школярів в умовах нетрадиційних форм навчання і якістю знань, сформованістю загальноосвітніх вмінь, пізнавальною та комунікативною активністю.

Гіпотеза дослідження: застосування нетрадиційних форм сприяє підвищенню ефективності навчання, якщо розроблені технології уроку адекватні способам організації навчальної діяльності школярів та створені педагогічні умови, які забезпечують ефективне застосування цих форм.

Відповідно до мети і гіпотези були визначені такі **завдання дослідження**:

- науково обґрунтувати сутність, значення, функції нетрадиційних форм навчання та їх класифікацію;
- теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити технології застосування нетрадиційних форм навчання залежно від способів організації навчальної діяльності школярів;
- установити кореляційну залежність між способами організації навчальної діяльності школярів в умовах нетрадиційних форм навчання та якістю знань; між рівнями пізнавальної та комунікативної активності; між мотивацією навчальної діяльності та сформованістю загальнонавчальних умінь;
- виявити умови успішності застосування нетрадиційних форм навчання в сучасній школі.

3.5. Методика дослідження

Важливим етапом науково-педагогічного дослідження є визначення його

методики, яка має бути адекватна меті й завданням. Вона включає весь процес отримання наукового результату, його окремих ланок і в цілому визначає програму досягнення, його конкретні завдання.

У вступі подають перелік використаних методів дослідження для досягнення поставленої мети. Перераховувати їх треба не відірвано від змісту роботи, а коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом. Це дасть змогу пересвідчитись у логічності та прийнятності саме цих методів.

Наводимо приклад вибору методів дослідження:

Тема курсової роботи: «Екологічне виховання учнів у сучасній середній школі».

Для розв'язання завдань дослідження застосовувались такі **методи**:

- аналіз наукової літератури вітчизняних та зарубіжних дослідників з названої проблеми у сферах педагогіки, психології, методики навчання біології;
- спостереження, анкетування, індивідуальні бесіди з учнями;
- систематизація, порівняння, співставлення здобутих фактів, узагальнення результатів дослідження.

Тема дипломної роботи: «Формування в учнів умінь розв'язувати задачі на практичний вихід речовин».

Для розв'язання поставлених завдань використовувався **комплекс методів** теоретичного і емпіричного дослідження.

Теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної, навчальної та методичної літератури з метою з'ясування питань змістового і методичного розв'язання проблеми.

Емпіричні методи:

- педагогічний експеримент з метою виявлення ефективності розробленої експериментальної методики;
- статистична обробка результатів педагогічного експерименту, на основі якого було доведено гіпотезу дослідження, перевірено педагогічну ефек-

тивність експериментальної методики.

Тема магістерської роботи: «Дидактичні ігри та їх місце в системі навчальних занять з географії старшокласників».

У процесі розв'язання поставлених завдань комплексно використовувались такі **методи**: теоретичний аналіз психолого-педагогічної та фахової літератури; історичний підхід; вивчення досвіду роботи творчих вчителів географії у старшій школі та його узагальнення; вивчення шкільної документації; анкетування (як учнів, так і учителів); педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний); бесіди з учнями та вчителями; спостереження; тестування старшокласників та математично-статестичні методи.

3.6. Наукова новизна і практичне значення

Важливими характеристиками магістерського дослідження є **новизна** отриманого знання та його значення для науки й практики. Слід відмітити, що така вимога до дипломної роботи зберігається, але не є обов'язковою.

Наукова новизна дослідження полягає в розкритті змісту концепції, методу чи методики, виявленні і формулюванні закономірностей навчально-виховного процесу або опису дидактичних моделей.

Практичне значення включає обґрунтування нової дидактичної чи методичної системи, рекомендації, вимоги, пропозиції, педагогічного засобу.

До визначення цих параметрів оцінки результатів дослідження висувається ряд вимог, яким мають відповідати виконані роботи всіх рівнів, зокрема дипломні та магістерські. Втім аналіз студентських наукових праць показує, що у багатьох авторів немає єдиного розуміння, як формулювати новизну, теоретичну та практичну значущість за змістом і за формою, як «відокремити» їх, не повторюючи одне й те саме, не дублюючи опису актуальності дослідження.

Наприклад, у розкритті новизни стверджується, що тема в конкретних умовах не розглядалась, що проблема вивчена недостатньо, що вона є важливою для педагогічної практики. Але ці міркування є обґрунтуванням дослідження, а

не характеристикою його новизни. Часто зустрічаються роботи, висновки яких повторюють відомі положення або самоочевидні істини.

Суттєвим недоліком можна вважати формулювання новизни та значення дослідження у найзагальнішому вигляді, на рівні анотації, що заважає вирізнити необхідний зв'язок між існуючими в науці відомостями та новими, що отримані автором. Таке порушення наступності між дослідженням доволі негативно позначається на якості виконаної роботи та розвитку науки і практики в цілому.

У формулюванні наукової новизни доліджения важливо враховувати три провідні умови:

1. Розкриття виду результату, тобто необхідно вказати, який тип нового знання здобув дослідник. Це може бути вироблення концепції, методики, класифікації, закономірностей тощо або методичних рекомендацій, дидактичних пропозицій, форм виховної роботи, які раніше не були відомі.

2. Визначення рівня новизни отриманого результату, його місце серед відомих наукових фактів. У зіставленні з ними нова інформація може виконувати різні функції: уточнювати, конкретизувати існуючи відомості, розширювати і доповнювати їх або суттєво перетворювати. Залежно від цього виділяють такі **рівні** новизни: конкретизацію, перетворення, доповнення.

На рівні конкретизації отриманий результат деталізує окремі положення.

На рівні доповнення результати дослідження вносять у теоретичні і практичні знання нові елементи, не змінюючи їх суті.

Рівень перетворення характеризується принципово новими для певної галузі знаннями, які є самостійними і мають евристичну цінність. На цьому рівні результати дослідження можуть відкривати нові підходи до вивчення педагогічної проблеми, розробляти невідомі раніше теорії, нові концептуальні положення тощо.

3. Оцінкою нових результатів є їх розгорнутий чіткий виклад, а не формальне, нічим не підкріплене запевнення, що теоретичні позиції і практичні висновки дослідження є новими. Наприклад, автори стверджують, що «ними

досліджено педагогічні умови», «опрацьовано дидактичну систему», «розроблено оригінальну методику» тощо. Однак усе це просто декларується, а суть умов, систем, методик не розкривається.

Необхідно запобігти і такому досить поширеному недоліку, як нагромадження складних термінів, що запозичені в інших наук і не вносять нічого нового у розуміння досліджуваної проблеми.

Поняття наукової новизни досить відносне. Рівень нового в отриманих результатах може бути різний. Це визначається типом виконаного дослідження, умовами його використання. Цілком зрозуміле, що для дипломних чи магістерських робіт як форми навчального завдання достатньою є наявність окремих елементів нового педагогічного знання. Але ці елементи мають бути притаманні підготовленій дипломній, магістерській роботам, бо вони є першим кроком студента до самостійного науково-педагогічного дослідження.

Основою обґрунтування новизни дипломної чи магістерської роботи виступає критичний огляд літератури, посилання на джерело дослідження, педагогічний досвід, що дає підстави довести недостатню вивченість визначеної проблеми та розкрити зміст пропонованих нововведень.

Наявністю нових елементів можуть характеризуватися різні галузі педагогічної діяльності, практично всі компоненти навчання і виховання: принципи, методи, форми, засоби тощо. Новим є все, що використовується нестандартно, незвично, виходить за межі традиційних схем. Але не всі нововведення можна вважати науково-педагогічною новизною. Остання має визначатися лише тими результатами, які є корисними для теорії і практики педагогіки і забезпечують саме педагогічні знання. Для того щоб вирізнити науково-педагогічну новизну, не треба обирати занадто широкий предмет дослідження, що може негативно відбитися на конкретності й однозначності формулювання його результатів.

Характеристика новизни є недостатньою для оцінки виконаної роботи. Її необхідно доповнювати критеріями педагогічної значущості, бо вона, як і новизна, може мати практичну цінність.

Практичне значення характеризує реальне зрушення у навчанні й вихо-

ванні, що досягнуті чи можуть бути досягнутими через упровадження в педагогічну практику результатів проведеного дослідження.

Виділяють два можливі шляхи такого впровадження:

- **безпосередній**, коли отримані результати прямо адресуються навчальним закладам і педагогам для використання;
- **опосередкований**, коли результати включаються в педагогічну теорію і, як складова цієї теорії, впливають на практику.

У визначенні практичного значення треба вказати, де і з якою метою можна використовувати результати та висновки дослідження, у якому вигляді вони подані (методичні рекомендації, правила, програми та ін.), який соціальний та психолого-педагогічний ефект очікується від їх упровадження (підвищення рівня освіти, культури особистості, сформованості вмінь тощо).

Практичне значення є найважливішою ознакою дипломної чи магістерської роботи, але далеко не завжди може претендувати на важливий теоретичний результат. Тому слід ураховувати, що проведене дослідження має бути обов'язково підкріплене статистичними показниками вірогідності, надійності, репрезентативності, без яких дипломна чи магістерська робота справлятиме враження суб'єктивних міркувань автора, не матиме потрібного практичного значення.

Наводимо зразки визначення новизни та практичного значення дипломної та магістерської роботи.

Тема дипломної роботи: «Формування в учнів умінь розв'язувати задачі на практичний вихід речовин».

Наукова новизна результатів полягає в тому, що визначена і обґрунтована роль розрахункових задач на практичний вихід продукту реакції як методу і засобу навчання старшокласників хімії на рівнях стандарту, академічному, профільному, поглибленого вивчення; розроблена методика формування в учнів умінь розв'язувати розрахункові задачі на практичний вихід продукту реакції з використанням різнорівневих задач і алгоритмічних приписів з їх розв'язаннями.

Набула подальшого розвитку методика навчання учнів розв'язання розра-

хункових задач за рівняннями реакцій.

Практичне значення результатів дослідження. Розроблено комплект різнорівневих задач на практичний вихід продукту реакції та алгоритмічні приписи з розв'язуваннями прямих і обернених задач цього типу. Реалізація експериментальної методики навчання учнів у школах, де проводився педагогічний експеримент, у статично значущих межах забезпечила підвищення навчальних досягнень старшокласників.

Тема магістерської роботи: «Дидактичні ігри та їх місце в системі навчальних занять з географії старшокласників».

Наукова новизна даного магістерського дослідження полягає у комплексному аналізі сучасного стану навчання географії у старшій школі; теоретикному та експериментальному обґрунтуванні можливостей ігрових форм і засобів навчання на уроках географії (старша школа) з метою підвищення ефективності засвоєння учнями знань та розвитку творчих здібностей.

Практичне значення магістерської роботи полягає у розробці методичних рекомендацій для вчителів-географів щодо використання ігрових форм і засобів у шкільних курсах географії (старша школа), а також у розробці планів-конспектів із використанням ігрових технологій на різних структурних етапах уроку до окремих тем і розділів.

РОЗДІЛ IV МЕТОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Успіх наукового дослідження багато в чому залежить від правильного вибору методів дослідження та їх успішного застосування.

Науковий метод – це шлях або спосіб об'єктивного пізнання істини. На думку вчених, метод є правильним шляхом, способом досягнення певної мети, розв'язання певного завдання. В науці метод є способом дослідження і викладу вивченого матеріалу. Таким чином, науковий метод – це спосіб пізнання явищ дійсності, їх взаємозв'язків і розвитку. Кожна наука, в тому числі і психологія та педагогіка, застосовує свої методи дослідження, які відповідають специфіці

галузі.

Дослідник, який добре володіє методами дослідження і шляхами їх застосування, витрачає менше сил і працює з кращими результатами, ніж той, хто у своєму дослідженні опирається лише на інтуїцію, або діє за методом «спроб і помилок».

І.П. Павлов відмічав, що від методів залежить успіх всього дослідження, що за допомогою правильно обраних методів навіть не дуже талановита людина може зробити багато, невдалі ж методи не допоможуть і геніальному вченому [4, 158]. Точні і правильні методи не єдиний компонент, що забезпечує успіх у нау-ковій роботі. Методи не можуть, наприклад, замінити творчу думку дослідника, його здатність аналізувати і синтезувати. Хоча застосування правильних методів дослідження спрямовує хід думки дослідника, відкриває перед ним найкращий шлях в досягненні мети і дозволяє таким чином економічно використовувати енергію та час вченого.

Оскільки наукова робота передбачає проведення експериментального дослідження, то вона вимагає від студента оволодіння основними його методами. До таких методів, які використовуються студентами при виконанні дипломних та магістерських робіт зі спеціальних предметів або педагогіки з методикою, відносять наступні: вивчення літературних, архівних та інших джерел, спостереження та самоспостереження, експеримент, вивчення досвіду роботи, бесіди, анкетування, інтерв'ю, математичні методи обробки кількісних даних та ін. Найкращих результатів можна досягти при комплексному використанні цих методів. Проте слід мати на увазі, що залежно від особливостей теми дослідження, специфіки предмета і конкретних умов окремі методи можуть мати переважаюче значення.

Методи дослідження в науці є інструментом добування фактичного матеріалу. Будь-яку науку утворюють не тільки результати пізнання дійсності, але й методи пізнання досліджуваних об'єктів, тобто методи дослідження.

У науковій літературі, як правило, вирізняють **методи теоретичного** та **експериментально-емпіричного рівнів**. До першої групи належать методи тео-

ретичного аналізу і синтезу, абстрагування та ідеалізації, моделювання, індукції і дедукції та ін. Другу групу утворюють методи спостереження, опитування, тестування, рейтингу, педагогічного експерименту.

Отже, розглянемо наступні **методи наукового дослідження**:

- вивчення літературних джерел з проблеми дослідження;
- аналіз педагогічного досвіду;
- теоретичні методи;
- емпіричні методи;
- методи кількісної обробки дослідницьких результатів.

4.1. Вивчення літературних джерел

На початку дослідження необхідно окреслити загальні контури наукового пошуку, визначити його орієнтири та основні етапи, чітко сформулювати дослідницькі завдання. Ця попередня теоретична робота проводиться дослідником на ґрунті вивчення літературних джерел.

Для ознайомлення і вивчення літературних джерел з теми наукової роботи студент повинен користуватися різними видами каталогів.

Існує три основних види каталогів:

алфавітний – містить відомості про наявні у даній бібліотеці літературні джерела незалежно від їхнього змісту розміщені у алфавітній послідовності прізвищ їхніх авторів або назв установ. Картки алфавітного каталогу розташовують в ящиках, на яких вказані перші та останні склади прізвищ авторів (наприклад, «Лобат – Лонг», «Орд – Осм», «Піг – Пір»);

систематичний – складається за галузями знань: наука, освіта, техніка, економіка та ін. Він дає можливість визначити, в яких галузях знань і які саме книги є в бібліотеці;

предметний – відображає більш часткові питання і утворюється за назвами предметів з дотриманням алфавіту. Структура предметного ка-

талогу визначається списком предметних рубрик, що являють собою короткий словесний вираз предмету (теми) друкованих творів.

Крім алфавітного, систематичного та предметного каталогів в бібліотеках є картотеки газетно-журнальних статей, рецензій та інші тематичні картотеки.

За алфавітним каталогом можна відшукати будь-яку інформацію, знаючи прізвище автора документа, його редактора або назву першоджерела. За систематичним каталогом можна підбирати інформацію для різних галузей знань. Для прискорення пошуку потрібної інформації до каталогу додається ключ – алфавітний предметний покажчик.

В алфавітному каталозі картки з описом видань розміщуються в ретельному алфавітному порядку прізвищ авторів або назв творів. Щоб полегшити пошук потрібних видань, важливо знати основні правила розстановки карток в алфавітному каталозі.

1. Картки розставляються за зведеним російсько-українським алфавітом прізвищ авторів і назв книг. Наприклад:

Педагогіка

Педагогіка колективу

Пение в школе

Пеньков Е.М.

2. Місце картки в алфавітному ряді визначається першим словом у бібліографічному описі. В разі збігу перших слів картки розставляються за другим словом, третім тощо:

Проблеми виховання в учнівському колективі

Проблеми виховання дітей дошкільного віку

Проблеми літературознавства

Проблеми мовознавства

3. Якщо прізвища авторів співпадають, то розміщення карток в каталозі здійснюється з урахуванням імен авторів, якщо співпадають імена, то враховуються «по батькові», а якщо і ці дані співпадають, то враховують назву книги:

Сліпченко В.І.

Сліпченко К.І.

Сліпченко К.О. Методи науково-педагогічного дослідження

Сліпченко К.О. Неруйнівні методи дефектоскопії

4. Карти на авторів з подвійним прізвищем розміщуються після карток на авторів, прізвища яких збігаються з першою частиною подвійного прізвища

Соколов О.Д.

Соколов-Микитов І.С.

Соколов-Спаський О.О.

Соколов-Тобольський О.А.

5. Якщо в заголовку зустрічається скорочене найменування країн або організацій, то воно приймається за одне слово і картки розставляються відповідно з його буквенним складом:

Апарін Б.Ф.

АПН України

Апокін І.О.

6. Якщо опис починається з числівника, написаного цифрами, то при розстановці карток до уваги береться його словесне вираження:

Сто порад вчителю

100 років від дня народження Павла Тичини

Сторінки творчості Василя Стуса

7. При розстановці карток на видання одного автора алфавітний порядок порушується. Спочатку ставляться картки з описом повних зібрань творів, вибраних творів, потім по алфавітному порядку окремі твори:

Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: В 12 т.

Шевченко Т.Г. Твори: В 5 т.

Шевченко Т.Г. Вибрані твори

Шевченко Т.Г. Балади

Шевченко Т.Г. Гайдамаки

Шевченко Т.Г. Заповіт

Шевченко Т.Г. Кобзар

Алфавітний каталог стане в нагоді і тоді, коли відомий лише один з двох, з трьох авторів книги або редактор книги. На них в каталозі передбачені додаткові картки. Швидкість пошуку потрібних відомостей забезпечують каталожні роздільники із зазначенням букви, складу, слова або прізвища.

Картки в систематичному каталозі розташовані за певною системою класифікації. У бібліотеках вищих педагогічних закладів в основу створення систематичних каталогів покладено бібліотечно-бібліографічну систему класифікації (ББК). Вона визначає такі розділи систематичного каталогу:

А – Загальнонаукові та міждисциплінарні знання

Б – Природничі науки в цілому

В – Фізико-математичні науки

Г – Хімічні науки

Д – Науки про Землю

Е – Біологічні науки

Ж/О – Техніка і технічні науки в цілому

П – Сільське і лісове господарство

Р – Охорона здоров’я. Медичні науки.

С – Суспільні науки в цілому

Т – Історія. Історичні науки

У – Економіка. Економічні науки

Ф – Політологія. Політичні науки

Х – Держава і право

Ц – Військові науки. Військова справа

Ч – Культура. Наука. Освіта

Ш – Філологічні науки. Художня література

Щ – Мистецтво. Мистецтвознавство

Э – Релігія. Атеїзм

Ю – Філософські науки. Психологія

Я – Література універсального змісту

Частини розділів (підрозділи) систематичного каталогу розмежовуються за допомогою роздільників і зв’язані між собою. Поділ розділів на частини передбачає перехід від загальних питань до більш вузьких. Наприклад:

Дидактика

Методи навчання

Словесні методи

Розповідь, пояснення

Підрозділи систематичного каталогу мають індекси у вигляді цифр і букв. Наприклад:

Ч 210.1 – Методологія та логіка наукового дослідження

Ч 421.2 – Дидактика (Теорія освіти і навчання)

Ч 421.266 – Трудове навчання

Ю 984.03 – Мислення в процесі навчання у дітей

Пошук в систематичному каталозі відбувається ступінчасто: спочатку по-

шук напису на каталожному ящику, потім перегляд роздільників у ньому. Кожний роздільник має свій індекс, наприклад: Розділ Ч 30/49 – Народна освіта. Педагогічні науки. У ньому виділяють такі підрозділи:

Ч 31 – Загальна педагогіка

Ч 33 – Історія народної освіти і педагогічної думки

Ч 34 – Організація народної освіти

Ч 41 – Дошкільне виховання

Ч 42 – Загальноосвітня школа. Шкільна педагогіка

Ч 45 – Професійна і спеціальна освіта

Ч 48 – Вища освіта

Кожний підрозділ систематичного каталогу має подальший поділ, наприклад:

Ч 21 – Наука. Науково-дослідна робота

Ч 210 – Загальні проблеми науки

Ч 213 – Історичні науки

Ч 214 – Організація науки

Ч 215 – Науково-дослідна робота

Ч 216 – Вчені. Наукові працівники.

або

Ю 25 – Філософія і методологія науки

Ю 250 – Основні концепції у філософії і методології науки

Ю 251. 1 – Філософські основи наукового пізнання

Ю 251. 2 – Закономірності розвитку науки

Ю 251. 3 – Логічна структура наукового пізнання

Ю 251. 5 – Науковий метод і його місце в науці.

За роздільником картки у систематичному каталозі розставлені в алфавіт-

ному порядку.

Основна функція предметного каталогу – довідково-інформаційна. Предметний каталог значно доповнює можливості систематичного каталогу, оскільки дозволяє вести пошук необхідної літератури в міжгалузевому, предметному розрізі. Предметний каталог не є обов'язковим для бібліотек того чи іншого типу і лише в деяких великих бібліотеках він відіграє роль основного каталогу. Він об'єднує літературу з більш вузьких галузей, наприклад, дидактика, методика, історіографія, стилістика, екологія, фізика твердого тіла, математичний аналіз, обчислювальна математика тощо. До предметного каталогу звертаються в тому випадку, коли потрібно знайти літературу з конкретної теми, але назви книг і автори – невідомі.

Уміле користування довідковим фондом сприяє скороченню часу на пошук потрібної інформації та підвищує ефективність праці дослідника. Пошук потрібної інформації з кожним роком стає все складнішим. Тому, кожен, хто починає працювати з літературними джерелами, повинен знати основні положення інформаційного пошуку. Інформаційний пошук – це сукупність операцій, спрямованих на знаходження документів, потрібних у процесі дослідження певної проблеми. Пошук може бути ручним або автоматизованим.

Ручний пошук здійснюється за допомогою звичайних бібліографічних карток, картотек, друкованих покажчиків. Автоматизований пошук здійснюється за допомогою комп'ютера.

Інформаційний пошук здійснюється за допомогою інформаційно-пошукової мови (ІПМ). Вона являє собою семантичну (смислову) систему символів і правил їх сполучень. Найбільш поширеним варіантом ІПМ є універсальна десяткова класифікація документів інформації (УДК). Десяткова вона називається тому, що всі галузі знань розподілені в ній на 10 відділів, які в свою чергу діляться на 10 підрозділів, ті в свою чергу – на 10 частин і т.д. Кожна частина деталізується до потрібного ступеня. Основні відділи УДК такі: 0 – загальний розділ; 1 – філософія; 2- релігія; 3 – суспільні науки; 4 – мовознавство; 5 – математичні та природничі науки; 6 – медицина, техніка, сільське господарств-

во; 7 – мистецтво, спорт; 8 – літературознавство; 9 – історія, географія. Художня література не відноситься ні до якого розділу і відповідні бібліографічні картки розміщують, як правило, в алфавітному каталозі.

Структура УДК складається з груп основних індексів і визначників. Групи діляться на підгрупи загальних і спеціальних визначників.

З чого ж починати пошук? Якщо відоме прізвище автора (авторів) друкованої праці, то краще всього звернутися до алфавітного каталогу. У ньому можна розшукати не тільки потрібне в даний час джерело, але й попередні публікації і таким чином прослідкувати, як розвивалися наукові інтереси певного дослідника або наукового колективу.

Для більш широкого пошуку джерел, наприклад, за галуззю знань або темою, слід скористатись систематичним каталогом.

У загальному вигляді методика пошуку необхідних джерел може включати два основних напрямки:

- тематичний підбір всіх джерел;
- тематичний підбір за видом документа (наприклад, тільки журнальні статті, описи винаходів тощо).

Можливий підбір документів поточний (протягом місяця, року) і ретроспективний (за багато попередніх років).

Надійними помічниками кожного, хто починає пошук потрібної для дослідження інформації, можуть стати соціальні бібліографічні видання:

- реферативні журнали з окремих галузей знань;
- галузеві бібліографічні видання;
- бібліографічні видання універсального змісту.

Для підбору періодичної літератури слід звернутися до покажчиків статей, опублікованих протягом календарного року і розміщених у кінці останнього номеру журналу за кожен рік видання.

Складений студентом список літератури, необхідної для вивчення при роботі над темою, узгоджується з керівником, після цього виявляють її наявність у навчальних кабінетах кафедр, у бібліотеках інституту, міста.

Керуючись складеним списком літературних джерел, студент приступає до їх вивчення. Вивчення наукових публікацій бажано проводити поступово, а саме:

- загальне ознайомлення з літературним джерелом;
- побіжний огляд всього змісту;
- вибіркове читання якоїсь частини джерела;
- виписування матеріалу, який необхідний для обраної теми;
- критична оцінка записаного матеріалу, його редагування та запис як фрагмент тексту майбутньої наукової роботи.

У бібліографічні картки вносяться короткі анотації літературних джерел, в яких відзначаються основні питання, викладені у книзі або статті та висновки. Після попереднього ознайомлення з літературними джерелами і складанням студентом власної невеликої бібліографічної картотеки з теми слід приступати до більш глибокого їх опрацювання на основі повторного читання.

При повторному читанні виділяються та усвідомлюються головні думки й основні положення, висунуті автором книги або статті, проводиться їх аналіз. Вимоги до літературного огляду такі: повнота, лаконічність, цілеспрямованість, логічна послідовність, цілісність, виразність, критичність.

Читаючи наукові праці, студент навчається правильно їх занотовувати, що згодом дасть можливість використовувати цей матеріал і в подальшій творчій роботі. Передусім потрібно виробити звичку оформляти на спеціальних картках прочитані роботи. Найчастіше з цією метою використовують каталожні або самостійно виготовлені картки (з креслярського паперу) розміром (148 × 105 мм). На одному боці кожну книжку в картках описують у такому порядку: прізвище та ініціали автора; якщо книжка написана трьома авторами, то перераховуються три прізвища (у тому порядку, в якому вони вказані в книжці), якщо їх більше трьох, то вказують прізвище та ініціали першого автора, після чого пишуть «та ін.»; повна і точна назва книжки; місце видання, назва видавництва, рік видання; загальна кількість сторінок у книжці. Більш конкретно – див. пункт 6.6 «Оформлення бібліографічного матеріалу».

На зворотному боці картки стисло записується все, що зацікавило студента у прочитаній праці. При цьому завжди потрібно залишати невеличке поле, на якому потім можна робити додаткові помітки.

Якщо в книзі або статті є багато цікавого матеріалу і весь він не може вміститись на картці, тоді на ній слід записати лише назви питань, які поставлені в цій праці, і посилатися на спеціальний зошит, в якому робляться більш докладні записи. Наприклад: «Див. № 1, с. 15» або «с. 15-19». Це значить, що про дану роботу докладно написано в зошиті № 1 на с.15. Коли один зошит буде списаний, береться другий і т.ін. Таким чином, у студента збереться багато карток та кілька зошитів із записами всього важливого з прочитаних робіт, що стане молодому науковцю в пригоді в подальшому при написанні будь-якої іншої роботи.

Це, звичайно, не означає, що не буде потреби перечитувати (і не один раз) раніше прочитані і коротко законспектовані праці. Навпаки, після того, як студент прочитав якусь працю, припустимо, на III-му році навчання, а потім звернеться до неї на V-ому році, то, читаючи її знову, він знайде в ній значно більше матеріалу, ніж при першому читанні. Тоді цю працю доведеться ще раз законспектувати в спеціальному зошиті, а на другій сторінці картки знову зробити відповідне посилання або внести додаткові записи в попередні зошити на зворотних сторінках.

Нарешті, після того, як буде записана прочитана праця на картці (або на картці і в зошиті), на свіжу пам’ять варто занотувати все те, що безпосередньо стосується теми наукової роботи. Це слід робити на окремих аркушах паперу, залишаючи поля. Причому запис треба вести так, щоб його можна було потім (після відповідної літературної правки при оформленні роботи) включити до розділу, в якому подається огляд літератури.

Із карток складається картотека, зручна тим, що за нею легко згрупувати весь матеріал, який розглядається в науковій роботі. Її легко доповнити і систематизувати, скласти перелік використаних літературних джерел. Картотека може показати й те, що хоча досліджувана тема розглядалась у багатьох працях,

але цілий ряд питань висвітлено поверхово і вимагають детальнішого вивчення. До того ж студент може не погоджуватись з деякими положеннями, про що на картці робляться відповідні помітки.

При вивченні літературних джерел не треба намагатися тільки запозичати матеріал. Паралельно слід обмірковувати знайдену інформацію. Цей процес необхідно здійснювати протягом усієї роботи над темою, тоді власні думки, які виникають під час знайомства з літературними джерелами, слугуватимуть основою для отримання нових знань. Вивчаючи літературні джерела, необхідно ретельно слідкувати за оформленням виписок, для того щоб у подальшому було легко ними користуватися.

Одночасно з реєстрацією зібраного матеріалу слід обов'язково вести його групування, зіставляти, порівнювати, отримані кількісні дані і т.п. При цьому особливу роль відіграє класифікація, без якої неможливі наукові побудови або висновки.

Класифікація дає можливість найбільш коротким і правильним шляхом увійти в коло питань, що розглядаються. Вона полегшує пошук та допомагає встановити раніше не помічені зв'язки і залежності. Класифікацію треба проводити протягом усього процесу вивчення літературних джерел. Вона є однією з центральних і суттєвих частин загальної методології будь-якого наукового дослідження.

Таким чином, у вивченні інформаційних джерел можна відмітити наступні етапи:

1. Пошук необхідних літературних джерел та попереднє ознайомлення з ними (ознайомлення з бібліографічними, довідковими виданнями, каталогами, реферативними журналами).
2. Вивчення визначених літературних джерел (читання, конспектування, виписки тощо).
3. Систематизування та використання інформаційного матеріалу в процесі подальшого наукового дослідження (аналіз та узагальнення, створення власної картотеки, підготовка анотації, рефератів, огляду опрацьова-

ної літератури тощо).

Автори ще раз нагадують, що в усіх формах накопичення матеріалу необхідно точно вказувати вихідні дані інформаційного джерела, а саме: прізвища та ініціали автора, назву публікації, видавництво, місце та рік видання, відповідні сторінки тексту, загальний обсяг роботи.

4.2. Вивчення та узагальнення педагогічного досвіду

Значне місце в педагогічних дослідженнях займає вивчення масового і передового педагогічного досвіду. Просте володіння знанням не може дорівнювати отриманню досвіду, навіть досвіду пізнання. Педагогічною наукою поняття «досвід» визначається як мета виховання, як зміст освіти і як спосіб утворення особистості. Шлях пізнання через досвід та освоєння людиною оточуючої дійсності став визнаною частиною освітнього процесу.

Масовий досвід – це сукупність поширених прийомів і методів, якими постійно користується більшість учителів. Він дозволяє виявити провідні тендерції в навчанні на сучасному етапі.

Суть **передового педагогічного досвіду** полягає в досягненні високих і стабільних результатів навчання. Він може бути представлений майстерністю і новаторством.

Майстерність передбачає уміння і раціональне використання вже відомих рекомендацій науки при наявності високого рівня педагогічної техніки. Ці показники у поєднанні із особистими якостями утворюють своєрідний та ефективний стиль роботи, який забезпечує навчання на вищому рівні, ніж у масовій практиці, хоча майстерність може і не містити елементів новизни.

Новаторство відрізняється оригінальністю і новизною розв’язування педагогічних завдань. Ступінь новизни може бути різним: від внесення нових положень у науку до ефективного поєднання вже відомих положень і раціоналізації окремих сторін педагогічної праці. Тому найбільш цікавим і корисним є вивчення педагогічного новаторства. Звичайно, виявлення передового педаго-

гічного досвіду, його аналіз та узагальнення вимагають певної системи та підготовки. Крім того, необхідно обов'язково знати критерії передового педагогічного досвіду.

Основними критеріями, що характеризують сутність і зміст передового педагогічного досвіду, є **новизна, результативність, актуальність, перспективність та стабільність**.

З точки зору новизни у педагогічному досвіді визначається, що він дає нового порівняно з традиційно існуючим. При цьому слід мати на увазі, що ступінь новизни може бути різним: від ефективного використання вже відомого та раціоналізації окремих сторін педагогічної практики до внесення нових положень у науку.

Висока **результативність** є найважливішою рисою передового досвіду. За допомогою цього критерію оцінюється якість знань, умінь і навичок, зрушення в рівні вихованості, загальний та спеціальний розвиток особистості, досягнутий за рахунок оптимального використання сил і часу як учителя, так і самих учнів. В аналізі результативності необхідно вирізнити і сформулювати ті особливості педагогічного досвіду, які дозволили б отримати ці високі результати.

Педагогічний досвід має бути актуальним з позиції соціальних завдань, що стоять перед сучасною освітою, і бути доцільним для конкретних умов конкретної педагогічної ситуації.

Стабільність характеризується перевіркою досвіду в часі (тривалість досягнення високих результатів навіть при певних змінах умов і обставин діяльності).

Перспективність – розкриває можливості розвитку й впровадження досвіду, що вимагає відокремлення суттєвого від особистісного, конкретизації найбільш істотного в педагогічній діяльності.

При використанні методу вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду в дослідницькій роботі можна виділити наступні етапи:

- ознайомлення з роботою викладача або вчителя з метою виявлення передового в їх досвіді;

- розробка конкретних критеріїв та методів для об’єктивної оцінки досвіду;
- перевірка за допомогою цих критеріїв та методів ефективності застосування досвіду;
- теоретичне обґрунтування досвіду та його удосконалення на основі теоретичного аналізу;
- експериментальна перевірка узагальненого досвіду;
- науково-педагогічна характеристика нового на відміну від звичайного досвіду, який вже сформувався.

Важливим етапом вивчення педагогічного досвіду є його опис та збирання фактів. Факти збирають шляхом спостережень та опису педагогічного процесу. Вони створюють базу для педагогічних узагальнень та висновків. Тому, чим більше зібрано фактів, що характеризують діяльність викладача, вчителя, тим достовірнішими будуть висновки.

Розкриття досягнутого в досвіді окремого вчителя чи педагогічного колективу доцільно розпочати з обґрунтування конкретної потреби, що зумовила пошукову та навчально-виховну діяльність, задум її реалізації.

Запропоновану методику слід описати в усій операційній повноті і послідовності. При цьому необхідно відобразити специфіку умов її застосування, труднощі, що виникли, індивідуальні особливості вчителя, а також певні межі можливого використання й впровадження досвіду.

Неодмінним пунктом є класифікація тих явищ, котрі спостерігаються, їхнє наукове тлумачення, підведення під загальноприйняті зразки і правила. Наприклад, з’ясовується, що вчитель запропонував складну систему завдань, використав сполучення методів контролю знань, розробив форми оперативного проведення виховних заходів тощо.

Слід також виявити причинно-наслідкові зв’язки різних проявів навчально-виховного процесу, дати їм оцінку, розкрити типове в діяльності вчителя. Це здійснюється на основі гіпотетичного припущення, створення орієнтовної моделі досліджуваної ситуації.

Аналіз передового досвіду – це творчий процес, що характеризується розробкою нових підходів до вивчення окремих питань навчання й виховання, збагаченням засобів, форм і методів педагогічного впливу, інноваційними знахідками.

Завдання дослідника полягає не в тому, щоб формально застосувати весь набір відомих методів, а сформувати свій комплекс методів педагогічних досліджень. При цьому слід дотримуватись ряду вимог:

- отримати різнобічні дані про розвиток особистості, колектив класу чи іншого об'єкту дослідження;
- методи, що застосовуються, повинні забезпечити одночасне дослідження діяльності, спілкування та поінформованості особистості;
- методи педагогічних досліджень мають відображати динаміку розвитку певних якостей як у віковому плані, так і протягом певного проміжку часу;
- важливо, щоб методи дослідження дозволили отримати відмінності (наприклад, про учня, колектив класу тощо) від якомога більшого числа джерел;
- методи педагогічного дослідження повинні дозволяти аналізувати не тільки сам процес, його результат, але й умови, в яких він функціонує.

4.3. Теоретичні методи дослідження

Індукція та дедукція. **Індукція** є формою наукового пізнання, що спрямоване на з'ясування причинно-наслідкових зв'язків між педагогічними явищами, узагальнення емпіричних даних на основі логічних висувань від конкретного до загального, від відомого до невідомого.

Індуктивні знання мають імовірний характер, бо вони завжди виражають припущення про існування певної закономірності. Вірогідність такого припущення перевіряється експериментальним дослідженням. Тому ідеалізація є обов'язковою складовою педагогічного експерименту, що допомагає визначити

причинність досліджуваних явищ, з'ясувати, чому одні з них спричинюють зміни інших.

Дедукція виводиться шляхом висувань від загального до конкретного і тому дає вірогідні знання, а не імовірні (як індукція). Основою дедуктивного методу виступають наукові положення і постулати, що не вимагають дослідно-експериментального підтвердження, а сприймаються як аксіоми.

Дедуктивний метод також використовується після збору необхідної інформації з проблеми дослідження, на основі якого із загальних висновків робляться окремі судження.

У реальному педагогічному процесі індукція і дедукція завжди взаємодіють між собою як діалектична єдність пізнання загального та конкретного. Індукція виявляє окреме як загальне, а дедукція виводить окреме із загального.

Порівняння – це метод, за яким відбувається зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення схожості чи відмінності між ними. Внаслідок порівняння встановлюється те загальне, що притаманне двом або декільком об'єктам, а виявлення загального, такого, що повторюється в явищах, як відомо, є щабель на шляху до пізнання закономірностей та законів.

Метод порівняння буде плідним, якщо він відповідає таким вимогам:

- зіставляти тільки однорідні об'єкти чи поняття;
- порівняння повинно здійснюватись за найбільш важливими суттєвими (у плані конкретної пізнавальної задачі) ознаками.

Порівняння завжди є важливою передумовою узагальнення.

Узагальнення – це логічний процес переходу від одиничного до загального чи від менш загального до більш загального знання. Узагальнення здійснюється шляхом абстрагування від специфічних і виявлення загальних ознак (властивостей, відношень тощо), притаманних певним предметам. Узагальнення є логічною операцією, в результаті якої відбувається перехід від поняття з вужчим обсягом до поняття з ширшим обсягом шляхом збіднення його змісту, тобто вилучення специфічних для вихідного поняття видових ознак.

За допомогою порівняння інформація про об'єкт може бути одержана дво-

ма різними шляхами:

- здійснення безпосереднього порівняння (первинна інформація);
- опрацювання первинних даних (одержання вторинної або похідної інформації).

Найбільш поширеним та важливим способом такої обробки є умовивід за аналогією.

Вимірювання – це визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру. Вимірювання ґрунтується на порівнянні однакових властивостей матеріальних об'єктів. Цінність цієї процедури полягає в тому, що вона дає точні, кількісно визначені відомості про навколишню дійсність. Вимірювання передбачає наявність таких основних елементів: об'єкта вимірювання, вимірювальних засобів, методу вимірювання.

Об'єкти вимірювання – це все те, що підлягає вимірюванню (розміри, час, температура, швидкість, успішність і т.ін.).

Вимірювальний засіб – це те, за допомогою чого здійснюють вимірювання (вимірювальний інструмент, прилад або вимірювальна система).

Вимірювання розвинулось з порівняння, але воно є більш універсальним і потужнішим пізнавальним засобом. Вимірювання забезпечує безпосередній зв'язок між експериментом і теорією, високу достовірність наукових досліджень.

Розглянемо методи, що застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях досліджень.

Абстрагування. Суть цього методу полягає в уявному відокремленні від несуттєвих властивостей, зв'язків, відношень, предметів та в одночасному виділенні, фіксуванні однієї або кількох сторін цих предметів, які цікавлять дослідника.

Розрізняють процес абстрагування і результат абстрагування, який називається **абстракцією.** Звичайно під результатом абстрагування розуміють знання про деякі сторони об'єктів. Процес абстрагування – це сукупність операцій, які ведуть до одержання такого результату (абстракції).Прикладами абстракції

можуть бути чисельні поняття, якими оперує людина не лише в науці, а й у повсякденному житті: блискавка, дерево, рідина і т.п. Процес абстрагування має два ступені:

- **перший**: виділення найважливішого у явищах і встановлення факту неза-лежності чи дуже незначної залежності досліджуваних явищ, на яку можна не зважати, від певних факторів (якщо об'єкт А не залежить безпосередньо від фактора Б, то можна лишити його осторонь як несуттєвий, не впливаючий істотним чином).
- **другий ступінь**: реалізація можливостей абстрагування. Сутність його полягає в тому, що один об'єкт змінюється іншим, простішим, який виступає як «модель» першого.

Процес абстрагування в системі логічного мислення тісно пов'язаний з іншими методами дослідження і, перш за все, з аналізом та синтезом. Аналіз і синтез у самому загальному значені являють собою два взаємопов'язаних процеси уявного чи фактичного розкладання цілого на складові частини і об'єднання окремих частин у ціле.

Аналіз і синтез – це взаємозумовлені логічні методи наукового дослідження, що виникли на основі практичної діяльності людей, їхнього досвіду.

Аналіз – метод пізнання, який дає змогу поділяти предмети дослідження на складові частини (природні елементи об'єкта або його властивості і відношення).

Синтез, навпаки, припускає з'єднання окремих частин чи рис предмета в єдине ціле.

Розчленування цілого на складові частини дає можливість виявити будову досліджуваного об'єкта, його структуру; розчленування складного явища на більш прості елементи дозволяє відокремити суттєве від несуттєвого, складне звести до простого. На противагу цьому синтез об'єднує в єдине ціле частини, властивості, відношення, виділені на основі аналізу. Причому синтез – це не просте сумування, а смислове поєднання.

Аналіз і синтез бувають:

- прямими, або емпіричними (використовуються для виділення окремих частин об’єкта, виявлення його властивостей, найпростіших вимірювань);
- зворотними, або елементарно-теоретичними (базуються на деяких теоретичних міркуваннях стосовно причинно-наслідкового зв’язку різних явищ або дії будь-якої закономірності. При цьому виділяються та з’єднуються явища, які можна вважати суттєвими, а другорядні ігноруються);
- структурно-генетичними (вимагає виділення у складному явищі таких елементів, які мають вирішальний вплив на всі інші сторони об’єкта).

Найбільш глибоко проникнути в суть об’єкта дозволяє структурно-генетичний аналіз та синтез.

Моделювання – це штучна система, яка відображає з певною точністю властивості об’єкта, що досліджується. Побудова моделі, як правило, спрощує оригінал, узагальнює його. Це сприяє упорядкуванню і систематизації інформації про нього.

Кожна модель має фіксувати найголовніші риси об’єкту вивчення. Дрібні фактори, зайва деталізація і другорядні явища ускладнюють саму модель та заважають її подальшому теоретичному дослідженню. Всі моделі можуть бути створені на основі глибокого розуміння функцій і властивостей, які вони моделюють.

Модель завжди виступає як аналогія і є проміжною ланкою між висунутими теоретичними положеннями та їх перевіркою у реальному педагогічному процесі.

Модель дозволяє: по-перше, наочно, у вигляді схеми, креслень, коротких словесних характеристик, опису охарактеризувати процес, що вивчається; по-друге – описувати педагогічне явище у вигляді математичних формул, матриць, символів. За допомогою моделей можна описувати різні види навчання, різні типи уроків. У цих випадках моделювання допомагає систематизувати знання про явище чи процес, що вивчається, підказує шляхи їх більш цілісного опису, намічає більш повні зв’язки між компонентами. Отже, моделювання не тільки

робить вивчення явища чи процесу більш наочним, а й більш глибоким за своєю суттю.

Для дослідження складних об'єктів, що розвиваються, застосовується **історичний метод**. Він використовується там, де так чи інакше предметом дослідження стає історія об'єкту.

Безпосереднє вивчення педагогічної реальності проводиться за допомогою низки **емпіричних методів дослідження**. Ці методи забезпечують накопичення, фіксацію та узагальнення експериментального матеріалу.

Провідним серед них є **аналіз педагогічної документації** та **результатів діяльності, педагогічне спостереження, письмове** та **усне опитування**.

4.4. Емпіричні методи дослідження

До емпіричного рівня наукового пізнання належать методи, що безпосередньо пов'язані з вивченням педагогічної реальності і забезпечують накопичення, фіксацію та узагальнення вихідного дослідного матеріалу. Провідними серед них є аналіз змісту педагогічної документації та результатів діяльності, спостереження, письмове й усне опитування, тестування, експертна оцінка.

Аналіз змісту педагогічної документації та результатів діяльності.

Педагогічні документи охоплюють рукописи, друковані видання, аудіо- та відеозаписи. Їх можна поділити на дві групи. Першу групу складають документи, які були підготовлені без участі дослідника: протоколи педагогічних рад, предметних методичних комісій, конференцій, батьківських зборів, екзаменів тощо. Сюди можна віднести звіти, плани роботи педагогів, сценарії виховних заходів. Така статистика є цінним свідченням про рівень організації навчально-виховного процесу, його ефективність. Другу групу складають документи, що були підготовлені за дорученням дослідника: творчі роботи, реферати, фіксація поглядів педагогів і батьків на ту чи іншу педагогічну проблему тощо. Такий об'єктивний аналіз важливий для розуміння контексту зафіксованої ситуації і дає досліднику необхідний первісний матеріал.

Специфічну групу складають так звані офіційні документи, які охоплюють державні постанови з питань освіти, архівні матеріали, газетно-журнальну періодику та ін. Вони дають досліднику соціологічну інформацію, яка є необхідною для обґрунтування та констатації багатьох педагогічних проблем.

Аналіз документів може бути якісним і кількісним. Якісний аналіз передбачає опис документів, їх класифікацію та інтерпретацію. За допомогою кількісного аналізу можна встановити частоту використання певних термінів, виступів окремих персоналій, висловлених ідей тощо.

Методи аналізу результатів діяльності мають назву **проективних методів**. Їх використання у педагогічних дослідженнях є суттєвим і необхідним, бо саме на основі цих методів можна зробити висновки щодо реальних мотивів, позицій, потреб, цілей особистості. Відомо, що у процесі діяльності виявляються особливості внутрішньої життєвої сфери суб'єкта, які він не завжди висловлює вербально. Тому в педагогічних дослідженнях результати опитування респондентів важливо зіставляти і підтверджувати такими проективними методами:

- конструктивними (намалювати картинку, написати оповідання на задану тему, пояснити неясні малюнки);
- додатковими (придумати закінчення історії тощо);
- експресивними (придумати сюжет гри);
- рольовими (участь у ігрових ситуаціях, драматизація).

Одним із найбільш розповсюджених емпіричних методів дослідження є педагогічне спостереження.

Важливо мати на увазі труднощі, що нерідко виникають при використанні проективних методів. Вони пов'язані з інтерпретацією отриманих результатів, що мають дещо суб'єктивний характер, та можливістю безпосередньо спостерігати лише малу кількість досліджуваних суб'єктів.

Спостереження – це систематичне цілеспрямоване, спеціально організоване сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності, які виступають об'єктами дослідження. В науковому спостереженні важливу роль відіграють попе-

редні знання, гіпотези, наявні прилади, задум і методичний досвід ведення спостережень. Як метод наукового пізнання спостереження дає можливість отримувати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень.

У повсякденній діяльності і в науці спостереження повинні приводити до результатів, які не залежать від волі, почуттів та побажань суб'єктів. Для того щоб стати основою наступних теоретичних і практичних дій, ці спостереження мають нести інформацію про об'єктивні властивості та відношення реально існуючих предметів і явищ.

Педагогічне спостереження може проводитися в умовах природних та експериментальних. Спостереження в експериментальних умовах є глибшим щодо повноти вивчення явищ чи процесу.

Об'єктами спостереження можуть бути: дії вчителя або учня, аналіз учнівських робіт, методи навчання та інші педагогічні явища.

Для забезпечення науковості спостереження треба виходити з наступних вимог:

а) спостереження повинно мати певну мету. Чим вужчі і точніші його завдання, тим легше реєструвати результати, виводити достовірні дані. В педагогічних дослідженнях, на жаль, часто проводиться спостереження взагалі (наприклад, загальне спостереження уроків або перерв між уроками) або спостереження на всякий випадок, щоб пізніше вирішити, як і де застосувати отримані результати;

б) спостереження повинно проходити за наперед розробленим планом. Якщо, наприклад, спостерігач вивчає діяльність вчителя на уроці, то він наперед складає детальний план-питальник про те, що його цікавить в діяльності вчителя, і в ході спостереження детально реєструє все те що стосується поставлених питань;

в) кількість досліджуваних ознак повинна бути мінімальною і вони повинні бути чітко визначені. Чим точніше і детальніше зафіксовані питання про ознаки які досліджуються і чим ясніше сформульовані критерії цих ознак, тим більше наукову цінність мають отримані відомості. Якщо пи-

тання нечіткі, і досліджувані явища неможливо виміряти точно, то аналізувати й інтерпретувати результати спостереження досліднику стає набагато важче;

г) явища варто спостерігати в реальних природних умовах. Якщо, наприклад, об'єктом дослідження є самостійна робота учнів на уроці, то рекомендується вибирати другий, третій або четвертий уроки, тому що на останніх уроках дає себе знати втома, а під час першого уроку – ще деяка сонливість і в'ялість у навчальній роботі. Небажано спостерігати уроки в кінці навчальної чверті, коли починають проявлятися ознаки перевтомлення учнів;

д) відомості, які одержані шляхом різних спостережень, повинні бути співставлюваними. Велике значення в спостереженні має застосування однакових критеріїв при оцінці досліджень. Недопустимо, щоб в одному класі відповіді учнів фіксувалися за трьохбальною системою (повна, неповна, невірна), а в іншому – за п'ятибальною;

є) повторення спостереженням необхідно проводити через однакові проміжки часу;

е) спостерігач повинен знати, які помилки можуть мати місце при спостереженні і їх попереджувати. Помилки можуть бути методологічними, коли застосовуються неправильні методи спостереження, і реєстраційними, коли допускаються неточні записи.

Важливою ознакою наукового спостереження повинна бути його об'єктивність, тобто можливість контролю шляхом повторного спостереження або застосуванням інших методів дослідження. При організації спостережень важливе значення має чітке виділення об'єкта, який вивчається, постановка мети, визначення системи спостереження, способів фіксації його результатів. Об'єктами спостереження можуть виступати різні процеси: соціальні, педагогічні, фізичні, технологічні та ін.

В залежності від різноманітних ознак, покладених в основу класифікації, спостереження групуються за терміном проведення – безперервні і дискретні,

за об'ємом – широкі та вузькоспеціальні, за типом зв'язку спостерігача і тих, за ким спостерігають – невключені і включені. При невключеному (відкритому) спостереженні позиція дослідника буває відкритою; ті, за ким спостерігають, усвідомлюють присутність спостерігача, розуміють, що за ними ведеться спостереження, і це може в деякій мірі спотворювати природний хід процесу. У зв'язку з цим тут не буде дотримуватися основна умова наукового спостереження – його об'єктивність. Більш ефективним буде приховане спостереження, коли діяльність тих, за ким спостерігають, проходить у природних умовах, а дослідник виступає учасником цієї діяльності або її керівником.

Для того, щоб на основі спостереження отримати результати і мати можливість у подальшому їх інтерпретувати, необхідно розробити чіткий план проведення спостереження. Як правило, у плані педагогічного спостереження передбачається:

- об'єкт спостереження (окремий учень або вчитель; один або кілька класів тощо);
- мета і основні завдання спостереження;
- час, тривалість спостереження та очікувані результати;
- передбачуваний результат;
- форми та методи реєстрації результатів спостереження (спеціальні щоденники спостережень, реєстраційні картки тощо);
- методика обробки одержаних результатів;
- очікувані зміни у навчанні та вихованні учнів.

Наводимо приклад плану та схеми педагогічного спостереження.

План спостереження за увагою учнів на уроці

1. Спостереження за мобілізацією уваги учнів на початку уроку. Прийоми, які для цього використовує вчитель.
2. Активізація уваги учнів на різних етапах уроку: опитування, сприймання нового матеріалу, повторення і т.д.
3. Залежність уваги учнів від змісту навчального матеріалу, від контролю

вчителя за роботою учнів, від різних видів роботи, які застосовуються на уроці тощо.

4. Прийоми, які використовує вчитель для підтримування уваги учнів на різних етапах уроку, їх ефективність.
5. Знання вчителем особливостей уваги учнів різного віку і вміння керувати нею.
6. Емоційний стан, який переважає в учнів класу і окремих учнів (спокійний, віднесений, пасивний) та його зв'язок з увагою.

Схема спостереження за увагою учнів

Дата_____, школа_____, клас_____
предмет_____уроку (за розкладом 1, 2 і т.д.)_____
тема уроку _____

Етапи уроку	Діяльність вчителя	Діяльність класу і окремого учня, за яким ведеться спостереження	Характеристика уваги учня
1.			
2.			
3.			

Успішне виконання наміченого плану спостережень багато в чому залежить від умінь спостерігати і від правильної оцінки фактів та явищ, які спостерігаються.

Спостерігачу слід фіксувати хід спостереження, не розраховуючи цілком на свою пам'ять. При цьому використовується ряд засобів запису спостережень та їх результатів. Наприклад, протокольні записи, фрагментарні записи окремих елементів процесу, щоденники спостерігача, записи з допомогою схем, таб-

лиць, матриць, а також технічних засобів (аудіовізуальної апаратури, спеціальних пристроїв). Студентам рекомендується вести систематичні записи в спеціальних журналах (зошитах) з використанням доступних засобів (фото- і кіноапаратів, магнітофонів та ін.). Записи спостережень у журналах доцільно вести на одній сторінці листка, що полегшить їх наступну систематизацію. Корисно мати фотоальбом і картотеку магнітофонних, відеозаписів та інших результатів спостережень, зафіксованих з допомогою технічних засобів.

Недолік методу спостереження полягає в тому, що він лише зовні з'ясовує процес, який спостерігається, і не розкриває істотних зв'язків, що лежать в його основі, не дозволяє досліднику активно втручатись у хід подій і змінювати ситуацію. Тому результати спостережень повинні зіставлятися з даними, які отримані за допомогою інших методів дослідження.

У педагогічній діяльності окремо виділяється метод **самоспостереження**, який дає можливість проникнути у внутрішні сфери діяльності особистості. Воно допомагає педагогу уникнути повторення помилок, сприяє підвищенню його майстерності, стимулює до урізноманітнення методів та форм навчання, прийомів і способів викладання нового матеріалу. Його використання потребує розробки відповідної інструкції. Результати самоспостереження, що мають суб'єктивну забарвленість, завжди порівнюють з більш об'єктивними даними педагогічного спостереження, а також з дослідними матеріалами, отриманими іншими науковими методами (опитування, експеримент тощо).

Поряд зі спостереженням при підготовці дипломних та магістерських робіт використовують соціологічні методи, зокрема **метод опитування** в усній формі (бесіди та інтерв'ю), а також у вигляді письмового або анкетного опитування.

Всі вони характеризуються спільною ознакою: за їх допомогою можна дізнатися про власні судження, мотиви дій, потреби, інтереси, позиції, погляди, смаки респондентів. Ефективність отримання усних і письмових висловлювань залежить від бажання опитуваних відповідати на поставлені запитання і від ступеня їх підготовки до спілкування з дослідником на визначену тему. Тому в процесі опитування необхідно створювати доброзичливу атмосферу, яка спо-

нукає до щирих відповідей, викликає довірливе ставлення співрозмовників один до одного.

Бесіда – метод безпосереднього спілкування, який дає змогу одержати від співрозмовника інформацію за допомогою заздалегідь підготовлених запитань. Для того, щоб підготувати і провести якісно бесіду та зібрати необхідний емпіричний матеріал, необхідно:

- підготувати план бесіди;
- скласти необхідні основні питанні, а також продумати уточнюючі навідні питання;
- продумати способи реєстрації відповідей респондентів (спеціальні щоденники чи картки, аудіо- та відеотехніку).

У процесі бесіди опитуваний і дослідник виступають активними учасниками діалогу, в якому відбувається взаємний обмін думками. Бесіда проводиться у вільний формі. Дослідник лише визначає загальну тему, основні етапи та межі її обговорення, окреслює головні питання і висуває для себе припущення щодо можливих результатів опитування.

На відміну від бесіди **інтерв'ю** є системою заздалегідь підготовлених запитань, які дослідник ставить опитуваному, утримуючись від власних коментарів. Отже, інтерв'юер не впливає на думку свого співрозмовника.

Бесіди та інтерв'ю будуть ефективними за умови, якщо:

- чітко визначена мета їх проведення;
- намічено коло основних та допоміжних питань у певній послідовності;
- створено довірливу атмосферу;
- підтримується потрібний напрям інтерв'ю;
- розроблено зручну форму фіксації інформації.

При проведенні бесіди та інтерв'ю слід також дотримуватися певних правил контакту:

- тема бесіди (інтерв'ю) повинна бути близькою до домінуючих інтересів школярів цього віку, роду занять респондентів;
- слід уникати тем, що асоціюються з неприємними переживаннями, про

які незручно говорити і згадувати;

- співрозмовник має бути впевненим, що результати бесіди (інтерв'ю) будуть корисними і не стануть для нього джерелом неприємностей;
- слід забезпечити звичайну обстановку для бесіди (інтерв'ю) – класна кімната, вдома, прогулянка на вулиці тощо;
- під час бесіди не варто вести записи (запис можна вести після бесіди у формі таблиці).

Анкетування – це метод педагогічного дослідження за допомогою спеціально розроблених анкет (набір завдань, підготовлених у формі опитувального листа). Анкетування може бути **індивідуальним** та **груповим**.

При індивідуальному анкетуванні анкети роздаються окремим респондентам і домовляються про час їх повернення. Групове анкетування проводиться з великою групою респондентів у шкільних класах, вузьких аудиторіях і т.п.

Запитання анкети можуть мати констатуючий і мотиваційний характер, як і запитання під час бесіди та інтерв'ю; за допомогою анкетування можна зібрати великий за своїм обсягом матеріал, що дозволить вважати отримані відповіді досить імовірними. Недоліком анкетування є суб'єктивність і випадковість відповідей, неможливість перевірки їх правильності.

Структура анкети, як правило, складається з трьох частин: вступної, основної та демографічної («паспортички»).

Вступна частина містить звернення до респондента, в якому вказується, хто проводить дослідження, завдання анкетування, гарантії анонімності відповідей, правила заповнення анкет. Ця частина може викладатися дослідником в усній формі перед початком анкетування.

Основна частина складається з низки запитань, які дають інформацію про певні факти, події, мотиви, думки, оціночні судження респондентів у галузі досліджуваної проблеми.

Демографічна частина визначає паспортні характеристики опитуваних: вік, рівень освіти, кваліфікацію тощо. Її призначення полягає в тому, щоб визначити репрезентативність отриманого матеріалу.

Запитання основної частини анкети розподіляються на такі види: відкриті, закриті та напівзакриті; прямі та непрямі.

До **відкритих запитань** належать такі, що передбачають вільну форму відповіді і нічим не регламентують її ракурси. Вони дають досліднику цікавий різнобічний матеріал, але водночас він є незручним для обробки. Відповіді респондентів на них бувають недостатньо конкретними і віддаленими від теми опитування. Наприклад: «Напишіть назву професії, яку ви плануєте обрати».

З метою зменшення цих недоліків в анкету разом з відкритою вводять **закриту форму запитань**, формулювання яких містить певні варіанти відповідей, один чи кілька, з яких має вибрати респондент. Наприклад: «Яку професію із запропонованого списку ви могли б обрати?» Найпростішим видом закритих запитань є дихотомічні, в яких опитуваний має відповісти лише «так» або «ні». При цьому необхідно, щоб серія закритих запитань передбачала однакову кількість позитивних та негативних відповідей.

Всі запитання анкети розділяються на **прямі** та **непрямі**.

Пряме запитання передбачає отримання безпосередньої інформації щодо проблеми дослідження і формулюється в особовій формі: «Що Ви думаєте…», «Яка Ваша думка щодо…», «Чи подобається Вам професія вчителя?» та інше.

Непрямі запитання складають дослідний матеріал через серію опосередкованих запитань, які розкривають типові думки опитуваних у межах предмета, що вивчається. Наприклад: «Чи згодні Ви з твердженням, що професія вчителя одна з найкращих?».

Останнім часом доволі широко використовують методи тестування.

Тестування – це метод діагностики, який передбачає використання стандартизованих запитань й завдань, що мають визначену шкалу значень. Найчастіше результати виконання **тесту** (*англ.* іспит) порівнюються кількістю виконаних завдань за відведений час. Тому особливе значення має забезпечення однакової складності завдань, включених у тест. Для цього варто проводити попередні неодноразові випробування тесту в спеціальних групах і вносити після обробки відповідні зміни.

Крім тестів успішності, є ще тести здібностей та індивідуальні.

Тести здібностей прогнозують той рівень знань або вмінь, досягнення яких є імовірним для досліджуваного за певних умов навчання. За своїм змістом тести здібностей поділяються на дві підгрупи: тести загальних здібностей, або тести інтелекту, та тести спеціальних здібностей. Індивідуальні тести призначені для виявлення та оцінювання якостей темпераменту та характеру особистості.

Окремо слід виділити поділ тестів за складністю їх будови на аматорські та професійні, за кількістю вивчаємих ними якостей – на гомогенні (які вивчають одну властивість) та гетерогенні (які вивчають декілька властивостей), за вивчаємими сферами – на тести інтелекту, особистісні, міжособистісні та досягнень. Більш детальну інформацію про різновиди тестів авторами подано у додатках в кінці посібника – див. Додаток Ж.

Неодмінними вимогами до тестування є наступні:

- обов'язковий для всіх досліджуваних комплекс випробувальних завдань;
- чітка стандартизація зовнішніх умов, у яких здійснюється тестування;
- наявність більш-менш стандартної (фіксованої) системи оцінювання та інтерпретації одержуваних результатів;
- під час оцінювання досліджуваних використовувати середні показники результатів тестування. Це зумовлене тим, що тестові оцінки мають не абсолютний, а відносний характер. Вони вказують лише місце, яке посідає досліджуваний щодо відповідної норми.

За формою, в якій подаються завдання, бувають вербальні і невербальні тести. Вербальні – побудовані на основі завдань, виражених у словесній формі, а невербальні – у формі різноманітних наочних і слухових образів.

Щодо співвідношення форми завдань та форми, в якій подаються відповіді, розрізняють тести багаторазового вибору та проективні тести.

Найпростішими є запитання з альтернативними відповідями «так» чи «ні» (відповідно 1 або 0 балів). Більш складними є запитання, що передбачає вибір досліджуваним правильного варіанту відповіді серед багатьох запропонованих.

Формулювання запитань та відповідей до тестів мають бути лаконічними,

чіткими, точними, орієнтованими на характеристику якості досліджуваного, яка вивчається. При проведенні тестування досліджуваний повинен зафіксувати свої відповіді у такій формі, яка полегшує підрахунок отриманих даних, складання таблиць, оцінку результатів опитування. У залежності від виду тесту використовуються різні засоби фіксації відповідей: тестові картки, бланки, в яких відповіді фіксуються записом потрібного номеру, знаках «плюс» або «мінус», відповідною цифрою, тощо; картки з тестами, в яких треба заповнити пропуски, внести доповнення; картки, які заповнюються за допомогою технічних засобів.

При правильному та вмілому застосуванні тест може дати багато важливої інформації, яку не можна дістати жодним іншим способом.

Експертна оцінка (метод рейтингу).

За допомогою методу експертної оцінки досліджуються педагогічні проблеми, що не піддаються формалізації. Цей метод поєднує опосередковане спостереження і опитування, які пов'язані із залученням до оцінки явищ, що вивчаються, найкомпетентніших фахівців. Спеціально підібрана група експертів робить свої висновки на основі логіко-індуктивного аналізу з використанням порівняльної оцінки фактів.

За допомогою методу експертної оцінки можна виявляти рівень освіченості, вихованості й розвитку учнів та студентів, характеризувати педагогічну майстерність педагогів, визначати якість програм, методичних посібників, технічних та інших засобів навчання, прогнозувати педагогічні явища і процеси тощо.

Експеримент – це метод вивчення об'єкта, за яким дослідник активно і цілеспрямовано впливає на нього завдяки створенню штучних умов, необхідних для виявлення відповідної властивості. Експеримент проводять у таких випадках:

- при спробі виявлення раніше невідомих властивостей об'єкта;
- при перевірці правильності теоретичних побудов;
- при демонстрації явища.

За умовами проведення розрізняють природний і лабораторний експерименти. **Природний експеримент** здійснюється у звичайній, «природній» обстановці, у якій відбувається перебіг досліджуваних процесів.

Лабораторний експеримент проводиться в штучних умовах, де експериментатор має можливість доцільно добирати параметри, штучно створювати такі умови, які б забезпечували наукову чистоту експерименту і оптимальне просування дослідника до істини.

Педагогічний експеримент – це наукове дослідження процесу навчання з метою перевірки правильності наукової гіпотези дослідника. Виділяють природний і лабораторний педагогічний експеримент.

Природний педагогічний експеримент проводять у звичних для учнів умовах – у класі (навчальному кабінеті). Для його проведення виділяють як мінімум два паралельних, рівноцінних за успішністю і рівнем загального розвитку учнів класи. Один із них обирають як експериментальний, другий – як контрольний. Після завершення експерименту порівнюють знання учнів, робляють відповідні рекомендації.

Хід педагогічного експерименту можна схематично зобразити наступним чином (див. Табл. 1, подану нижче):

При педагогічному експерименті необхідно:

1. Вирівняти умови навчальної роботи (крім експериментального фактора) в експериментальних і контрольних класах.
2. Визначити за допомогою об’єктивних методів рівень (початковий рівень) знань, умінь та навичок учнів в обох класах, знайти відповідний середній показник обох класів Не і Нк.
3. Провести навчальну роботу в експериментальних класах із введенням експериментального фактора, а в контрольних класах – без нього.
4. Знову визначити рівень знань, умінь та навичок учнів після закінчення експерименту (кінцеві знання). Знайти середні показники класів Ке і Кк.
5. В обох випадках із середнього показника кінцевих знань вирахувати середній показник початкових знань (Ке – Не = Де і Кк – Нк = Дк). Різниці

показують приріст знань, умінь та навичок в експериментальних і контрольних класах.

6. Вирахувати порівняльну ефективність експериментального фактора (Де – Дк = Д). Остання показує вплив нового фактора на навчальний процес або його ефективність в порівнянні з певним іншим фактором, що введено в контрольному класі.

Таблиця 1

Етапи дослідження

Етапи дослідження	Експериментальні класи	Контрольні класи
1) Вибір і вирівнювання класів		
2) Визначення початкового рівня знань, умінь або навичок учнів з досліджуваних питань, (Не)	Навчальна робота з введенням експериментального фактору (незалежного, змінного), (Нк)	Навчальна робота без введення експериментального фактору або із введенням певного експериментального фактору
3) Експеримент		
4) Визначення знань, умінь або навичок учнів після експерименту, (Ке)		
5) Приріст знань	Ке – Не = Де	Кк – Нк = Дк
6) Порівняльна ефективність експериментального фактора	Д=Де-Дк	

Педагогічний експеримент – це експеримент особливого ґатунку, завданням якого є вияснення порівняльної ефективності методів що застосовуються в навчальному процесі.

До початку експерименту необхідно ретельно і точно спланувати кожен крок його проведення.

План експерименту повинен включати:

1. Мету експерименту.
2. Місце і час проведення експерименту та його об’єм.
3. Характеристику осіб, які беруть участь в експерименті.
4. Опис матеріалів, які використовуються для експерименту.
5. Опис методики проведення експерименту.
6. Опис додаткових змінних, які можуть вплинути на результати експерименту.
7. Методику спостереження за ходом експерименту.
8. Опис методики обробки експерименту.
9. Опис методики інтерпретації результатів експерименту.

Необхідно відмітити, що дослідник повинен так скласти план експерименту, щоб будь-яка підготовлена особа могла за ним його провести.

Лабораторний педагогічний експеримент, на відміну від природного, проводять у спеціально обладнаному приміщенні. Його мета – з’ясувати, чому під час природного експерименту ті чи інші знання важко засвоюються або сприймаються учнями, студентами. Лабораторний експеримент може передувати природному. Тоді він має уточнити методику і доцільність останнього.

Педагогічний експеримент – це один із видів психолого-педагогічного експерименту, який являє собою комплексний метод дослідження і поєднує методи спостереження, усного й письмового опитування, вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду та ін. Ці складові педагогічного експерименту на переломному етапі дослідження дозволяють виявити початковий стан теми, а потім об’єктивно і доказово перевірити правильність гіпотез.

Педагогічний експеримент дає можливість у значно більшій мірі, ніж інші методи дослідження, встановити характер зв’язків між компонентами педагогічного процесу, умовами і результатами різних дій у ході експерименту, порівняти ефективність різних факторів або змін у структурі процесу і вибрати оптимальне їх поєднання, встановити в якісній і кількісній формах закономірні зв’язки між окремими явищами.

Проведення експерименту в педагогічних дослідженнях вимагає старанної підготовки й організації. Ця підготовка починається з чіткого уявлення дослідником мети, характеру, передбачених етапів та можливих результатів експерименту.

Педагогічні експерименти проводяться за такою схемою:

- визначення рамок і предмета дослідження;
- з'ясування мети і завдань даного дослідження;
- висунення робочої гіпотези;
- визначення тривалості й місця проведення експерименту;
- вибір експериментальних і контрольних (груп);
- аналіз та розробка необхідних матеріалів для забезпечення проведення експерименту;
- вибір критеріїв оцінювання і методів обробки результатів;
- розробка методики спостереження за ходом експерименту;
- аналіз результатів, інтерпретація експерименту, обґрунтування методичних рекомендацій та загальні висновки.

У програмі педагогічних досліджень за ознаками мети виділяють констатувальний (діагностичний, контрольний), пошуковий та формувальний (перетворювальний) експерименти.

Констатувальний експеримент проводиться на початку і в кінці методичного дослідження і ставить своїм завданням проілюструвати, зафіксувати рівень навчальної діяльності, знань та вмінь учнів.

Пошуковий експеримент – це особливий вид експерименту, під час якого дослідник не знає факторів, що впливають на педагогічний процес, і проводить його розвідку для одержання первинної інформації.

Формувальний експеримент відіграє основну роль у педагогічному дослідженні. Він організовується на основі попереднього вивчення проблеми та аналізу результатів констатувального експерименту. Тому правомірно розглядати формувальний (навчальний) і констатувальний (діагностичний) експерименти як послідовні етапи єдиного педагогічного експерименту.

У процесі формувального експерименту дослідник проводить корегування висунутої гіпотези та організовує її перевірку, вводячи нові умови і вивчаючи вплив цих умов на підвищення ефективності навчання або виховання.

Педагогічний експеримент у поєднанні з іншими методами дослідження – спостереженням, бесідами, анкетуванням, вивченням літературних і архівних джерел, передового досвіду, різної документації та інше – збагачує автора наукової роботи змістовним фактичним матеріалом. Проте сама по собі велика кількість нагромаджених у процесі дослідження фактів ще не забезпечує правильного, успішного вирішення поставленої проблеми.

Аналіз зібраних під час дослідження фактів являє собою не менш складну і відповідальну справу, ніж її нагромадження. Підготовкою до такого аналізу слугує систематизація отриманого фактичного матеріалу і його обробка. Наступне усвідомлення і зіставлення систематизованого та обробленого матеріалу, дозволяє дослідникові зробити узагальнення і відповідні висновки. Систематизація та обробка зібраних фактів помітно полегшується, якщо процес їх нагромадження проводився не механічно і дані експерименту та інших методів дослідження постійно фіксувалися і супроводжувались відповідними коментарями.

4.5. Методи обробки дослідницьких результатів

За результатами науково-педагогічного дослідження необхідно проводити не лише якісний аналіз явищ, котрі спостерігаються, але й зробити кількісний вимір отриманих експериментальних результатів. Оскільки зв’язки між причиною і наслідками не є однозначними, а залежать від численних факторів, котрі не можна передбачити наперед і повністю врахувати, то педагогічні процеси завжди мають імовірний характер. Значить проведення педагогічних досліджень потребує використання методів математичної статистики.

Для проведення кількісної обробки дослідницьких результатів необхідно зробити наступне:

- чітко визначити складові педагогічного процесу, які можуть бути зафіксовані у певних одиницях вимірювання (балах, кількості відповідей) виконаних завдань тощо;
- розробити експериментальну методику (тести, анкети, відповідні завдання і т.д.);
- отримати матеріали експерименту і надати їм зручного для обчислення вигляду (таблиці, графіки);
- визначити доцільний для певного педагогічного явища спосіб розрахунків (відсотки, середнє значення характеристик, межі відхилень від середніх значень та інше);
- подати кількісні результати у формі, що забезпечує можливість їх педагогічної інтерпретації, тобто єдності якісної та кількісної оцінок.

Отже, підготовка до проведення дослідження передбачає визначення параметрів педагогічного об'єкта, методики їх актуалізації, засобів збору та фіксації спостережень, техніки обчислення.

Використання методів математичної статистики дає можливість урахувати імовірні неточності і відобразити їх у педагогічній інтерпретації результатів вимірювання, які не вважаються достовірними без такої статистичної обробки.

Найчастіше в кількісній обробці досліджуваних результатів використовується середня арифметична, що узагальнює кількісні ознаки ряду однорідних показників. Середня арифметична, яка виражає одним числом деяку сукупність, показує послаблення впливу випадкових індивідуальних відхилень і акцентує певну узагальнену кількісну характеристику, найтиповішу властивість низки визначених показників.

У педагогічних дослідженнях середня арифметична, яка правило, умовно позначається через $\bar{x}$. Цей показник обчислюється шляхом додавання всіх отриманих числових значень (оцінок у балах) і діленням суми на їх число: σ.

$$\bar{X} = \frac{\Sigma x}{n} = \frac{x_1 + x_2 + \ldots + x_n}{n}$$

Де $\sum$ – знак підсумовування;

x – отримані у дослідженні значення (оцінка та кількість учнів студентів);

n – число учнів (студентів).

Дослідження рівня знань учнів (студентів) слід також охарактеризувати такими числовими характеристиками, як середній квадрат відхилення (σ) та коефіцієнт варіації. Середній квадрат відхилення показує відхилення знань учнів (студентів) від середнього балу. Якщо воно більше, то і відхилення більше. Незначне відхилення вказує на те, що і експериментальний, і контрольний класи (групи) знаходяться в оптимальних умовах, що дасть змогу об'єктивно оцінювати результати експерименту та ефективність запропонованої методики.

Середній квадрат відхилення визначається за формулою:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\Sigma(x_1 \quad \bar{x})^2 t}{t}}$$

Де σ – середній квадрат відхилення в знаннях;

$\bar{x}$ – середній бал;

x_1 – оцінка;

n – загальна оцінка;

t – кількість учнів (студентів) на кожну оцінку.

Коефіцієнт варіації – відносна величина відхилення в оцінках знань розраховується за формулою:

$$v = \frac{\sigma}{x} \bullet 100\%$$

Крім показників про ефективність експериментального навчання доцільно з'ясувати величини абсолютного (А) та відносного (В) приросту знань.

А – абсолютний приріст знань – це різниця в середніх балах (початкового та кінцевого). Він вказує, на яку частину балу відбувся в середньому приріст

знань на одного учня (студента).

В – відносний приріст знань – показує, в скільки разів збільшиться (зменшиться) приріст (зменшення) знань на одного учня (студента). Його визначають як відносну величину від ділення кінцевого середнього балу на початковий середній бал.

Якщо В > 1, то спостерігається приріст знань, якщо В < 1, то спостерігається зменшення знань, а якщо В = 1, значних змін у знаннях не відбувається.

Величини А та В визначаються після проведення навчального експерименту та одержаних даних.

При обробці отриманих результатів контрольних робіт удаються або до зіставлення загальної суми балів (за кожен зріз або по групах), отриманих учнями (студентами) за свою роботу, або до виведення і порівняння середнього балу. Більш точну інформацію про рівень засвоєння навчального матеріалу дає використання при обробці результатів контрольних робіт так званого коефіцієнту засвоєння, який вираховується за формулою:

$$K = \frac{\text{сума правильних відповідей}}{\text{число запитань}}$$

Коефіцієнт засвоєння навчального матеріалу виражається в долях одиниці або у відсотках. За значенням коефіцієнта засвоєння дослідник встановлює шкалу приблизних оцінок, яка може змінюватися в залежності від характеру включених у роботу запитань або їх елементів. Наприклад, при К= 0,90 – 0,75 (або від 90 до 75%) відповідь може бути оцінена балом «10-12» при К= від 0,75 до 0,60 – балом «7-9», від 0,60 до 0,50 – балом «4-6», нижче 0,50 – балом «1-3».

За результатами науково-педагогічного дослідження необхідно зробити не лише якісний аналіз явищ, котрі спостерігаються, але й кількісний вимір отриманих експериментальних результатів. Оскільки зв’язки між причиною і нас-

лідками не є однозначними, а залежать від численних факторів, які не можна передбачити наперед і повністю врахувати, то педагогічні процеси завжди мають імовірний характер.

РОЗДІЛ V СПЕЦИФІКА КУРСОВИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

5.1. Загальна характеристика курсової роботи та її місце в системі вивчення циклу психолого-педагогічних дисциплін

Курсова робота є самостійним навчально-науковим дослідженням студента. Виконання курсової роботи має за мету дати студентам навички проведення наукового дослідження, розвинути у них навички творчої самостійної роботи, оволодіння загальнонауковими і спеціальними методами сучасних наукових досліджень, поглибленим вивченням будь-якого питання, теми навчальної дисципліни. Працюючи над текстом роботи, студенти набувають умінь наукового писемного мовлення, аргументованого обстоювання своєї думки. Самостійні наукові пошуки сприяють розвитку критичного мислення студентів – здатності аналізувати, зіставляти, узагальнювати, робити висновки. Згідно з Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України (1993) курсова робота виконується з метою закріплення, поглиблення і узагальнення знань, одержаних студентами під час навчання та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Курсова робота допомагає студенту узагальнити теоретичні знання з конкретної дисципліни, оволодіти навичками науково-дослідницької роботи. Це потребує від студента не тільки знань загальної і спеціальної літератури з теми, а й умінь пов’язувати питання теорії з практикою, формувати висновки та пропозиції щодо поліпшення процесу навчання, виховання, які можуть бути впроваджені у навчально-виховний процес під час педагогічної практики або у власній професійній діяльності.

Тематика курсових робіт щорічно затверджується кафедрою, оскільки картина психолого-педагогічних наукових досягнень регулярно оновлюється. Студентам надається право вільного вибору теми, виходячи з її актуальності. Вибираючи тему курсової роботи з тематики, запропонованої кафедрою, студент повинен зорієнтуватися у тому, щоб результати дослідження, отримані в процесі роботи, можливо було продовжити в подальшій професійній діяльності. Тематика курсових робіт з педагогіки та психології представлена авторами в кінці посібника у Додатку Г.

У зв'язку з тим, що в залежності від теми частка пошукової діяльності студента різна, курсова робота може мати реферативний або дослідницький характер. У курсовій роботі реферативного типу послідовно викладаються результати дослідження за обраною темою. Творчий характер роботі надає самостійний підхід до аналізу психолого-педагогічних досліджень, зіставлення різних точок зору на проблему, оцінні судження з основних теоретичних положень, а не описовий виклад результатів досліджень на дану тему. Наприклад, реферативні курсові роботи можуть бути виконані з таких тем:

- **з педагогіки** – «Естетичне виховання школярів у педагогічній діяльності А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського»;
- **з психології** – «Внесок Б.В. Зейгарнік у розвиток патопсихології», «Розвиток дитячої психології після Л.С. Виготського» тощо.

Курсова робота дослідницького характеру передбачає проведення студентом експерименту (констатуючого та/або формуючого) під час проходження практики або за місцем його роботи.

5.2. Специфіка психолого-педагогічних досліджень

Слід зазначити, що основна турбота вищих навчальних закладів у роботі зі студентами педагогічних спеціальностей – це становлення майбутнього педагога і психолога, який нещодавно сам був школярем, і якому тепер потрібно

дати ті знання, сформувати відповідні уміння та навички, що дозволять йому стати гарним спеціалістом як у роботі з дітьми різного віку, так і клієнтами, що прийшли по допомогу. Виконати своє завдання спеціаліст зможе лише в тому випадку, якщо буде безупинно збагачуватися науковими знаннями і психолого-педагогічними вміннями, буде вдосконалювати свою особистість, досягне високого рівня майстерності.

В процесі професійного становлення майбутнього спеціаліста особливе значення має наукова робота, оскільки вона дозволяє студенам застосовувати отримані в процесі навчання у ВНЗ знання на практиці, під час проведення психолога-педагогічного експерименту і його подальшої обробки.

Для дослідників-початківців важливо мати уявлення про методологію та методи наукової творчості, оскільки саме на перших кроках до оволодіння навичками наукової роботи найбільше виникає питань саме методологічного характеру. Успіх наукового дослідження значною мірою залежить від уміння науковця вибрати найрезультативніші методи дослідження, оскільки саме вони дають можливість досягти поставленої в науковій роботі мети (див. Табл. 2).

Таблиця 2

Методи психолого-педагогічних досліджень

МЕТОДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ		
ТЕОРЕТИЧНІ	ЕМПІРИЧНІ	МАТЕМАТИЧНІ
АНАЛІЗ, СИНТЕЗ, УЗАГАЛЬНЕННЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ПОРІВНЯННЯ, МОДЕЛЮВАННЯ	СПОСТЕРЕЖЕННЯ, АНКЕТИ, БЕСІДА, ЕКСПЕРИМЕНТ, ІНТЕР-В’Ю, СОЦІОМЕТРІЯ, ВИВЧЕННЯ ДОКУМЕНТАЦІЇ	РЕЄСТРАЦІЯ, РАНЖУВАННЯ, ШКАЛЮВАННЯ, МОДЕЛЮВАННЯ

Посилаючись на дослідження різних авторів, потрібно пояснити, чому обрано відповідні методи та методики, зробити опис методик та процедури дослідження. Якщо, наприклад, використана методика широко вживана, то в тексті курсової роботи можна обмежитися посиланням на автора і джерело, а сам текст представити в додатках. Розроблена самостійно методика (наприклад, план бесіди) наводиться повністю, описується процедура дослідження: коли, за яких умов вона проводилась. Плануючи та проводячи дослідження, слід пам'ятати про етичні вимоги: дослідження не повинно шкодити взаєминам та психологічному комфорту досліджуваних. Імена та прізвища досліджуваних шифруються. Наприклад: Світлана М., Тетяна З., Петро Д., Богдан С.

Досліджуваних слід забезпечити стандартними бланками для відповідей чи іншими необхідними матеріалами. Подбавши про це наперед, це заощаджує час проведення дослідження, зробить роботу охайнішою і дозволить швидше здійснити підрахунки. Усі продукти діяльності, отримані в ході дослідження (малюнки, опитувальні листи, протоколи бесід чи спостережень) обов'язково зберігаються і представляються у додатках.

Формуючи вибірку досліджуваних потрібно врахувати, що:

- кількість досліджуваних повинна бути не менше 15-20 осіб;
- у вибірці мають бути досліджувані обох статей в приблизно однаковій кількості (окрім гендерних досліджень).

5.3. Застосування WEB-ресурсів у науковій роботі студентів

В сучасних умовах розвитку освіти в Україні, на які припадає стрімкий розвиток комп'ютерних технологій, актуальною є задача розробки і, відповідно, подальшого використання в навчальному процесі ВНЗ (зокрема, науковій роботі студентів) електронних навчальних систем, які розробляються із задіянням гіпертекстових та мультимедійних технологій. Зазначені системи отримали назву інтерактивних навчальних WEB-матеріалів, що можуть використовува-

тися як у дистанційній формі навчання, що поступово заміщує собою заочну форму навчання, так і для денної, самостійної форм навчання. До сучасних інформаційних технологій, що тепер активно використовуються в навчальному процесі, відносять електронні бібліотеки, мультимедійні навчально-методичні посібники, довідково-пошукові системи Інтернету (наприклад, Wikipedia), WEB-сайти навчальних дисциплін (зокрема, психолого-педагогічного напрямку) тощо.

Електронні бібліотеки виникли внаслідок стрімкого розвитку і активного використання інформаційних і комунікаційних технологій, внаслідок чого відбувається широкомасштабне переведення накопиченої інформації в електронну форму та створення значної кількості принципово нових електронних інформаційних ресурсів. Це дозволяє на якісно іншому рівні організувати процеси виробництва, збереження і поширення інформації: зберігати її надійно та компактно, оперативно поширювати, надає користувачу нові можливості маніпулювання інформацією. Основним завданням електронних бібліотек є інтеграція інформаційних ресурсів і ефективна навігація в них навчаємих. Використання електронних бібліотек у сучасних умовах навчання студентів є надзвичайно ефективним і корисним.

Довідково-пошукові системи Інтернету мають достатньо простий інтерфейс, розрахований на недосвідченого користувача, мають безліч настроювань і досить прості у використанні (Google, Yandex, Mail.ru). Як правило, у відповідь на запити видається список посилань на інформаційні джерела, що на думку системи, найбільше відповідають потребам користувача. Інформаційні ресурси Інтернету величезні і людина отримує практично безмежне джерело інформації, а довідково-інфор-маційні системи слугують засобом пошуку потрібної інформації – див. Рис. 1.

Мультимедійні навчально-методичні посібники – це універсальні посібники, які містять широке коло питань з відповідної навчальної дисциплінни, викладених в стислій формі та призначені для використання в навчанні. Дослідження цього питання показало, що перші електронні навчальні посібни-

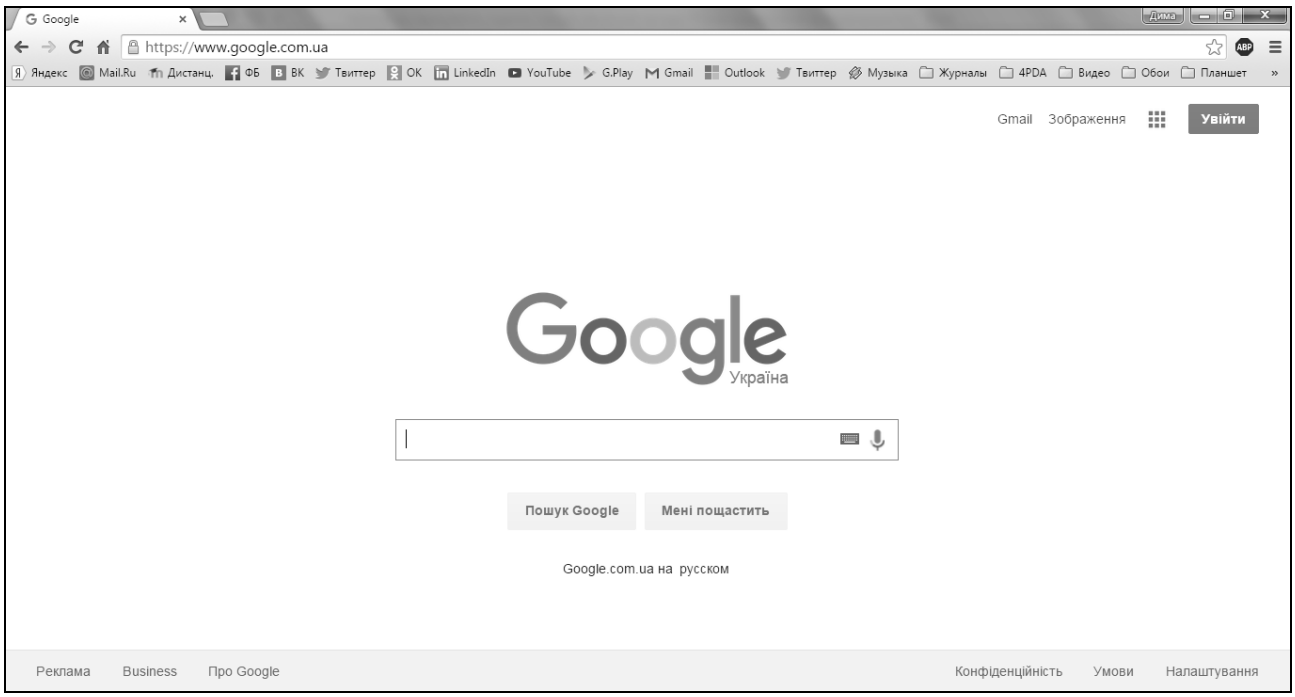

Рис. 1 Довідково-пошукова система Google

ки в переважній більшості являли собою лише електронні копії друкованих видань і тому, відповідно, не враховували комп'ютерних можливостей подачі матеріалу. Однак сучасні мультимедійні електронні посібники сполучають у собі функції підручника, довідково-інформаційного посібника, тренажера та контролюючого знання програми.

Навчальні Інтернет-ресурси – це текстові, аудіо та відеоматеріали з певної тематики. Прикладами є хотлисти (списки сайтів, об'єднаних за певною тематикою), Subject Sampler (посилання на матеріали мережі Інтернет, питання, які спрямовані не стільки на вивчення фактичного матеріалу, скільки на обговорення соціально-загострених та дискусійних тем).

Соціальні сервіси – це служби і сервіси, до яких має доступ широке коло користувачів і які дозволяють як отримувати, так і створювати інформацію. Прикладами є блоки (особисті сторінки у вигляді щоденника), сторінки на YouTube (сервіс збереження відеоматеріалів – див. Рис. 2), Flickr (сервіс збереження цифрового фото та відео), подкасти і т.п. Зокрема, створення та використання блоґів викладачів сприяє розробленню нових форм організації навчально-

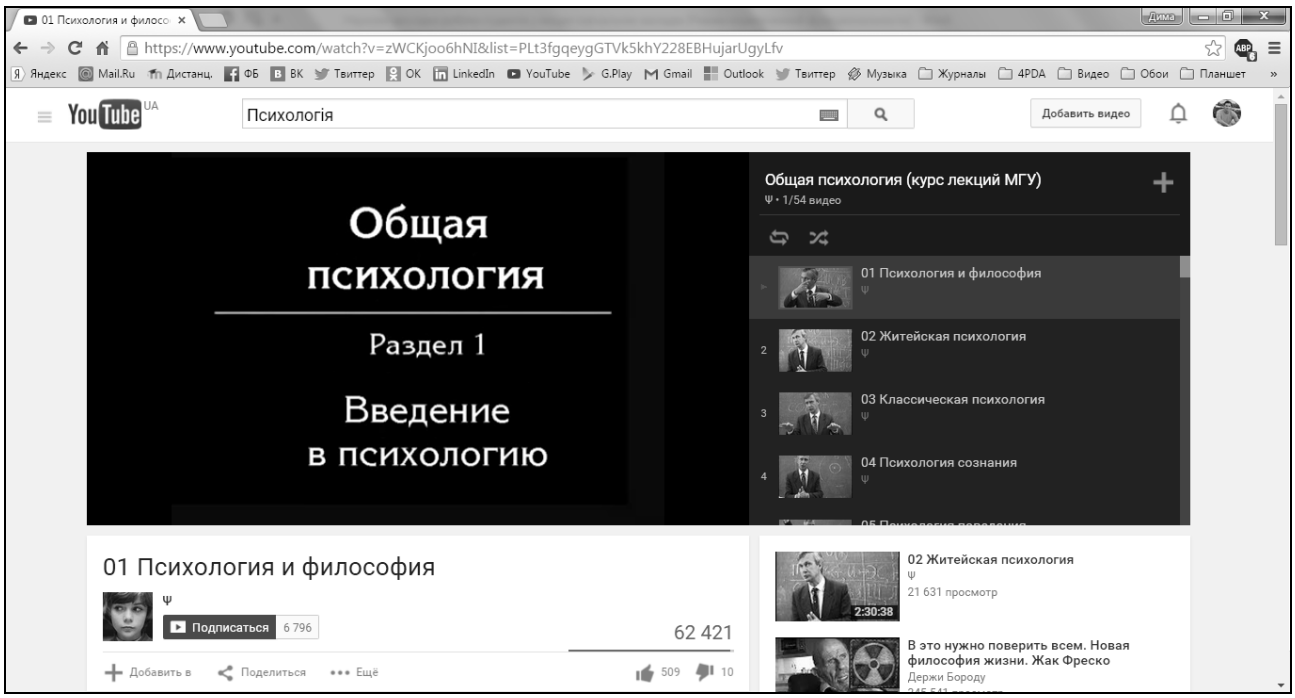

Рис. 2 Сервіс збереження відеоматеріалів YouTube

виховного процесу на засадах інформаційних технологій та розширює можливості нових та традиційних підходів у навчанні.

Крім того, можливе також використання студентами у роботі як з досліджувавними, так і з викладачами програм Skype, ooVoo, ICQ, WeChat, 4Talk, електронної пошти з метою проведення швидкого опитування або обміну інформацією (оскільки, як показує практика, раніше досить часто (до 80% випадків) студенти під час самостійних досліджень не розуміли, де і як швидко знайти необхідний матеріал та не могли отримати своєчаснох консультації від викладача).

Таким чином, активне використання студентами у своїй науковій роботі (зокрема, під час написання рефератів, курсових та дипломних робіт) Інтернет-ресурсів з одного боку, забезпечує автономність і самостійність студентів, а з іншого, дозволяє в разі необхідності студентам оперативно зв’язатися з викладачами, здійснювати останніми індивідуальних підхід до студентів. Більш детально цього питання автори торкнуться у VIII розділі, присвяченому особливостям дистанційної форми навчання.

РОЗДІЛ VI ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ДИПЛОМНИХ ТА МАГІСТЕРСЬКИХ РОБІТ

6.1. Вимоги до оформлення наукової роботи

Оформлення дипломної та магістерської робіт є найвідповідальнішим етапом підготовки, тому що вимагає від студентів умінь описувати проведені дослідження з дотриманням сучасних вимог до написання наукової роботи, зосередженості та значних затрат часу. Велику увагу слід приділити стилю викладу, його простоті, лаконічності та виразності. Роботу потрібно перечитати, перевірити її зміст, стиль і грамотність. Наукова робота повинна мати самостійний дослідний характер, характеризуватися завершеністю змісту і форми. Цьому великою мірою сприяє чіткий, продуманий план, погоджений із керівником, і в кінцевій редакції поданий у вигляді змісту наукової роботи. Виклад матеріалу відповідно до плану – непорушне правило. У тексті як і в плані, не повинно бути нічого зайвого, що не відповідає темі.

Наукову роботу рекомендується виконувати спочатку в чорновому варіанті. Це дає змогу вносити до тексту необхідні зміни і доповнення, як з ініціативи самого автора, так і в зв'язку із зауваженнями керівника. Перший варіант роботи може не претендувати на бездоганне зовнішнє оформлення, проте при її написанні необхідно виконувати загальні вимоги, які полегшать наступне кінцеве оформлення. До таких вимог головним чином відносять написання першого варіанту наукової роботи на окремих аркушах паперу, з одного боку, з полями (шириною приблизно 3-4 см), чорнилом, чітко і розбірливо.

Недотримання такої вимоги ускладнює можливість внесення автором необхідних доповнень до тексту, які можуть виконуватись на полях або на зворотній стороні аркуша. Тут не можуть бути зроблені зауваження або пропозиції керівником роботи; писати перший варіант пропонується відповідно до її плану, не відкладаючи оформлення чорнового варіанта на останні дні встановленого терміну здачі наукової роботи. При цьому слід кожен розділ роботи виконувати

повністю, прагнути до його завершеності, формулюючи висновки і роблячи наступний перехід до нового розділу.

Під час підготовки чернетки слід звернути увагу на обробку кожного речення, на вибір необхідних формулювань, які б найбільш просто і чітко, коротко й доступно виражали зміст викладених питань. Не варто вживати тільки складні синтаксичні конструкції, а також надмірно короткі, лаконічні фрази, слабко зв'язані між собою логічно, з наявним подвійним тлумаченням і т. ін.

У науковій роботі не рекомендується вживати слова і вирази-штампи типу «на всі сто відсотків», «на даний момент» і т. п.; слід уникати частих повторень слів чи словосполучень. Разом з тим необхідно прагнути дотримуватись прийнятої термінології, позначень, умовних скорочень і символів. У тексті допускаються загальноприйняті скорочення (с. – сторінка, «рисунок» – рис., «таблиця» – таб., «рік» – р., «роки» – рр., ст. – стаття, і т. ін. – і таке інше, і т.д. – і так далі, та ін. – та інші).

Також у науковій роботі не рекомендується вести виклад від першої особи однини: «Я спостерігав», «Я вважаю», «Мені здається», «На мою думку» і т. ін. – чи множини: «Ми отримуємо», «Ми спостерігаємо», «Ми маємо» і т.д. Допускаються звороти із збереженням першої особи множини, в яких виключається займенник «ми», тобто вживаються означено-особові речення: «спостерігаємо», «встановлюємо», «маємо на увазі» та ін.

В окремих випадках можна використовувати вирази «на наш погляд», «на нашу думку» або «на думку автора наукової роботи», або «вивчення передового педагогічного досвіду свідчить про те, що …», або «на основі зробленого аналізу можна стверджувати…», або «проведені досліди підтвердили…» чи «… дають підстави вважати, робити висновки…» і т. ін.

При згадуванні в тексті прізвищ вчених-дослідників, вчителів їх ініціали, як правило, ставляться перед прізвищем (К.Д. Ушинський, а не Ушинський К.Д., як це прийнято в списках літератури).

1.2. Подавання табличного матеріалу

Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) у межах розділу. В правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис «Таблиця» із зазначенням її номера. Номер таблиці повинен складатись із номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад,: «Таблиця 1.2.» (друга таблиця першого розділу). Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над нею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово «Таблиця» починають із великої літери. Назву не підкреслюють.

Усі таблиці в роботі повинні бути в однотипному оформленні. Заголовна частина кожної таблиці складається з назв граф (колонок), що визначають їх зміст, і відокремлюється від змісту граф потовщеною або подвійною горизонтальною лінією. Заголовки (назви) граф повинні бути короткими, починатися з великої літери, підзаголовки – з малої, якщо вони складають одне речення із заголовком, і з великої, якщо вони є самостійними.

У першій зліва графі (колонці) вказується назва відповідних горизонтальних рядків таблиці, в наступних графах даються заголовки інформаційних даних, які розміщуються там. Заголовна частина таблиці може розділятися на додаткові ділянки (по горизонталі), в яких розміщуються підзаголовки граф. При необхідності переносу частин таблиці на другу сторінку повторюється заголовок таблиці з надписом угорі: «Продовження табл. 1.2». Тематичний заголовок таблиці при цьому не повторюється.

Записи цифр у таблицях проводяться з дотриманням наступних правил:

- у кожній із граф класи чисел повинні знаходитися один під одним;
- частини цілого повинні виражатись у десяткових дробах;
- в одній і тій же графі всі числові величини повинні мати однакову кількість десяткових знаків;
- при відсутності значущих цифр ставляться нулі, наприклад: «5,74»; «3,70»;
- заміна повторюваних цифр або знаків не допускається;
- якщо в таблиці відсутні цифрові чи інші дані, то в графі ставиться про-

черк.

Знаки «§», «№», «%» і т. ін. використовуються лише при цифрових або буквених позначеннях; у всіх інших випадках слід писати слова: параграф, номер, відсоток.

6.3. Подавання окремих видів ілюстративного матеріалу

Важливим компонентом наукової роботи є ілюстративний матеріал – фотографії, схеми, графіки тощо. Їх кількість повинна бути достатньою для того, щоб надати тексту чіткості і конкретності. Посилання на них робляться у формі скороченого слова «рисунок», номера розділу і порядкового номера рисунка арабськими цифрами (наприклад, рис.1.1.).

Розташовуються рисунки на окремих аркушах, зразу після посилання на них у тексті. Якщо дозволяють розміри, можна розташувати декілька рисунків на одному аркуші. Формат рисунка (100 х 150 мм або 150 х 200 мм) не повинен бути більшим формату стандартного аркуша. Аркуші з рисунками входять до загальної нумерації магістерської роботи. Кожний рисунок супроводжується змістовним підписом, який поміщається під рисунком в один рядок з номером.

Рисунки повинні бути органічно пов’язані з текстом, наочно і доступно відображати результати роботи, полегшувати розуміння суті викладених у роботі питань, мають не дублювати таблиці.

Ілюстрації повинні бути виконані тушшю або пастою чорного кольору на білому непрозорому папері. В роботі слід застосовувати лише штрихові ілюстрації й оригінальні фотознімки.

Діаграми, графіки залежностей між вимірюваними величинами подаються переважно в експериментальній частині наукової роботи.

Діаграма – один із способів графічного зображення залежності між величинами. Найбільшого розповсюдження набули лінійні та стовпчикові (стрічкові) діаграми. Для побудови лінійних діаграм звичайно використовують кординатне поле. На осі абсцис у певному масштабі відкладається час, на осі ординат

– показники на певний момент чи період часу. Вершини ординат з'єднуються відрізками, в результаті чого отримують ламану лінію. На лінійні діаграми можна одночасно наносити кілька показників. На стовпчикових діаграмах дані зображуються у вигляді прямокутників (стовпчиків) однакової ширини, розміщених вертикально або горизонтально. Довжина (висота) прямокутників пропорційна зображеним величинам.

Графіки мають не лише передавати знайдені дослідні дані, а й відображати загальні закономірності найпростішим наочним способом. Для побудови графіків слід раціонально вибрати масштаб із тим, щоб подані закономірності, їх перебіг були передані чітко, наочно; нанести сітку з укрупненими поділками. Значення поділок ставляться під віссю абсцис і зліва від осі ординат. У кінці осей вказуються позначення функціональних величин. Стрілки на осях не ставляться. Лінії сітки мають бути вдвічі тоншими за лінії осей. Значення величин можна відкладати на осях координат в лінійному або нелінійному масштабі. Не допускається наносити на осях числові значення, що відповідають окремим точкам графіка.

6.4. Загальні правила подавання формул, додатків

Формули в роботі (якщо їх більше одної) нумерують у межах розділу. Номер формули складається з номера розділу і порядкового номера формули в розділі, між якими ставлять крапку. Номер формул пишуть біля правого боку аркуша на рівні відповідної формули в круглих дужках, наприклад: «(3.1)» (перша формула третього розділу). Нумерувати слід лише ті формули, на які є посилання у наступному тексті. Інші нумерувати не рекомендується.

Рівняння й формули треба відділяти від тексту вільними рядками. Вище і нижче кожної формули залишають не менше одного вільного рядка. Якщо рівняння не вміщується в один рядок, його переносять в інший після знаків рівності «=», плюс «+», мінус «-», множення «х» і ділення «:».

Літературу у **списку використаних джерел** можна розміщувати так:

- в порядку посилань в тексті;
- в алфавітному порядку прізвищ перших авторів;
- в хронологічному порядку.

Відомості про джерела, які включені до списку, необхідно давати згідно з вимогами державного стандарту (див. підрозділ 5.6.).

Додатки необхідно починати з нової сторінки. У додатках вміщуються матеріали, які:

- є необхідним для повноти роботи, але включення його до основної частини роботи може змінити логічне та впорядковане уявлення про роботу;
- не може бути послідовно розміщений в основній частині роботи через великий обсяг або способи відтворення;
- може бути вилучений для широкого кола читачів, але є необхідним для фахівців.

У додатки, за необхідності, можна включити допоміжний матеріал, потрібний для повноти сприйняття змісту дослідження, зокрема:

- проміжні математичні доведення, формули та розрахунки;
- таблиці додаткових цифрових даних;
- інструкції, методики, опис алгоритмів і програм, розв'язання задач на комп'ютерах, розроблених під час роботи над дослідженням;
- ілюстрації допоміжного характеру;
- додатковий перелік джерел, на які не було посилань у роботі, але які можуть викликати інтерес.

Додатки розміщують у порядку появи посилань на них у тексті роботи. Кожний додаток починається з нової сторінки, повинен мати заголовок, що друкується угорі малими літерами з першої великої симетрично до тексту сторінки. Над заголовком посередині рядка друкується слово «Додаток» і велика літера, якою позначається цей додаток.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Ґ, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь, наприклад, додаток А, додаток Б і т.д.

Єдиний додаток позначається як додаток А.

6.5. Посилання в тексті

Посилання. При написанні наукової роботи автор повинен посилатися на джерела, матеріали або окремі результати, з яких наводяться що в роботі. Посилатися слід на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, який не включено до останнього видання.

Якщо використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, тоді в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул із джерела, на яке дається посилання в роботі.

Посилання в тексті наукової роботи на джерела слід зазначити у квадратних дужках порядковим номером цього джерела за бібліографічним списком використаної літератури і відповідної сторінки, наприклад: [9, 55]. Цей запис означає, що студент посилається на роботу, яка значиться у списку літератури під номером 9, а матеріал взято зі сторінки 55 цього джерела. Переказ думок ряду авторів оформлюється зазначенням у квадратних дужках номерів їх праць у бібліографічному списку через крапку з комою, наприклад запис [4; 5; 9; 10] означає посилання на джерела під номером 4, 5, 9, 10 у списку літератури.

Посилання на ілюстрації роботи вказують порядковим номером ілюстрації, наприклад: «рис.1.2».

Посилання на формули роботи вказують порядковим номером формули в дужках, наприклад: «… у формулі (2.1)».

Якщо в науковій роботі одна таблиця, тоді назва її і слово «таблиця» не пишеться. В такому разі у тексті слово «таблиця» слід писати без скорочення, наприклад: «Як видно з таблиці …», «За результатами аналізу (див. таблицю) видно, що …»

Якщо в науковій роботі дві таблиці і більше, то вони повинні бути прону-

мерованi i на кожну необхiдне посилання в текстi. Слово «таблиця» в даному випадку приводять у скороченому вигляді, знак «№» не ставлять, наприклад: «Дані аналізу (табл.1.2 показують, що …)»

У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації потрібно вказувати скорочено слово «дивися», наприклад: «див. табл.1.3».

6.6. Оформлення бібліографічного матеріалу

Бібліографічний апарат у науковій роботі – це ключ до джерел, якими користувався автор під час її написання. Крім того, він певною мірою відбиває наукову етику і культуру наукової праці.

Список літератури в науковій роботі свідчить про обсяг використаних автором джерел, про рівень вивчення стану досліджуваної проблеми і навичок роботи з науковою літературою. Відомості про кожне літературне джерело записують відповідно до існуючих правил бібліографічного опису друкованої праці. Правила бібліографічного опису друкованих праць є обов’язковими для всіх, у кого виникає потреба складати списки літературних джерел. Складають бібліографічний опис кожного джерела мовою, на якій його видано.

Список літератури можна розміщувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті (найбільш зручний для користування) або в алфавітному порядку прізвищ перших авторів.

Складають бібліографічний опис безпосередньо за тим виданням, що описують. Це забезпечує правильність і вірогідність включених до опису відомостей. Джерелом відомостей для бібліографічного опису може бути титульна сторінка конкретної друкованої праці, випускні дані (найчастіше вміщені на звороті титульної сторінки), вступ, сам текст та інше.

Про кожне джерело (книжку) подаються наступні відомості:

- прізвище та ініціали автора; якщо книжка написана декількома авторами, то на початку вказуються лише прізвище та ініціали першого автора, а після назви книги перераховуються вже або всі ініціали та прізвища

авторів (за тим порядком, в якому вони вказані в книжці), або ініціали та прізвища перших авторів, після чого роблять приписку «та ін.»;

- повна і точна назва книжки, яка не береться в лапки; підзаголовок, який уточнює назву (якщо він вказаний на титульному листку);
- дані про повторне видання;
- ініціали та прізвище автора (авторів);
- назва міста видання книжки в називному відмінку (для міст Києва, Харкова, Москви вживаються скорочення на зразок: К.:, Х.:, М.:);
- назва видання;
- рік видання (без слів «рік» або скорочення «р.»);
- кількість сторінок зі скороченням «с».

Дані про те, у якому місті, хто і коли видав книгу записують після інформації про автора, назву книги, перевидання чи переклад. Місце видання подають у називному відмінку. Після цього ставлять двокрапку «:». В українській мові прийнято скорочувати лише назву міста Київ (К.:), інші: Львів, Харків, Чернівці тощо записують повністю. Для іноземних публікацій допускається скорочення назв міст: англійською – Нью-Йорк (N.Y.:), російською – Москва (М.:), Санкт-Петербург (Спб.). Якщо у книзі зазначено два місця видання, то в описі їх подають через крапку з комою «;». Якщо одна з двох назв міст не скорочується, тоді обидві подають повністю. Наприклад: «М.; Спб.», «Київ; Львів» (однак «К.; Львів» буде помилкою). Якщо місце видання не відоме, тоді вказується перше зі словами «Б.м.», тобто «без місця», для книг латинською – «S.l.». Назву видавництва записують коротко, без лапок і слова «видавництво» (К.: Либідь; Львів: Укр. технології).

У назвах іноземних видавництв можуть вказуватись прізвища, ім’я та ініціали видавця. В описі подають тільки прізвище, не записують імені, ініціалів (William Hodge & Company, Limited, Jon Wiley & Sons, Ltd).

Якщо книгу видало спільно два видавництва, то у бібліографічному описі вказують обидва, як в наведених наприкладах: Львів: Літопис; К.: Основи, або К.: Основи; Техніка.

Якщо у книзі вказано три або більше видавництв, тоді записують перше зі словами «та ін.» (для книг, виданих латинкою, – «etc.»). Рік видання подають після назви видавництва через кому «,» арабськими цифрами, слово рік, число та місяць не зазначають. Після року видання ставлять крапку і тире «. –».

Обсяг видання, тобто дані про загальну кількість сторінок і аркушів записують цифрами зі словом сторінка, яке скорочують: с. – в українській мові; p. – англійській; s. – німецькій; s. – французькій. До загальної кількості сторінок не зараховують сторінки з випускними даними, рекламою, анотацією тощо. Наприклад: К.: Либідь, 2002. – 244 с., N.Y.: Wiley, 2000. – 350 p.

Елементи бібліографічного опису відокремлюють умовними розділовими знаками: крапкою «.», двома крапками «:», комою «,», крапкою і комою «;», крапкою і тире «. –», похилою лінією «/», двома похилими лініями «//» тощо.

Назву видання вказують у такому вигляді і послідовності, як і на його титульній сторінці, без скорочення слів. У додаткових елементах бібліографічного опису застосовують уніфіковані скорочення. Наприклад: Прасол Д.В. Загальна психологія: навч. посіб. / Д.В. Прасол. – М.: Вид-во «Арнекс», 2009. – 168 с.

Далі наведемо приклади бібліографічного опису різних видів джерел.

Бібліографічний опис книги двох авторів включає спочатку прізвище першого автора, а після назви – прізвища обох авторів, відокремлені комою, та всі інші елементи опису книги. Наприклад: Литвиненко І.С. Проективні малюнкові методики: метод. посіб. / І.С. Литвиненко, Д.В. Прасол. – Миколаїв: Вид-во «Арнекс», 2015. – 160 с.

До бібліографічного опису книги трьох авторів включає спочатку прізвище першого автора, а після назви – прізвища всіх трьох, відокремлюючи їх комою. Приклади: Романенко В.П. Зміст і форми орієнтації школярів на педагогічні професії: навч. посіб. / В.П.Романенко, М.М.Тименко, С.В.Тезікова. – К.: ІЗМН, 1997 – 62 с.

Якщо авторів книги чотири і більше, то або їх прізвища вказують після назви книги, відокремлюючи їх похилою лінією «/», або пишуть лише прізвище першого автора. Бібліографічний опис книг, які мають більше чотирьох авторів,

здійснюють так: вказують тільки прізвища перших чотирьох авторів з додаванням слів «та ін.». У колективних виданнях передбачається, що, крім авторів, участь у створенні книги можуть брати й інші особи (або це один із авторів), які здійснюють її редагування. Відомості про це подають після повного чи скороченого переліку прізвищ авторів, відокремивши їх крапкою з комою.

Приклади: Системный анализ инфраструктуры как элемент народного хозяйства / [Н.И. Белоусова, Е.И. Вишняк, В.Ю. Левит, В.П. Романенко]; под ред. В.А. Онищука. – М.: Экономика, 1981. – 62 с.

Справочник научного работника / А.Р. Мацюк, З.К. Симорот, Я.Н. Шевченко; отв. ред. З.К. Симорот. – К.: Наукова думка, 1989. – 328 с.

Дидактика современной школы: пособ. для учителей / [Б.С.Кобзар, Г.Ф. Кумарина, Ж.А. Кусый, В.П. Романенко и др.]; под ред. В.А. Онищука. – К.: Радянська школа, 1987. – 351 с.

У разі відсутності прізвища авторів на титульній сторінці книги і коли один із авторів виступає як редактор книги, то за правилами опису книги чотирьох авторів може описуватись і книга трьох авторів:

Вступ до політології: Екскурс в історію правничо-політичної думки / [В.Й. Скиба, В.П. Горбатенко, В.В. Туренко]; за ред. В.Й. Скиби. – К.: Основи, 1996. – 717 с.

При дуже значній кількості авторів книги у бібліографічному описі їх взагалі не вказують, а пишуть прізвища тільки тих осіб, які редагували книгу.

Приклади:

Дидактика средней школы / [под ред. М.Н. Скаткина]. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1982. – 186 с.

Теоретические основы содержания общего среднего образования / [под ред. В.В. Краевского, И.Я. Лернер]. – М.: Педагогика, 1983. – 352 с.

Бібліографічний опис словника та довідника виконують за правилами бібліографічного опису книги. Приклади:

Бібліографічний словник / [за ред.: К. М. Ситника, О.П. Топчевського]. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 679 с.

Сучасна українська мова: довідник / [Л.Ю. Шевченко, В.В. Різун, Ю.В. Литеенко]; за ред. О.Д. Пономаріва. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.

Зведений бібліографічний опис багатотомного видання подібний до опису книги, за винятком того, що кількість томів вказують безпосередньо після назви видання, відокремивши його двома крапками «:».

Теплов Б.М. Избранные труды: в 2 т. / [ред.-сост.: Н.С. Лейтес, И.В. Равич-Щерба]. – М.: Педагогика, 1985. – 346 с.

Бібліографічний опис окремого тому багатотомного видання складається із загальних відомостей про все видання, доповнене відомостями про окремий том. Наприклад:

Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. / Дзеверін О.Г. (голова) та ін. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 670 с.

Перекладні видання:

Гросс Э. Химия для любознательных: пер. с нем. / Э. Гросс, Х. Вайсмангель. – М.: Химия, 1980. – 392 с.

У бібліографічному описі статті з періодичного видання спочатку наводять відомості про статтю, а потім про видання, у якому її вміщено.

Приклади: Дорохина Л.Н. К использованию таблиц на уроках ботаники / Л.Н. Дорохина // Биология в школе. – 1986. – № 5. – С. 55-56.

Шухова Е.В. Реалізація принципів концепції шкільної біологічної освіти / Е.В.Шухова, Н.Ю. Матяш // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 4 – С. 41-50.

Так само, як і статті в журналах, описують статті з неперіодичних видань – науково-методичних та науково-технічних збірників. Відмінність полягає тільки у тому, що замість номера збірника праць вказують його випуск:

Козак Ф.В. Модульна система організації навчального процесу та рейтинговий контроль знань студентів / Ф.В.Козак, Б.В.Сверида // Проблеми вищої школи. – 1994. – Вип. 81. – С. 32-35.

Сохор А.М. О дидактической переработке материала науки в учебниках (на примере физики) // Проблемы школьного учебника. – 1978. – Вып. 6. – С. 89-100.

Бібліографічний опис матеріалів виступу на науковій конференції виконують подібно до опису статті у журналі чи збірнику. Приклади:

Титов В.М. Парадигма діалогу культур і освіта / В.М. Титов // Діалог культур і духовний розвиток людини: матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер., 5-6 березня 1995 р. – К.: 1995. – С. 3-4.

Руденко Ю.Д. Українознавство як наукова основа виховання в учнів національної самосвідомості / Ю.Д.Руденко // Виховання національної самосвідомості школярів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер., 8-9 жовт. 1996 р. – К.: 1996. – С. 39-41.

Бібліографічний опис статті з енциклопедії подібний до опису статті в журналі. Місце видання енциклопедій і назву видавництва не вказують:

Рубане Т.К. Квантовая химия / Т.К. Рубане // Краткая химическая энциклопедия. – 1963. – Т.2. – С. 526-534.

У бібліографічному описі окремої частини книги спочатку наводять відомості про працю в цілому, а потім – про відповідну частину:

Культура і побут населення України: навч. посіб. / В.І. Науменко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко. – 2-ге вид., доп. та перероб.– К.: Либідь, 1993. – Розділ 3: Духовна культура українського народу. – С. 219-226.

Ломов Б.Ф. Вопросы общей и педагогической психологи / Б.Ф. Ломов. – М.: Педагогика, 1991. – Ч. III: Педагогическая психология. – С. 129-156.

Газетні статті (є малочисельним компонентом списку використаних джерел) прийнято описувати за наступною схемою: автор, назва статті, «/», відповідальний, «//», назва газети, «. –», рік видання, «,», число і місяць, «. –», сторінки, на яких надрукована стаття (якщо газета має понад 16 сторінок).

Наприклад: Соколовська Л. Росія виведе ЧФ із Севастополя / Л.Соколовська // За вільну Україну. – 2004. – 26 жовт.

Якщо студент використовує посилання на дисертації, то при їх описі вказуються прізвище та ініціали автора, назва роботи, місце захисту, рік видання та ін. Приклад: Зволінський М.В. Теоретичні та практичні засади входження в мову лексичних новотворів: дис. … канд. філолог. наук: спец. 06.07.09 / М.В. Зво-

лінський. – К.: 1995. – 266 с.

Додаткову інформацію та допомогу при оформленні використаних джерел можна знайти на сайтах – http://translit.kh.ua/ (стандартна українська транслітерація (СУТ)) та http://vak.in.ua/ (оформлення нових джерел за вимогами ВАК України).

Транслітерація (від лат. trans – крізь, через та litera – буква) – це передача літер іншомовного слова за допомогою літер українського алфавіту. На запропонованому сайті СУТ обраний стандарт BGN/PCGN (1965), який орієнтований на інтуїтивну вимову носіями англійської мови і є одним з найпоширеніших стандартів транслітерації української мови.

Портал Vak.in.ua дозволяє оформити джерела згідно з вимогами щодо оформлення списку літератури, описаними у Бюлетні ВАК України, №5, 2009. **Вища атестаційна комісія України** (або ВАК України) є колишнім центральним органом виконавчої влади України, підвідомчим Кабінету Міністрів України. Стандарти, які було прийнято ВАК України, широко використовуються у наукових колах України.

Робота студента з літературними джерелами не закінчується їх вивченням за складеним з самого початку списком. Автор майбутньої наукової роботи повинен уважно слідкувати за монографічною та періодичною літературою, що виходить із друку, і проводити її вивчення відповідно з вказаними вище авторами рекомендаціями.

Список літератури розміщується після основного тексту роботи, його обсяг не перевищує 5% обсягу рукопису. В цей список рекомендується включати основну спеціальну літературу з теми, яка досліджується і на яку в роботі є посилання або з якою автор ознайомився, хоч на неї і немає посилань.

Розміщувати матеріали бібліографічного опису в списку літератури рекомендуємо в наступній послідовності:

1. Законодавчі та нормативні документи:

- Конституція України;
- законодавчі матеріали Верховної Ради;

- укази Президента України;
- постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України;
- тематичні збірники нормативних документів тощо.

2. Документи Міністерства освіти і науки України.

3. Джерела: неопубліковані (групуються за архівами) та опубліковані (документи, літописи, спогади, листи, щоденники, статистика).

4. Література: вітчизняні видання (книги, статті тощо), в тому числі перекладені, в алфавітному порядку; зарубіжні видання (книги, статті та ін. іноземною мовою).

5. Періодичні видання.

Список літератури в науковій роботі свідчить про обсяг використаних автором джерел, про рівень вивчення стану досліджуваної проблеми і навичок роботи з науковою літературою. Якщо в роботі використовуються цитати, цифрові дані чи згадуються твори або запозичуються думки з праць інших авторів, близько до тексту оригіналу, то слід обов'язково робити бібліографічні посилання на відповідні джерела.

Найбільш поширеним способом упорядкування бібліографічних описів у списку є алфавітне групування матеріалу. Усі описи виконуються в алфавітному порядку за прізвищами авторів або назвами джерел. Кожний опис має свій порядковий номер. Наприклад:

Про мови в Українській РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки // Вечірній Київ. – 1989. – 4 лист.

Маленко Л. Корінь і крона української мови / Л.Маленко // Наука і суспільство. – 1990. – № 10. – С. 14-17.

Опис джерел, що включені до списку літератури, виконується з урахуванням загальноприйнятих правил, які були наведені вище в рекомендаціях до складання бібліографічних карток.

При нумерованому списку літератури досягається значна економія обсягу тексту наукової роботи, бо у необхідних випадках досить наприкінці наведеної цитати вказати у квадратних дужках номер відповідного літературного джерела

за списком і сторінку, з якої вона взята, наприклад: [14, 35]. У випадку опису джерела в цілому в дужках зазначається лише його номер за списком, наприклад: [8].

Якщо бібліографічний список не пронумеровано, то для посилання на документ у квадратних дужках наводять початкові слова бібліографічного опису та рік видання: [Долматовський Ю.А., 1988] або [Теоретичні основи, 1983].

6.7. Правила передруковування рукопису

Після остаточного погодження з керівником чернетки дипломної чи магістерської роботи можна оформляти чистий варіант.

Увага! Перед тим як передрукувати чернетку наукової роботи, її слід старанно ще раз перевірити, уточнити назви розділів, підрозділів, таблиць та рисунків, послідовність розміщення матеріалу, звірити цифрові дані, обґрунтованість і чіткість формулювань, висновків та рекомендацій.

Наукова робота набирається на комп'ютері через 1,5 інтервали і видруковується на папері формату 210х297,5 мм (А4), на сторінці – не більше 30-ти рядків, кегель 14 пт. Чисті поля навколо тексту повинні бути: зліва від тексту – 2,5 см, справа – 1 см, зверху – 2 см, знизу – 2,5 см.

Фрази, що починаються з нового рядка, друкують з абзацним відступом від початку рядка, який дорівнює п'яти буквам.

Заголовки структурних частин наукової роботи «ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами симетрично до тексту.

Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої літери, яка друкується великою), крапка в кінці заголовків не ставиться. Відстань між заголовками (за винятком заголовка пункту) та текстом повинна дорівнювати 2-3 інтервали.

Кожну структурну частину наукових робіт слід починати із нової сторінки (зміст, вступ, розділи, висновки, список використаних джерел, додатки).

Вписувати в текст роботи окремі іншомовні слова, формули, умовні знаки

можна чорнилом, тушшю, пастою тільки чорного кольору, при цьому щільність вписаного тексту повинна бути наближеною до щільності основного тексту.

Нумерація. Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, малюнків, таблиць, формул подають в науковій роботі арабськими цифрами без знака «№».

Усі сторінки роботи нумеруються від титульної до останньої без пропусків, повторів або буквених додатків. Першою сторінкою вважається титульний ар-куш, на ній цифра «1» не ставиться, на наступній сторінці проставляється циф-ра «2» і далі по порядку. Порядковий номер проставляється у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ», після номера крапку не ставлять, потім із нового рядка друкують заголовок розділу. Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. В кінці номера підрозділу ставиться крапка, наприклад: «2.3.» (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Пункти нумерують у межах кожного підрозділу, наприклад: «1.3.2.» (другий пункт третього підрозділу першого розділу).

Після передруковування наукову роботу слід ретельно вичитати, звернувши особливу увагу на бібліографічний опис літературних джерел.

Усі помилки необхідно виправити. Число виправлень повинно бути мінімальним: на сторінку не більше п’яти виправлень від руки чорнилом або пастою чорного кольору.

РОЗДІЛ VII ПІДГОТОВКА ДО ЗАХИСТУ ТА ЗАХИСТ ДИПЛОМНИХ І МАГІСТЕРСЬКИХ РОБІТ

7.1. Документи, що подаються до Державної екзаменаційної комісії

За правильність результатів і всіх даних, відображених у науковій роботі, відповідає її автор. Завершена наукова робота підписується автором і пере-

дається науковому керівнику для написання відгуку.

Відгук наукового керівника наукової роботи пишеться (друкується) в довільній формі. У ньому відзначають: актуальність, рівень новизни роботи та рівень її складності; рівень підготовки студента до науково-дослідної діяльності, ступінь самостійності у виконанні наукової роботи; новизну поставлених питань та оригінальність їх вирішення; вміння студента працювати з літературою; ступінь оволодіння методами дослідження; обґрунтованість та цінність отриманих результатів, повноту і якість розробки теми; логічність, послідовність, аргументованість, літературну грамотність викладу матеріалу; відповідність вимогам державного стандарту; практичне значення наукової роботи або її окремих частин та висновок про те, в якій мірі вона відповідає вимогам, що ставляться перед магістрантами.

Дипломна чи магістерська роботи також підлягають обов'язковому рецензуванню. Рецензент призначається з фахівців тієї галузі знань, за тематикою якої виконане дослідження. Рецензія складається у довільній формі. Але основу змісту рецензії мають складати результати всебічного аналізу і оцінки роботи з обов'язковим висвітленням наступних питань:

- відповідність роботи завданню до наукової роботи і встановленим вимогам;
- актуальність теми;
- обґрунтованість прийнятих у роботі наукових рішень;
- повнота огляду наукової літератури, уміння її критичного аналізу;
- вміння користуватись сучасними методами і засобами досліджень, обчислювальною технікою;
- об'єм і доцільність експериментальних досліджень, оцінка здобутих результатів;
- впровадження результатів наукової роботи;
- оцінка стилю викладу і грамотності тексту, відповідність оформлення вимогам державних стандартів;
- недоліки виконаної роботи.

На закінчення рецензент вказує, чи відповідає наукова робота вимогам до робіт для даної спеціальності, і оцінює її за стобальною системою.

Оцінюючи практичну значущість обраної теми, слід звернути увагу на характер конкретного наукового дослідження.

Зазвичай, якщо наукова робота носить методологічний характер, то її практична значущість може проявлятися у використанні наукових розробок у навчально-виховному процесі вищих і середніх навчальних закладів, їх апробації на науково-практичних конференціях та семінарах. Якщо ж наукова робота методичного характеру, то її практична значущість буде проявляти себе у наявності науково обґрунтованої та апробованої у результаті педагогічного експерименту системи методів та засобів удосконалення навчально-виховного процесу.

Попередньо захищена на кафедрі дипломна чи магістерська робота у двох друкованих примірниках разом із протоколом засідання кафедри про допуск до захисту на ДЕК, письмовим відгуком та рецензією подається за два тижні до деканату факультету (інституту).

Наводимо орієнтовну схему рецензії та відзиву науково керівника на дипломну (магістерську) роботу.

Орієнтовна схема рецензії на диплому (магістерську) роботу

Рецензія

на дипломну (магістерську) роботу студента _____

групи інституту_____

_____(прізвище та ініціали)_____

Тема_____(назв)_____

- Актуальність теми.
- Практична цінність питань, які розроблені в науковій роботі.
- Коротка характеристика дипломної (магістерської) роботи.
- Позитивні моменти і недоліки наукової роботи.

- Новизна й оригінальність ідей, покладених в основу роботи.
- Методика вивчення і обробка матеріалів дослідження.
- Наявність в роботі певних рекомендацій та їх обґрунтування.
- Якість оформлення наукової роботи.
- Недоліки роботи.
- Оцінка дипломної чи магістерської роботи за стобальною системою.

Дата і підпис рецензента із зазначенням посади, наукового ступеня та вченого звання.

Науковий керівник ___(підпис)_____

(науковий ступінь вчене звання) _____(прізвище та ініціали).

«_____» _____20__р.

Орієнтовна схема відзиву керівника дипломної або магістерської роботи

Відзив наукового керівника

про дипломну або магістерську роботу студента

(прізвище та ініціали)

групи_____інституту

Тема _____

У відзиві керівника наукової роботи слід відзначити:

- Актуальність теми.
- Відповідальність змісту роботи обраній темі.
- Рівень повноти розробки питань і окремих проблем.
- Рівень теоретичної та професійної підготовки студента, його здат-ність до самостійної роботи.
- Логічність, послідовність, аргументованість викладу матеріалу, вмін-ня робити висновки.
- Характеристика студента під час роботи над дипломною (магістерсь-кою) роботою (дисциплінованість, наполегливість, підготовленість, своє-часність виконання завдання тощо).
- Важливість запропонованих студентом рекомендацій для їх впровад-

ження в практику роботи школи.

➢ Відповідність дослідження вимогам, що ставляться до такого типу робіт.

Дата і підпис керівника дипломної або роботи із зазначенням посади, наукового ступеня та вченого звання.

Науковий керівник ___(підпис)_____

(науковий ступінь вчене звання) _____(прізвище та ініціали).

«_____» _____20__р.

Дипломна чи магістерська робота до захисту не допускається, якщо:

- робота не відповідає вимогам означених методичних рекомендацій;
- робота написана на тему, яка своєчасно не була затвердженою;
- робота виконана не самостійно;
- структура роботи не відповідає методичним вимогам;
- зміст роботи не розкриває її теми;
- робота недбало оформлена;
- відсутній відзив наукового керівника;
- відсутні внутрішня або зовнішня рецензія.

7.2. Підготовка студента до захисту

Після завершення наукового дослідження студент готується до захисту магістерської роботи. **Попередній** захист проходить на кафедрі, а **основний** – перед членами Державної екзаменаційної комісії (ДЕК).

Виступ на захисті обов’язково потребує підготовки письмового варіанту тексту. Це допомагає коротко та чітко викласти основні позиції проведеної роботи, які виносяться на захист, перевірити логічність пропонованих доведень, домогтися покращання мовного стилю усного виступу.

Доповідь може мати довільну форму, але в ній доцільно висловити такі важливі питання наукової роботи:

- обґрунтування актуальності теми дослідження;

- мета, об’єкт, предмет та завдання дослідження;
- методика дослідження та здобуті експериментальні дані;
- висновки, які вдалося встановити, виявити, довести;
- елементи новизни у теоретичних положеннях та в практичних рекомендаціях; їх практична користь (у магістерських роботах).

Для того щоб текст доповіді був повністю виголошений без будь-яких втрат, треба точно визначити час, потрібний для виступу, і викласти його на відповідній кількості друкованих сторінок.

Для кращого сприймання присутніми матеріалу наукового дослідження студент ретельно готує необхідний ілюстративний матеріал (таблиці, графіки, слайди, фотографії тощо).

Тривалість доповіді не повинна перевершувати 10-15 хвилин, що еквівалентно 4-6 сторінкам друкованого тексту. Якщо доповідь затягнеться, вона може бути перерваною членами ДЕК, а це призведе до порушення логіки викладання змісту роботи та цілісності враження від виконаного дослідження.

Варто підкреслити, що на захисті Державна екзаменаційна комісія (ДЕК) враховує не лише рівень поданої наукової роботи, а й компетентність студента, виявлену під час виступу.

Помилки, неточності, допущені в доповіді, нездатність відповісти на запитання екзаменаторів можуть звести нанівець усю попередню роботу. Тому студент у своєму виступі, відповідях на запитання повинен показати, як він грамотно й вільно володіє вивченим матеріалом, уміє відстояти свої думки та висновки.

Мова доповідача має бути гучною, розміреною, з логічними паузами, акцентуванням тих висновків, на яких доповідач хоче сконцентрувати увагу слухачів. Текст написаної доповіді треба вивчити, виголосити перед дзеркалом удома кілька разів, щоб позбавитись будь-яких утруднень у вимові окремих термінів та виразів, можливих затримок у підборі потрібних слів.

Підготовлений матеріал бажано знати напам’ять і не читати, занурившись у текст, що створює враження поганого володіння матеріалом дослідження. По-

друге, іноді кафедра, за якою доведеться стояти під час захисту студентові та демонстрації будуть розташовані не поруч. Тоді студент або, «не відриваючись від тексту», показуватиме указкою тільки напрямок таблиць, про які він говорить, або йому доведеться витрачати зайвий час на переходи від кафедри до таблиці та назад. Звичайно, перші кілька речень, «щоб настроїтись», магістрант читає з написаного, а потім підходить до таблиць і вже без допомоги тексту розповідає про отримані результати, показуючи указкою на окремі цифри і таблиці, криві на графіках та інше.

В процесі підготовки до захисту бажано спрогнозувати можливі запитання екзаменаторів і заздалегідь продумати змістовні відповіді на них.

Після підготовки тексту виступу слід підготувати відповіді на зауваження та побажання, які містяться в рецензії.

7.3. Процедура захисту наукової роботи

Захист дипломної та магістерської робіт проводиться на відкритому засіданні ДЕК за участю не менше ніж половини її складу при обов'язковій присутності голови комісії. Захист носить характер наукової дискусії і відбувається в обстановці високої вимогливості, принциповості і дотримання наукової етики.

Голова ДЕК оголошує про захист магістерської роботи, вказуючи її назву, прізвище, ім'я та по батькові автора, випускну кафедру та науковий ступінь і вчене звання, прізвище, ім'я та по батькові наукового керівника, а також доповідає про наявність необхідних у справі документів.

Далі слово для повідомлення основних результатів наукового дослідження надається студенту. У виступі він повинен показати високий рівень теоретичної підготовки, ерудицію й здатність доступно викласти основні наукові результати проведеного дослідження.

Існує певний шаблон початку та закінчення доповіді. Наприклад, до комісії можна звертатися такими словами: «Шановний голово Державної екзаменаційної комісії і члени комісії! Всі присутні!» Після виступу сказати: «Доповідь

закінчена. Дякую за увагу».

Після виступу студентові задають питання члени ДЕК і присутні. Якщо запитань декілька, їх рекомендується записувати. У тих випадках, коли суть запитання залишилась не зовсім зрозумілою, не слід відповідати «не знаю», а перепитати екзаменатора, попросити пояснити, що саме цікавить запитуючого. У формулюванні відповіді не треба надто широко розгортати її. Запитання можуть бути пов'язані з темою наукової роботи, а можуть бути значно ширші від теми дослідження, оскільки захист має своєю метою виявити не лише знання даної проблеми, але й рівень загальної підготовки випускника з обраної спеціальності.

Після виступу студента голова ДЕК надає слово науковому керівникові, який у своєму виступі розкриває ставлення студента до виконання наукової роботи, а також порушує інші питання, що стосуються його особистості.

Далі голова зачитує рецензію на виконану роботу і надає слово її автору для відповіді на зауваження та побажання рецензента. Після офіційних виступів можуть бути ще й виступи присутніх. Зокрема часто студент виконує свою роботу в науково-дослідному інституті або в загальноосвітніх школах чи школах нових типів. Дуже бажано, щоб під час захисту виступали наукові працівники тієї установи, де студент виконував свою роботу. Коли це неможливо, то слід зачитати на ДЕК подані письмові відгуки.

Варто підкреслити, що при оцінці роботи ДЕК враховують не лише саму роботу й висновки рецензента, але й весь хід захисту.

На всі зауваження у відгуках та рецензіях, а також у виступах під час захисту наукової роботи, студент зобов'язаний дати вичерпні відповіді. Якщо рецензент або хтось із присутніх не задоволений якоюсь відповіддю студента, він повинен про це сказати, а останній вдруге має з'ясувати вже більш ґрунтовно це питання.

Хід захисту фіксується в протоколі ДЕК.

Оцінка виставляється на закритому засіданні ДЕК і оголошується її головою всім присутнім на відкритому засіданні.

Кращі роботи можуть бути рекомендовані на конкурси та виставки, на конференції, а також до друку в студентських збірниках.

Захищені магістерські та дипломні роботи зберігаються на кафедрі 5 років.

7.4. Критерії і норми оцінки дипломної та магістерської роботи

Наукова робота повинна бути актуальною, мати новизну, виконуватись на рівні сучасних досягнень науки і техніки, бути спрямованою на вирішення теоретичних або практичних завдань майбутньої діяльності фахівця.

Магістерська (дипломна) робота повинна містити: титульний лист, зміст, вступ, основну частину та список використаних джерел.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, її наукова новизна та практичне значення; визначаються об’єкт, предмет, мета та завдання дослідження.

В основній частині мають бути відображені такі положення:

- вивчення і критичний аналіз монографічної та періодичної літератури з теми наукової роботи;
- вивчення характеристики історії досліджуваної проблеми і її практичного стану, а також передового досвіду;
- опис і аналіз проведених автором експериментів;
- узагальнення результатів, обґрунтування висновків і практичних рекомендацій.

Оцінка **«відмінно»** виставляється, якщо наукова робота носить науково-дослідний характер, є творчим і самостійним дослідженням, повністю наявний категоріальний апарат.

Зроблено глибокий, цілеспрямований, логічно послідовний та критичний аналіз літератури з досліджуваної теми. Використана сучасна методика дослідження в проведенні експерименту, зроблено конкретні висновки з результатів дослідження, а результати роботи впроваджено у практику. Бібліографічний опис джерел та ілюстрацій укладено згідно з державним стандартом.

Має позитивні відгуки наукового керівника та рецензента.

При її захисті студент показав широку ерудицію, глибокі знання питань теми, вільне володіння даними дослідження, методами отримання, обробки та фіксації наукової інформації, логічно будує відповіді і успішно відповідає на запитання членів ДЕК.

Під час доповіді студент використовує наочні посібники (таблиці, схеми, графіки) або роздатковий матеріал.

Має високий загальний рівень наукової і практичної підготовки.

«Добре» оцінюється наукова робота, яка носить науково-дослідний характер, але не повністю наявний категоріальний апарат.

Подано літературний огляд із досліджуваної проблеми із врахуванням сучасних джерел інформації, але без критичного аналізу. За результатами дослідження зроблено обґрунтовані висновки, але не показано практичного застосування. Бібліографічний опис джерел та ілюстрацій укладено згідно з державним стандартом.

Має позитивні відгуки наукового керівника та рецензента.

Під час захисту наукової роботи студент показав знання питань теми, добре оперує даними дослідження.

Під час доповіді використовує наочні посібники (таблиці, схеми, графіки) або роздатковий матеріал, без особливого утруднення відповідає на поставлені запитання. Має хороший загальний рівень наукової і практичної підготовки.

Оцінка **«задовільно»** виставляється за наукову роботу, яка не повністю відповідає основним елементам наукової роботи. Наявний літературний огляд досліджуваної теми не послідовний і поверховий. Експериментальна робота проведена формально. Висновки носять декларативний характер. Відсутні пропозиції для впровадження в навальний процес.

Під час захисту студент проявляє невпевненість, не дає повної аргументованої відповіді на поставлені запитання.

Оцінка **«незадовільно»** виставляється, якщо: мета дослідження розкрита

неповністю, науково-методичний рівень роботи низький; відсутній критичний огляд сучасних літературних джерел, висновки непереконливі; студент погано володіє матеріалом дослідження, неспроможний відповісти на запитання; є суттєві зауваження до оформлення літературних джерел.

Кращі магістерські, дипломні роботи державна екзаменаційна комісія може рекомендувати на конкурс студентських робіт. Водночас ДЕК може прийняти рішення про рекомендацію студента – випускника до вступу в аспірантуру.

РОЗДІЛ VIII Особливості навчання у вищому навчальному закладі в умовах дистанційної та змішаної форм навчання

8.1. Сутність дистанційного навчання

Сучасні реалії показують, що всі сфери життя суспільства у розвинутих країнах набули істотних змін внаслідок наростаючого впливу на них комп'ютерних технологій, які все глибше укорінюються в нашому житті. Освіта в цьому випадку не є винятком. Зокрема, в Україні інформатизація освітнього процесу є важливим механізмом у формуванні основних напрямків модернізації всієї освітньої системи. Здійснення наукової роботи студентами в умовах дистанційної освіти має свою специфіку, оскільки дистанційне навчання є новою формою навчання, що базується на сучасних телекомунікаційних технологіях та відповідних інтернет-ресурсах. Це інтерактивна форма навчання, за якої відбувається систематична взаємодія викладачів зі студентами, при цьому під час виконання наукової роботи акцент переноситься на самостійну діяльність навчаємих.

В сучасних умовах розвитку освіти в Україні **дистанційна освіта** є формою навчання, яка реалізується переважно за технологіями дистанційного навчання. Вона є рівноцінною іншим формам навчання (як-то очній, вечірній,

заочній та екстернату). Дистанційна освіта включає у себе педагогічні та інформаційні технології:

- педагогічні технології дистанційного навчання є технологіями опосередкованого активного спілкування викладачів зі студентами з використанням для цього телекомунікаційного зв'язку (комп'ютерні мережі, телефонний зв'язок, радіо та телебачення (див. Рис. 3)) та методології індивідуальної роботи студентів з структурованим навчальним матеріалом, представленим у електронному вигляді (електронні варіант конспектів лекцій, мультимедійні навчально-методичні посібники (див. Рис. 4)). Мережі доступу (персональні комп'ютери) дають можливість користувачам споживати інформацію, взаємодіяти між собою тощо;
- інформаційні технології дистанційного навчання є технологіями створення, передачі і збереження навчальних матеріалів, організації і супроводу навчального процесу дистанційного навчання за допомогою телекомунікаційного зв'язку (сайтів, різноманітних поштових клієнтів, Skype, Viber, WiChat тощо). Можна виділити такі типи дистанційної

Рис. 3 Офіційний сайт Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського

освіти, як вебінари, онлайн-семінари, навчання по Skype, робота на сайтах навчальних дисциплін, робота в чаті, онлайн-курси тощо.

Слід зазначити, що зазначені технології дистанційного навчання можуть використовуватись як у дистанційній освіті, так і в інших формах навчання (очній, вечірній, заочній та екстернаті), утворюючі так звані змішані форми навчання, а також в блоках навчальних дисциплін, або окремих дисциплінах, які призначені для підвищення освітнього рівня чи кваліфікації навчаємих.

Рис. 4 Приклади мультимедійних навчально-методичних посібників авторів

Розвиток вітчизняної дистанційної освіти, на жаль, на даний час не відповідає в повній мірі всім вимогам до сучасного інформаційного суспільства, на що є низка наступних причин:

- В Україні слабко розвинута нормативно-правова база, яка регламентує і забезпечує діяльність навчальних закладів щодо впровадження дистанційної освіти;

- наявне відставання від розвинутих країн у застосуванні технологій дистанційного навчання при підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації фахівців різних галузей і рівнів;
- наявне відставання телекомунікаційних мереж передачі даних, які відзначаються недостатньою пропускною здатністю, надійністю зв'язку та його низькою якістю.

Проте дистанційна освіта активно впроваджується у навчальний процес на Україні, а кількість студентів, які бажають та мають можливість навчатись за дистанційними технологіями, є достатньо великою і продовжує зростати. Дистанційну форму навчання слід розглядати як альтернативу заочній формі навчання, яка на даний час вже є застарілою і адаптується відновідно до потреб часу.

8.2. Специфіка навчання в умовах дистанційної освіти

Система дистанційної освіти має низку переваг у порівнянні з традиційними формами навчання і дозволяє сучаним навчальним закладам суттєво розширити коло потенційних студентів: молодь, яка мешкає у віддалених наслених пунктах; фермери; люди, які постійно працюють і не мають можливості регулярно відвідувати навчальний заклад; домогосподарки; особи, які хочуть паралельно одержати освіту; бізнесмени. Переваги дистанційної освіти:

- доступність для багатьох верств населення;
- відсутність необхідності безпосереднього фізичного відвідування лекцій, семінарів, практичних занять;
- демократичний зв'язок у ланцюжку взаємодії «викладач – студент»;
- комплексне програмне забезпечення;
- використання провідних освітніх технологій;
- індивідуальний процес навчання.

В той же час дистанційна освіта, звичайно, має і певні недоліки у своєму застосуванні, серед яких головними є наступні:

- ускладнена ідентифікація студентів, оскільки на сучасному етапі розвитку технологій складно перевірити особу, яка здає іспит. Як варіант виходу з проблемної ситуації деякі навчальні заклади пропонують обов'язкову присутність студентів на декількох екзаменах із наданням документів, які підтверджують особу;
- низька пропускна спроможність електронної мережі, застарілість комп'ютерної техніки, що негативно сказується під час проведення навчальних телеконференцій або іспитів;
- недостатній безпосередній контакт між викладачем (тьютором курсу) та дистанційним студентом через надзвичайну професійну завантаженість вітчизняних педагогів;
- недостатність розвиненості нормативно-правової бази, яка регламентує і забезпечує діяльність навчальних закладів.

Вивчення студентами навчальних дисциплін на спеціально створених для цього сайтах (див. Рис. 5) значно полегшує їхнє навчання, оскільки на сторінках навчальних курсів конденсуюються найбільш потрібні дані, стисло подаються змісти лекцій, практичні та лабораторні завдання, завдання для самостійної роботи. Студенти, які навчаються дистанційно, мають можливість взаємодіяти з викладачами (тьюторами) для отримання необхідної інформації та перевірки якості набутих знань.

Сучасне дистанційне навчання в Україні часто ототожнюється з самостійною роботою студентів, проте викладач (тьютор), який працює в умовах дистанційної освіти, не втратив свою значимість в учбовому процесі, хоча виконувані ним педагогічні функції набули нових форм, а сам він має бути постійно на зв'язку зі студентами. Всього ж нині виділяють 6 основних моделей дистанційного навчання:

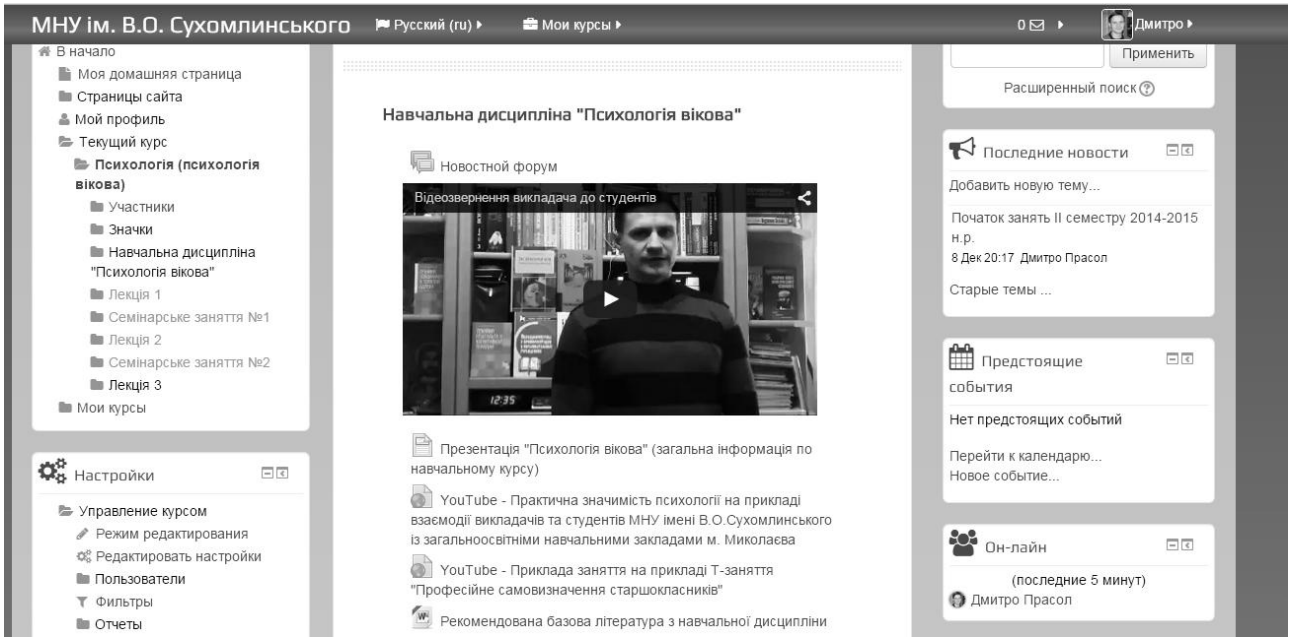

Рис. 5 Приклад оформлення навчального курсу «Психологія вікова» на сайті дистанційної освіти МНУ ім. В.О.Сухомлинського

- навчання за типом екстернату;
- університетське навчання;
- навчання, яке базується на співробітництві кількох навчальних закладів;
- навчання у спеціалізованих навчальних закладах;
- автономні системи навчання;
- неформальне, інтегроване навчання на основі мультимедійних програм.

Характерними рисами дистанційного навчання є:

- інтерактивне спілкування учасників освітнього процесу;
- сукупність спеціальних педтехнологій (технології опосередкованої активної взаємодії викладачів зі студентами із використанням телекомунікаційних зв’язків та методології індивідуальної роботи студентів із структурованим навчальними матеріалом, поданим в електронному вигляді);

- гнучкість і асинхронність взаємодії викладача зі студентами;
- модульність навчання;
- масовість навчання;
- наявність засобів комунікації (синхронних та асинхронних);
- орієнтація на самостійну пізнавальну діяльність учнів;
- широке застосування освітніх ресурсів Інтернет (забезпечення широкого доступу навчаємих до освітніх вітчизняних і світових ресурсів);
- специфічні принципи організації електронного навчального матеріалу;
- оперативність оновлення методичного забезпечення навчального;
- рентабельність навчання.

8.3. Робота студентів на сайті навчального предмету та особливості виконання завдань

Традиційно до структури дистанційного курсу з навчальної дисципліни входять наступні структурні компоненти, які підготовлюються автором курсу:

1. Передмова (стисла інформація про авторів та тьюторів курсу, вивчаєму навчальну дисципліну).
2. Робоча навчальна програма з потижневим плануванням (див. Рис. 6).
3. Навчальні модулі, що містять:

- розділи (структурований навчальний текст, адаптований до самостійного вивчення;
- завдання для практичних занять. До практичних робіт відносяться такі завдання: заповнити таблицю, прочитати та перекласти текст, розв’язати задачу, написати текст програми певною мовою програмування, написати твір на тему, дати відповідь на проблемне питання, відредагувати текст, виконання письмових вправ та інші завдання, які розкривають зміст кур-

План курсу - Windows Internet Explorer

http://dn.mdu.net.ua/ku/1k04/main0.asp

Почніть з простого плану, і ви почнете з нуля.
Дж. Паркінсон.

Програма для I курсу дистанційної форми навчання спеціальностей факультету іноземної філології

№	Тема	Зміст
Психологія як наука		
I тиждень	**Психологія як наука. Історія розвитку психології**	Історичні етапи розвитку психології (міфологічний, філософський, науковий), визначення та предмет психології, галузі психології, методи збору інформації в психології (спостереження, експеримент, тестування, опитування), напрямки психології в XX столітті.
Мозок та психіка людини		
II тиждень	**Мозок та психіка людини**	Структура нервової системи людини, будова та функції частин головного мозку, характеристика функціональних блоків мозку за Лурією, будова та розвиток психіки.
Пізнавальні процеси		
III тиждень	**Відчуття та сприймання**	Сутність, різновиди та властивості відчуттів, сутність, різновиди та закони сприймання, властивості образу, що сприймається.
Пізнавальні процеси		
IV тиждень	**Мислення та інтелект. Мова**	Сутність та різновиди мислення, сутність та різновиди інтелекту, взаємозв'язок мислення та мови.
Пізнавальні процеси		
V тиждень	**Увага та пам'ять**	Сутність та різновиди пам'яті, сутність та різновиди уваги, властивості уваги та пам'яті.
Пізнавальні процеси		
VI тиждень	**Уява та фантазія**	Сутність та різновиди уяви, прийоми уяви, властивості фантазії.
Структура особистості		
VII тиждень	**Теорії особистості**	Сутність понять людина, індивід, індивідуальність, особистість, структура особистості, теорії особистості, здібності та задатки.
Структура особистості		
VIII тиждень	**Темперамент і характер**	Історія розвитку вчення про темперамент, теорії темпераменту, типи темпераменту, характер та його складові, акцентуації характеру
Структура особистості		

Рис. 6 Робоча програма навчальної дисципліни з потиженим плануванням

- су, сприяють ґрунтовному засвоєнню матеріалу (див. Табл. 3);
- плани семінарських занять. Семінарські заняття проводяться за допомо-

Таблиця 3

Завдання на тиждень для студентів

№	Завдання на тиждень	Бали
1	Опрацювати лекцію №1 «Психологія як наука. Історія розвитку психології»	
2	Опрацювати Семінар №1, відповіді відправити у форум Семінар №1	5
3	Виконати Самостійну роботу №1. Роботу надіслати тьютору на електронну скриньку.	5
4	Виконати Тест №1	5
	Разом:	**15**

гою чату або форуму. Чат – це синхронний вид спілкування онлайн. Форум – це асинхронний вид спілкування онлайн, відповіді до форуму можна надсилати протягом тривалого часу;

- завдання для самостійних робіт. До завдань для самостійного опрацювання відносяться наступні завдання: написати реферат (доповідь, повідомлення) на одну з поданих тем, написати твір на одну з поданих тем, прочитати та законспектувати статтю (уривок), прочитати книгу та надіслати відгук (художня література), знайти та законспектувати відповіді на питання, які не були розкриті у лекції.
- модульний тест (див. Рис. 7). Можна виділити поточне і підсумкове тестування з навчальної дисципліни. Поточне тестування допомагає викладачу з'ясувати, яким обсягом навчального матеріалу оволоділи студенти. Підсумкове тестування відбувається після вивчення логічно закінченої частини програми (модуля) і спрямоване на оцінювання рівня навчальних досягнень, професійних знань, умінь та навичок відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики. Різновиди тестів подано окремо (див. Додаток Ж). Комп'ютерне тестування дозволяє прискорити перевірку знань студентів. Виділяють наступні типи тестових завдань при комп'ютерному тестуванні:
    - вибір вірної відповіді. Завдання складається з питання та варіантів відповідей на це питання. Варіанти відповідей містять вірну відповідь та дистрактори – це варіанти відповідей, які не є вірними. Завдання може містити скільки завгодно вірних відповідей;
    - встановлення вірної відповідності. Типовим завданням є встановлення відповідності між поняттям та його означенням;
    - Встановлення послідовності – це необхідність розташування елементів в порядку зростання (спадання), встановлення послідовності тощо;
    - вставити вірне слово. Використовується при перевірці знання понятій-

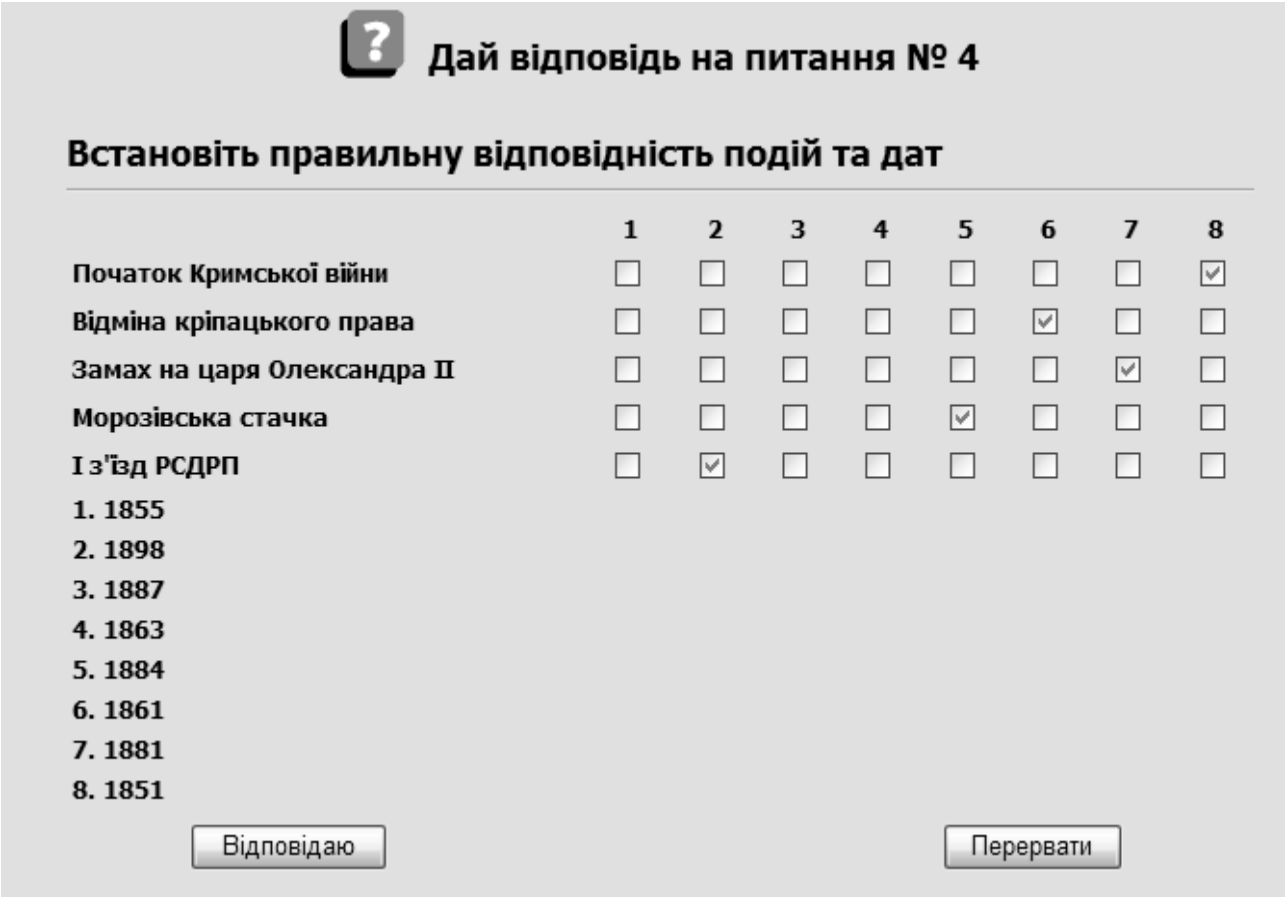

Дай відповідь на питання № 4

Встановіть правильну відповідність подій та дат

	1	2	3	4	5	6	7	8
Початок Кримської війни	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☑
Відміна кріпацького права	☐	☐	☐	☐	☐	☑	☐	☐
Замах на царя Олександра II	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☑	☐
Морозівська стачка	☐	☐	☐	☐	☑	☐	☐	☐
I з'їзд РСДРП	☐	☑	☐	☐	☐	☐	☐	☐

1. 1855
2. 1898
3. 1887
4. 1863
5. 1884
6. 1861
7. 1881
8. 1851

Відповідаю Перервати

Рис. 7 Тест з навчальної дисципліни

ного апарату, знання лексики та граматики.

4. Таблиці потижневих завдань та результатів.

5. Глосарій (термінологічний словник).

6. Література: підручники, посібники в електронному варіанті.

Сучасний курс дистанційного навчання є штучною, діалогічною можливістю для навчання студентів, за якої з’єднуючим містком між студентами і навчальним закладом слугують інформаційні технології. Вона є дієвою в будь-якому місці, де є навчаємі, хоча б один студент. Студент в умовах дистанційної освіти має бути більш активним, а викладач виступає більше в ролі респондента, аніж керівника. Відмінною рисою дистанційного навчання є самостійність і

особистісна відповідальність викладачів та студентів за вибір програми дистанційної освіти, терміни і якість її проходження.

Здійснення наукової роботи студентами в умовах дистанційної освіти має свою специфіку, оскільки дистанційне навчання є новою формою навчання, що базується на сучасних телекомунікаційних технологіях та відповідних інтернет-ресурсах. Це інтерактивна форма навчання, за якої відбувається систематична взаємодія викладачів зі студентами, при цьому під час виконання наукової роботи акцент переноситься на самостійну діяльність навчаємих.

ТИПОВІ ПОМИЛКИ В НАПИСАННІ ТА ОФОРМЛЕННІ СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ

1. Зміст роботи не відповідає плану наукової роботи або не розкриває тему повністю чи в її основній частині.
2. Сформульовані розділи (підрозділи чи параграфи) не відбивають реальну проблемну ситуацію, стан об’єкта.
3. Мета дослідження не пов’язана з проблемою, сформульована абстрактно і не відображає специфіки об’єкта та предмета дослідження.
4. Автор не проявив самостійності, робота є компіляцією або навіть плагіатом.
5. Не зроблено глибокого і всебічного аналізу сучасних офіційних і нормативних документів, нової наукової літератури за останні 5-10 років з теми дослідження.
6. Аналітичний огляд вітчизняних і зарубіжних публікацій з означеної теми роботи має форму анотованого списку і не відображає рівня досліджуваності проблеми.
7. Не розкрито зміст та організацію експериментального (дипломна, магістерська роботи) дослідження.
8. Кінцевий результат не відповідає меті дослідження або висновки не відповідають поставленим завданням.
9. У роботі немає посилань на першоджерела або вказані не ті, з яких використано матеріал.
10. Бібліографічний опис джерел у списку використаної літератури наведено довільно, без дотримання вимог державного стандарту.
11. Обсяг та оформлення роботи не відповідають вимогам, робота виконана неохайно, з помилками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л.В. Удосконалення професійної підготовки спеціалістів дошкільного профілю / упоряд. Л.В. Абрамова, Н.В. Лисенко; М-во освіти Укр.; УДПУ ім. М.П. Драгоманова. – К: 1966. – 206 с.
2. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю.К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1982. – 192 с.
3. Баріхашвілі І.І. Самостійна робота студентів-заочників як основа їх професійного саморозвитку: програма спецкурсу / І. І. Баріхашвілі. – Миколаїв: Іліон, 2006. – 60 с.
4. Баріхашвілі І.І. Самостійна робота студентів як умова їх розвитку і самореалізації / І.І. Баріхашвілі // Науковий вісник Миколаївського державного університету : зб. наук. пр. Серія : Педагогічні науки. – Миколаїв: МДУ, 2006. – Вип. 12. – Т. 1. – С. 156-164.
5. Безлюдний О.І. Магістерська робота у педагогічному вузі: посіб. для студентів-магістрантів / О.І. Безлюдний, Л.Є. Ковальов, Ю.М. Краснобокий. – К.: Науковий світ, 2000. – 117 с.
6. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: навч. посібн. / Я.Я. Болюбаш. – К.: ВВП «Компас», 1997. – 64 с.
7. Введ. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу 01.01.86. – М.: Государственный комитет СССР по стандартам, 1984. – 19 с.
8. Глас Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / Дж. Глас. – М.: Прогресс, 1976. – 495 с.
9. Гончар О.Д. Підготовка і написання курсової роботи з методики навчання біології / О.Д. Гончар. – К.: КДПУ, 1988. – 20 с.
10. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження / С.У. Гончаренко. – К.: АПН України, 1995. – 45 с.
11. Гост 7.1. – 84. Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления. – Взамен ГОСТ 7.1 – М.: Государственный комитет

СССР по стандартам, 1986. – 76 с.
12. Ильина Т.А. Вопросы и методология педагогического эксперимента / Т.А. Ильина. – М.: Знание, 1975. – 133 с.
13. Кочетов А.И. Методология и методика исследования проблем воспитания / А.И. Кочетов. – Рязань: Б.Н., 1978. – 144 с.
14. Краевский Б.В. Соотношение педагогической науки и педагогической практики / Б.В. Краевский. – М.: Знание, 1977. – 64 с.
15. Кузин Ф.А. Магистерская диссертация: практическое пособие / Ф.А. Кузин. – М.: Ось-89, 1998. – 302 с.
16. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина. – Л.: Изд-во Ленинград. Ун-та, 1970. – 114 с.
17. Моключенко А.Г. Кваліфікаційна робота / А.Г. Моключенко. – К.: Самвидав, 1995. – 46 с.
18. Мороз І.В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту: навч. посібн. / І.В. Мороз – К.: фірма «Курс», 1997. – 56 с.
19. Мороз І.В. Кваліфікаційні роботи у педагогічному вузі. Методика написання, правила оформлення і порядок захисту / І.В. Мороз. – К.: НПУ, 2002. – 110 с.
20. Мороз І.В. Магістерська робота у педагогічному вузі. Методика написання, правила оформлення і порядок захисту / І.В. Мороз. – К.: НПУ, 2006. – 84 с.
21. Організація та методика проведення науково педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів / [М.І. Соловей, Є.С. Спіцин, К.К. Потапенко, З.М. Шалік та ін.]. – К.: Ленвіт, 2004. – 14 с.
22. Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні // Інформ. збірник Міносвіти. – 1998. – № 10. – С. 3-13
23. Рудницька О.П. Основи педагогічних досліджень / О.П. Рудницька, А.Г. Болгарський, Т.Ю. Свистєльнікова. – К.: Експрес-об’ява, 1998. – 144 с.
24. Сидоренко В.К. Основи наукових досліджень: навч. посібн. / В.К. Сидоренко, П.В. Дмитренко. – К.: РННЦ «ДІНІТ», 2000. – 259 с.

25. Теория и практика педагогического эксперимента / [ред. А.И. Пискунова, Г.В. Воробьева]. – М.: Педагогика, 1979. – 207 с.
26. Шулдик В.І. Курсові і дипломні робот з методики викладання біології: Для студентів денної та заочно форм навчання / В.І. Шулдик. – К.: Інтелект, 1999. – 33 с.
27. Шут М.І. Науково-дослідна робота з фізики у середніх та вищих навчальних закладах / М.І. Шут, В.П. Сергієнко, А.В. Касперський. – К.: Шкільний світ, 2004. – 127 с.
28. Ядов В.А. Социологическое исследование. Методология. Программа. Методы / В.А. Ядов. – М.: Наука, 1987. – 1992. – 239 с.
29. http://translit.kh.ua/ – стандартна українська транслітерація
30. http://vak.in.ua/ – як оформити нове джерело згідно вимог ВАК України

Додаток А

Зразок оформлення титульної сторінки магістерської роботи

Міністерство освіти і науки України

Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського
Інститут (факультет)

Кафедра _____

Магістерська робота на тему:

Магістранта
денної (заочної) форми
навчання
за спеціальністю _____
_____
(шифр) (назва спеціальності)
_____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Науковий керівник:

_____
(науковий ступінь, вчене звання)
(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 20__

Додаток Б

Зразок оформлення сторінки

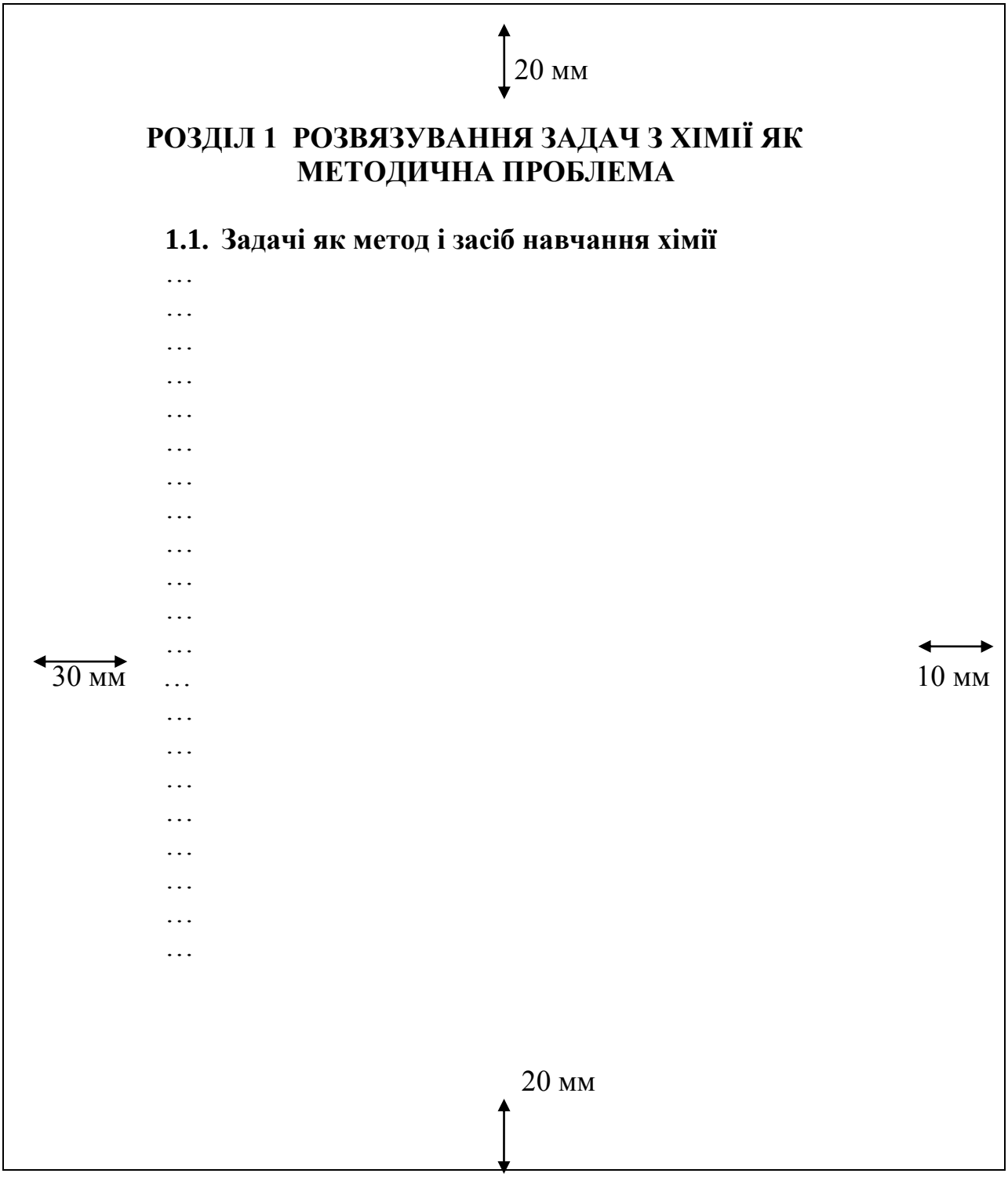

Додаток В

ЗРАЗКИ
матриць ключових слів і смислових блоків структурних елементів мети дослідження

Кінцевий результат дослідження	<u>Конкретна користь дослідження</u> 1. Удосконалення 2. Розробка 3. Обґрунтування 4. Підвищення ефективності 5. Активізація 6. Стимулювання 7. Підвищення рівня і тлі. <u>Громадська користь дослідження</u> 1. Підвищення якості навчання (виховання) 2. Скорочення матеріальних витрат
Об'єкт дослідження	1. Діяльність викладачів, учителів, студентів, учнів 2. Процес навчання, виховання 3. Процес формування наукового світогляду учнів 4. Організація пізнавальної діяльності дітей 5. Процес впровадження передового досвід 6. Розумовий розвиток учнів, студентів 7. Процес управління навчально-виховною роботою
Шлях досягнення кінцевого результату	1. Визначення раціональних прийомів (форм, методів, способів) 2. .Установлення найбільш ефективних форм 3. Узагальнення передового досвіду 4. Створення наукових передумов 5. Розробка методики 6. Виявлення сутності понять 7. Обґрунтування організаційних форм 8. Розробка моделей навчання 9. Аналіз зарубіжного досвіду 10.Обгрунтування педагогічних умов

Додаток Д

Тематика курсових робіт з педагогіки

1. Активізація пізнавальної діяльності учнів.
2. Використання принципів навчання у навчальному процесі школи.
3. Виховання естетичної культури старшокласників засобами творів світового мистецтва.
4. Формування духовної культури школярів.
5. Нетрадиційні форми навчання та їх вплив на якість навчального процесу в школі.
6. Розвиток творчої активності учнів середньої школи.
7. Формування моральних цінностей у старшокласників.
8. Виховання гуманної особистості школяра в педагогічній спадщині Івана Огієнка.
9. Формування самоконтролю учнів у процесі навчальної діяльності.
10. Виховання дітей у звичаях і віруваннях українського народу.
11. Гармонізація родинного і суспільного виховання учнів.
12. Естетичне виховання школярів.
13. Моральне виховання молодших школярів.
14. Гуманістична педагогіка М. Монтессорі.
15. Взаємозв’язок навчання та розвитку учнів.
16. В.О.Сухомлинський про трудове виховання учнів.
17. Педагогічні погляди В.О.Сухомлинського на моральне виховання учнів.
18. Самовиховання як умова розвитку особистості.
19. Виховання як послідовна зміна ступенів розвитку особистості.
20. Особливості національно-спрямованих дитячих та юнацьких групувань.
21. Українські національні традиції в моральному вихованні школярів.
22. Інноваційні методи, форми та зміст виховної діяльності сім’ї.
23. Виховання дітей в різних типах сімей (неповній, багатодітній, розлученій, неблагополучній).
24. Підготовка старшокласників до створення сім’ї та подружнього життя.

25.Організаційно-педагогічні основи діяльності дитячих будинків сімейного типу.
26.Демократизація освіти як фактор ефективності морального виховання.
27.Теоретичні й методичні основи позашкільної виховної роботи в різних типах загальноосвітніх шкіл.
28.Національне і загальнолюдське в моральному вихованні учнів.
29.Формування духовного світу школяра в умовах гуманістично організованого педагогічного процесу.
30.Виховні проблеми професійного самовизначення юнаків та дівчат.
31.Профорієнтація школярів на педагогічні професії.
32.Педагогічні основи розвитку екологічної культури школярів.
33.Діагностика ефективності процесу морального виховання.
34.Методика визначення рівнів екологічної культури учнів різного віку.
35.Професійне самовиховання майбутнього вчителя.
36.Індивідуальний стиль педагогічного спілкування вчителя.
37.Використання елементів акторської майстерності у педагогічній діяльності.
38.Шляхи і засоби підтримання творчого самопочуття вчителя на уроці.
39.Професійно значущі якості майбутнього вчителя і їх діагностика.
40.Проблема оцінювання знань учнів у сучасній школі.
41.Особливості педагогічного спілкування вчителя.
42.Гуманістичні ідеї педагогіки співробітництва.
43.Ігрові технології у навчально-виховному процесі.
44.Нестандартні уроки – пошук нових форм.
45.Вчитель майбутнього - напрямки розвитку творчої особистості.
46.Особистісно орієнтоване виховання – шляхи реалізації.
47.Сучасні освітні та виховні технології.
48.Організація позакласної роботи з учнівською молоддю, у вітчизняній та зарубіжній школі.
49.Учнівське самоврядування як шлях виховання активної життєвої позиції учнів. Використання театрального мистецтва в педагогіці.

Тематика курсових робіт з психології

1. Педагогічні конфлікти та шляхи їх подолання.
2. Проблема профілактики психологічного насильства і жорстокості.
3. Психологічні особливості виховання дітей із неповних та неблагополучних сімей.
4. Розвиток творчих здібностей особистості.
5. Формування та розвиток Я-концепції у дітей.
6. Творчість в іграх дітей раннього віку.
7. Психологічні особливості депресії у ранньому юнацькому віці.
8. Профілактика наркоманії у роботі шкільного психолога.
9. Профорієнтація як вид роботи шкільного психолога.
10. Міжособистісні стосунки в ранній юності.
11. Виховна роль трудової діяльності дітей.
12. Вплив сім'ї на формування особистості в підлітковому віці.
13. Психологічні особливості виховання дитини в сім'ї.
14. Роль творчих здібностей в молодшому шкільному віці.
15. Психологічні особливості виховання обдарованих дітей.
16. Психологічні основи сексуального виховання.
17. Природа і сутність психіки.
18. Педагогічні здібності вчителя.
19. Основні функції процесу спілкування.
20. Технологія попередження конфліктів.
21. Роль дружби у розвитку і формуванні особистості.
22. Криза трьох років та її психологічні особливості.
23. Психологічна характеристика темпераментів різного типу.
24. Роль педагога у розвитку особистості учня.
25. Психологічні особливості людей похилого віку.
26. Основні психологічні процеси: їх характеристика та особливості.
27. Сучасна школа і психологічна служба.
28. Психологія конфлікту.

29. Причини слабкої успішності учнів та шляхи їх подолання.
30. Психологічна готовність дітей до навчання у школі.
31. Психологічна допомога учням у випадках шкільної дезадаптації.
32. Вимоги до особистості та професійної діяльності психолога в системі освіти.
33. Формування інтелектуальної активності особистості.
34. Стреси в житті людини: причини виникнення і шляхи подолання.
35. Характеристика емоційно-вольових властивостей особистості.
36. Формування мотивації навчання школярів.
37. Підготовка учнів до здорового способу життя.
38. Система роботи із здібними та обдарованими дітьми.
39. Психолого-педагогічні можливості народної гри у навчально-виховному процесі учнів середніх класів.
40. Соціалізація молоді в сучасних умовах.
41. Ціннісні орієнтації різних соціальних груп суспільства.
42. Колектив як фактор становлення особистості.
43. Специфіка взаємин в сім'ї дітей однієї та різної статті.
44. Виховання особистості в колективі.
45. Важкі діти: типи, причини, особливості виховання в умовах шкіл-інтернатів.
46. Життєва позиція як показник соціальної зрілості особистості.
47. Розвиток комунікативності майбутнього вчителя.
48. Розвиток логічного мислення школярів.
49. Шляхи подолання конфліктів у педагогічній взаємодії.
50. Шляхи підвищення мотивації пізнавальної діяльності учнів на уроці.

Додаток Е

Перелік основних журналів і газет психолого-педагогічного циклу

(українські видання)

Журнали:

1. Педагогіка і психологія.
2. Шлях освіти
3. Педагогіка толерантності.
4. Практична психологія.
5. Палітра педагога.
6. Освіта і управління.
7. Підручник XXI століття.
8. Рідна школа.
9. Світ дитини.
10. Обдарована дитина.

Газети:

1. Освіта.
2. Освіта України.
3. Психолог.
4. Управління освітою.
5. Педагогічна газета.
6. Позашкільний час.
7. Шкільний психолог.
8. Сільська школа.

(російські видання)

Журнали:

1. Журнал прикладных технологий.

2. Дистанционное и виртуальное обучение.
3. Педагогическое образование и наука.
4. Психология обучения.
5. Школьный психолог.
6. Вопросы психологии.
7. Воспитание школьников.
8. Инновации в образовании.
9. Классный руководитель.
10. Мир образования – образования мира.
11. Мир психолога.
12. На путях к новой школе.
13. Народное образование.
14. Наука и школа.
15. Одаренный ребенок.
16. Педагогика.
17. Прикладная педагогика и психоанализ.
18. Психологическая наука и образование.
19. Психология и школа.
20. Педагогическая диагностика.
21. Педагогическое образование и наука.
22. Профессиональная библиотека школьного психолога.
23. Психологический журнал.
24. Социальный педагог.
25. Школа.
26. Школьные технологии.

Додаток Ж

Класифікація тестів (за І.Є.Булах)

1. За рівнем уніфікації: стандартизовані та нестандартизовані.

2. За рівнем впровадження: національні, відомчі, навчального закладу, особисті тести.

3. За статусом використання: обов'язкові, пілотні, дослідницькі.

4. За співвідношенням з нормами або критеріями: тести, що орієнтовані на норму; тести, орієнтовані на критерій; тести, орієнтовані на групу:

- нормативно-орієнтовані (дають можливість порівняти навчальні досягнення студентів під час вступних іспитів);
- критеріально-орієнтовані (дають можливість оцінити, наскільки студенти оволоділи навчальним матеріалом, своєчасно виявити недоліки у їх підготовленості;
- використовуються для поточної, модульної та підсумкової атестації студентів.

5. За видом контролю: вихідного контролю, поточного або проміжного контролю, рубіжного або підсумкового контролю.

6. За гомогенністю (однорідністю) тестових завдань або за кількістю дисциплін винесених на тестування: однорідні (гомогенні) та неоднорідні (гетерогенні);

7. За застосуванням технічних засобів: без машинні тести – бланкові з ручною обробкою результатів; бланкові тести з комп'ютерною обробкою результатів; комп' ютерні тести.

8. За формою подання знань: вербальні, математичні, ситуаційні, маніпуляційні та тести з окремих дисциплін, що можуть поєднувати три попередні різновиди тестів.

9. За формою тестування: для групового та індивідуального тестування.

10. За об’єктом вимірювання: тести успішності (знань і навичок), тести інтелекту, тести інтересів, тести спеціальних здібностей, характерологічні тести, тести для визначення окремих психічних функцій.

11. За метою застосування: тести констатуючі, діагностуючі, прогнозуючі.

12. За психологічною ознакою тести поділяють на дві групи:

- тести досягнень: тести розвитку, тести інтелекту, тести загальної результативності, тести успішності, соціальні тести на визначення професійної придатності;
- друга група – це психометричні тести.

13. За видом тестового завдання: тести з закритими завданнями, тести з відкритими завданнями, тести з напіввідкритими завданнями.

ДЛЯ НОТАТОК

Мороз Л.І.
Мороз І.В.
Литвиненко І.С.
Прасол Д.В.
Чугуєва І.Є.

Науково-дослідна робота студентів у вищих навчальних закладах

навчально-методичний посібник

Підписано до друку 27.08.2017. Формат 84х108/32.
Папір офсет № 1. Гарнітура antique. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 12,5. Тираж 100 прим.
Зам. № 45